

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Lucie Knapíková

**Výchova a vzdělávání dospívajících chlapců z českých
šlechtických rodin v období raného novověku**

Olomouc 2021

Vedoucí práce: Mgr. Eva Dvořáková Kaněčková, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Evy Dvořákové Kaněčkové, Ph.D., a to s použitím pramenů a literatury, které jsou uvedeny na konci práce.

V Olomouci dne.....

Podpis:

Poděkování

Děkuji Mgr. Evě Dvořákové Kaněčkové, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce, užitečné rady, náměty a trpělivost.

Obsah

Úvod	7
1 Charakteristika zkoumaného území a období.....	12
2 Raně novověké představy o výchově a vzdělávání dětí a dospívajících	25
2.1 Šlechtická naučení	25
2.2 <i>Dětský řápek</i> od Šimona Lomnického z Budče.....	28
2.3 Výchovný a vzdělávací systém Jana Amose Komenského	31
2.3.1 Škola mateřská.....	37
2.3.2 Škola obecná.....	38
2.3.3 Škola latinská.....	39
2.3.4 Akademie.....	41
3 Období dospívání jako fáze života v raně novověké perspektivě	42
3.1 <i>Věk člověka</i> od Tobiáše Mouřenína z Litomyšle.....	43
3.2 <i>Třinácte tabulí věku lidského</i> od Bartoloměje Paprockého z Hlohov	44
4 Možnosti výchovy a vzdělávání šlechticů v raném novověku	46
4.1 Raná výchova a vzdělávání šlechty	46
4.2 Soukromé vzdělávání šlechty	47
4.3 Partikulární školy (<i>schola particularis</i>).....	53
4.4 Jezuitské školy	56
4.5 Dvořanská výchova	63
4.6 Kavalířská cesta – závěrečná fáze šlechtické výchovy a vzdělávání	64
5 Rekonstrukce systému výchovy a vzdělávání vybraných šlechticů	69
5.1 Petr Vok z Rožmberka (1539-1611).....	69
5.2 Václav Eusebius Popel z Lobkovic (1609-1677)	78
5.3 Lev Vilém z Kounic (1614-1655)	91
6 Srovnání dobových normativ s realitou.....	103
Závěr.....	117

Seznam použitých pramenů a literatury	120
---	-----

Úvod

Tato bakalářská práce se zaměřuje na proces výchovy a vzdělávání šlechtických synků z českých zemí v období raného novověku, přičemž nás bude nejvíce zajímat vývojová fáze dospívání. Raný novověk je obdobím poměrně dlouhým, trvajícím přibližně tři století (16., 17. a 18. století). Vzhledem k časové rozsáhlosti tohoto období není možné se mu věnovat v plné délce, a proto se tato práce zaměří pouze na dílčí časový úsek, a sice období od začátku 16. století přibližně do poloviny 17. století. I v rámci tohoto úseku se odehrála celá řada proměn, ať už na poli náboženském, společenském, kulturním či politickém.

V oblasti náboženské byl bezpochyby tou nejzásadnější změnou příchod reformací (nejdříve luterské, poté kalvínské) a rozdělení západního křesťanství na větev protestantskou a římsko-katolickou. Je nutné zdůraznit, že ve sledovaném období představuje víra neoddělitelnou součást lidského života, a to ve všech vrstvách společnosti. Zajisté nikoho nepřekvapí skutečnost, že privilegované složky společnosti, k nimž patřila také šlechta, měly mnohem větší svobodu ohledně rozhodování ve věcech své víry než jejich poddaní. Po příchodu reformace se začaly v západokřesťanském světě vytvářet různé náboženské konfese, které se postupně stabilizovaly a vymezily se vůči sobě navzájem i vůči katolické církvi. Luterství se brzy dostalo i na území Českého království, kde však měl již od 15. století tradici také utrakvismus, který společně s katolickou církví tvořil dvě jediné legální církve v Českém království až do roku 1609, kdy byl vydán *Rudolfův majestát* potvrzující náboženskou svobodu. Od této chvíle se mohli svobodně hlásit ke své víře nejen utrakvisté a katolíci, ale i luteráni a příslušníci Jednoty bratrské. Otázka víry pronikala do všech oblastí života šlechtice od narození až do smrti. V duchu určité konfese se většinou nesla už samotná výchova a vzdělávání malého šlechtice. Představitelé obou táborů, katolického i nekatolického, působili jako učitelé na školách, vychovatelé šlechtických dětí nebo zakládali vlastní školy. Od víry, k níž se hlásili rodiče šlechtického synka, se také mohlo odvíjet, kdo se stane jeho vychovatelem, dále na jaké škole se bude vzdělávat či do jaké země bude vést jeho kavalírská cesta. Náboženská příslušnost tedy hrála nemalou roli při rozhodování o výchově a vzdělávání šlechtických chlapců. Konfesionalizace však začala brzy pronikat také do politického života, v němž byly vztahy mezi nekatolickou a katolickou stranou stále napjatější, až do chvíle, kdy se stal tento stav neudržitelným a v důsledku toho došlo ke stavovskému povstání v roce 1618, jenž odstartovalo velký evropský konflikt, třicetiletou válku. Po porážce českých stavů v bitvě na Bílé hoře následovala řada opatření namířených proti nekatolíkům a tento proces byl dovršen vydáním *Obnoveného zřízení zemského* (1627 v Čechách, 1628 na Moravě), na

jehož základě se katolictví stalo jediným povoleným náboženstvím. Nastalo období rekatolizace, z Čech i Moravy odešli významní nekatoličtí představitelé šlechty i inteligence a v oblasti výchovy a vzdělávání si své místo stále více upevňovali především jezuité. Jsou to právě jejich školy, kam byly šlechtické děti hojně posílány za vzděláním a také proto, aby se v nich utvrzovalo katolické přesvědčení. A právě v těchto společensky, nábožensky a politicky napjatých dobách se odehrával život, především dětství a dospívání, hlavních „protagonistů“ této práce.

Cílem této bakalářské práce je rekonstruovat výchovu a vzdělávání u vybraných chlapců z českých šlechtických rodin na základě dobových normativ a dalších pramenů. K dosažení tohoto cíle je potřeba stanovení několika dílčích kroků, které budou současně tvořit strukturu práce. Prvním krokem bude charakteristika námi zkoumaného období a území, kde budou představeny stěžejní události a procesy politické, náboženské a společenské. Tento krok je důležitý zejména proto, abychom na zkoumanou problematiku mohli nahlížet ze širšího úhlu a mohli ji tak zařadit do hlubšího společensko-politicko-náboženského kontextu.

Dalším dílčím krokem bude charakteristika hlavního vzdělávacího diskurzu ve sledovaném období. V této části si nejdříve popíšeme, jaké existovaly v raném novověku představy o výchově a vzdělávání dětí a dospívajících (nejen urozených), a to prostřednictvím analýzy různých historických pramenů, mezi nimiž jsou zařazena šlechtická naučení, výchovně pojatá literatura a pedagogické spisy Jana Amose Komenského. Přestože se výchovný a vzdělávací systém tohoto význačného pedagoga a člena Jednoty bratrské nevztahuje vysloveně k edukaci potomků urozených vrstev, bude mu v této práci vyčleněn jistý prostor, a to zejména proto, že se v něm objevují mnohé obecné zásady, které by podle něj měly být součástí výchovy každého dítěte. Rovněž se některé zásady a principy jeho pedagogického systému shodují se systémem jezuitského školství, které bylo hojně navštěvováno šlechtickými mladíky. Dále si v rámci tohoto dílčího kroku představíme, jak byla vnímána vývojová fáze dospívání v raně novověké perspektivě, a to na základě analýzy dvou dobových literárních děl, které se zabývaly dělením lidského života na „věky“. Následně si vyjmenujeme a charakterizujeme nejčastější složky výchovy a vzdělávání raně novověkého šlechtice a jejich obsah, především prostřednictvím odborné literatury. Zde je nutné upozornit, že vzdělávacích možností, které se urozeným synkům nabízely, bylo opravdu mnoho a neexistoval pouze jeden unifikovaný edukační systém pro šlechtické potomky. O tom, jakou vzdělávací cestu zvolit, rozhodovali především rodiče, případně poručníci urozených chlapců.

V předposledním dílčím kroku se pokusíme rekonstruovat konkrétní výchovné systémy na vybraných šlechtických dvorech. Pro tuto práci byli vybráni tři šlechtici z různých koutů země Koruny české – Petr Vok z Rožmberka (1539-1611), Václav Eusebius Popel z Lobkovic (1609-1677) a Lev Vilém z Kounic (1614-1655). Pro rekonstrukci výchovných systémů těchto tří šlechticů nám poslouží vedle odborné literatury také dochované prameny obsahující informace ohledně edukace těchto aristokratů. V případě Petra Voka se bude jednat zejména o jeho životopis napsaný rožmberským knihovníkem a kronikářem Václavem Březanem a o Vokův spisek s názvem *Die Niederlendische Raiss* z kavalírské cesty do Nizozemí. U ostatních dvou šlechticů budou stěžejní prameny osobní povahy, v případě Václava Eusebia se dochovala rozsáhlá korespondence jeho rodičů a v případě Lva Viléma se dochoval jeho cestovní deník z cesty po Itálii a Španělsku. Možná by se na první pohled mohlo zdát, že Petr Vok z Rožmberka, o celou generaci starší velmož oproti zbývajícím dvěma urozcům, poněkud vyčnívá z řady vybraných šlechticů, a to právě kvůli době, kdy se narodil a kdy prožíval své dětství a dospívání. Toto zdání může být pravdivé, ale volba tohoto jihočeského velmože rozhodně nebyla náhodná. Výchova a vzdělávání Petra Voka probíhala v úplně jiných politických a náboženských podmínkách než u ostatních šlechticů. Vyrůstal v době předbělohorské, v době náboženské tolerance, kdy počet nekatolických obyvatel země výrazně převyšoval nad katolíky, v době, kdy české zemské stavy měly zásadní vliv na řízení státu, v době, kdy existovaly nekatolické vzdělávací instituce. Petr Vok je také jediný z vybraných šlechticů, kdo se v dospívání a následném životě přiklonil k protestantství. Václav Eusebius a Lev Vilém prožili na rozdíl od Petra Voka své dětství a dospívání v době těsně před Bílou horou, a hlavně v době pobělohorské, která byla charakteristická výlučným postavením katolické církve (i ve vzdělávání) a oslabením zemských stavů ve prospěch panovníka. Bude určitě zajímavé pozorovat cesty za vzděláním námi vybraných šlechticů v takovém časovém rozsahu, který zahrnuje jak dobu předbělohorskou, tak dobu pobělohorskou. Jmenovaní aristokraté byli zvoleni jednak vzhledem k dostupnosti pramenů, které se k nim vztahují, ale také proto, že jejich životní příběhy, pro nás stěžejní především v období dětství a dospívání, jsou si v určitých oblastech velmi podobné a v jiných zase diametrálně rozdílné. Budeme tak moci pozorovat, v čem byla šlechtická edukace relativně univerzální a kdy se naopak odvíjela výlučně od aktuální situace (rodinné, společenské, politické, náboženské) daného jedince.

Posledním krokem bude komparace dobových normativ analyzovaných v této práci (šlechtická naučení, výchovná literatura, pedagogické spisy atd.) se skutečností, tedy na kolik

se jakýsi ideál výchovy a vzdělávání zobrazený v dobových normativních shodoval s realitou, jejíž poznání nám v omezené míře poskytnou, kromě odborné literatury, zejména již zmíněné prameny osobní povahy vztahující se k námi zvoleným aristokratům.

Na tomto místě je však ještě zapotřebí aspoň stručně představit aktuální stav zkoumané problematiky. Začneme s monografií, která bude pro tuto práci stěžejní. Jedná se o monografii *Zrození renesančního kavalíra* od Martina Holého z roku 2010, která se zabývá výchovou a vzděláváním šlechty z českých zemí v letech 1500-1620. Je zde vyložen proces edukace šlechtického chlapce od narození až po závěrečnou fázi vzdělávacího procesu – kavalírskou cestu. Kromě šlechtického vzdělávání v Čechách a na Moravě je zde pozornost zaměřena také na vzdělávací instituce v obou Lužicích a ve Slezsku. Martin Holý ve své knize nezapomíná ani na vzdělávání dívek. Tato monografie bude velmi užitečná pro poznání šlechtické edukace v době předbělohorské, v níž vyrůstal, žil a zemřel náš nejstarší „protagonista“ Petr Vok z Rožmberka. V knize jsou charakterizovány různé možnosti šlechtické edukace a typy vzdělávacích institucí, které mladí aristokraté navštěvovali. Těch bylo, minimálně z hlediska církevního školství, o poznání více než v době pobělohorské, kdy bylo jedinou legální církví, k níž se lidé v Čechách a na Moravě mohli hlásit, katolictví. Petr Vok z Rožmberka do předbělohorské epochy spadá, ale dva další „protagonisté“ této práce, Václav Eusebius Popel z Lobkovic a Lev Vilém z Kounic, byli vychováni a vzděláváni převážně v době pobělohorské, na niž se už práce Martina Holého nevztahuje.

Dále musíme zmínit celou skupinu monografií, které se výchovou a vzděláváním české aristokracie v raném novověku zabývají, avšak je potřeba uvést, že tyto monografie se primárně zabývají raně novověkou šlechtou jako celkem a jsou v nich charakterizovány různé aspekty aristokratického života, mezi nimiž se nachází právě i šlechtická edukace. Výchova a vzdělávání tedy nejsou ústředním zájmem těchto publikací a mají v nich jen omezený prostor, tvoří pouze jednu z mnoha kapitol. Na prvním místě uvedme monografii Petra Matěje z roku 2004, která nese název *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Jedná se o značně rozsáhlou bez poznámkového aparátu přibližně sedmisetstránkovou monografii, v níž je na život české aristokracie nahlíženo ze skutečně mnoha úhlů. Petr Matěj zde rozebírá šlechtickou hierarchii v českých zemích, šlechtické tituly, majetkové záležitosti, šlechtickou kariéru, které předcházela výchova a vzdělávání a v neposlední řadě se zde věnuje také různým sociálním interakcím české šlechty (rodinné vztahy, uzavírání manželství, okruh přátel atd.).

Další monografií náležející ke stejné kategorii publikací jako dílo předchozí je monografie od Marie Koldinské z roku 2004 s názvem *Každodennost renesančního*

aristokrata. Tato kniha, rozsahem značně kratší oproti předchozí, se už podle názvu zaměřuje na každodenní život šlechtice v raném novověku od rodinného života (manželství, rodičovství, výchova a vzdělávání dětí) přes vztah k poddaným, volný čas, erotiku a sexuální život, podoby strachu, vztah k náboženství až po umírání a smrt.

Poslední monografií spadající do této kategorie publikací je kniha *Věk urozených* od kolektivu autorů v čele s Václavem Bůžkem z roku 2002. Opět je zde věnována pozornost různým aspektům života české šlechty v raném novověku, např. šlechtické hierarchii, vnímání urozenosti, vztahu k víře, prostředí šlechtických dvorů (sídla, jejich okolí, hospodářské zázemí, dvorská služba, každodenní a sváteční život na dvoře spod.). Poslední velký oddíl knihy se jmenuje *Od kolébky do truhly* a je zde pojednáno o významných životních událostech a milnicích šlechticů od narození dítěte přes jeho výchovu a vzdělávání, uzavření sňatku, manželský život, až do smrti.

Historik Jiří Kubeš vydal v roce 2013 monografii *Náročné dospívání urozených*, v níž se zaměřuje na poslední fázi šlechtické edukace v raném novověku – kavalírské cesty, konkrétně v letech 1620-1750. Jiří Kubeš zde na základě detailní analýzy několika kavalírských cest uskutečněných českými a rakouskými šlechtici ve sledovaném období poskytuje velmi komplexní pohled na problematiku kavalírských cest. Nejdříve jsou charakterizovány geografické cíle kavalírských cest českých a rakouských šlechticů, přičemž u každé oblasti si čtenář může vyhledat výčet konkrétních aristokratů, kteří tam mezi lety 1620-1750 pobývali, jak dlouho tam pobývali a která místa konkrétně navštívili. Ve druhé kapitole knihy je postupně velmi podrobně vylíčeno celkem dvanáct kavalírských cest konkrétních českých a rakouských šlechticů. Poslední kapitola je velmi poutavá svým pojetím. Kavalírská cesta je zde představena z pohledu jednotlivých aktérů – rodičů a poručníků, hofmistrů a komorníků a samotných dospívajících kavalírů.

Nejnovější publikací, která se ale pouze okrajově zabývá výchovou a vzděláváním šlechty, je tematická řada *Velkých dějin zemí Koruny české* se zaměřením na *Školství a vzdělanost* z roku 2020. V této rozsáhlé publikaci, na níž se podílela celá řada historiků, jmenovitě např. Ivana Čornejová, Milena Lenderová, Miroslav Novotný a další, jsou popsány dějiny školství a vzdělanosti v českých zemích v podstatě od raného středověku až do konce 20. století. Pojednání o edukaci šlechticů je vsazeno do většího oddílu, který se věnuje školství a vzdělanosti raného novověku celkově a vzhledem k časové rozsáhlosti knihy je našemu tématu vyčleněno pochopitelně jen velmi málo prostoru.

1 Charakteristika zkoumaného území a období

V této kapitole bude pojednáno o geografickém vymezení zkoumaného území a časovém ohraničení zkoumaného období. Dále zde bude představen stručný přehled o dění politickém, sociálním a náboženském. Přestože šlechtičtí chlapci, kteří jsou předmětem zájmu této práce, prožívali své dětství a dospívání ve druhé polovině 16. století, a především v první polovině 17. století, tak některé prameny (např. *Ludvíka z Pernštýna naučení rodičům*), jež jsou klíčové pro poznání výchovy a vzdělávání šlechty v raném novověku, pochází již z počátku 16. století. A proto je zapotřebí na tomto místě aspoň stručně vyložit historické pozadí v zemích Koruny české a připomenout stěžejní události, k nimž došlo v průběhu 16. století a v první polovině 17. století.

V roce 1526 zemřel v bitvě u Moháče český a uherský král Ludvík Jagellonský (1506-1526) a jeho nástupcem se stal arcikníže Ferdinand Habsburský (1503-1564). Volba tohoto kandidáta nebyla žádným překvapením, mezi oběma rody totiž panovaly přátelské vztahy, což dokazují i dynastické sňatky. Ludvík Jagellonský se oženil s Marií Habsburskou (1505-1558), vnučkou římského krále Maxmiliána Habsburského (1459-1519), a Ludvíkova sestra, česko-uherská princezna Anna Jagellonská (1523-1596), byla manželkou nově zvoleného českého krále, Ferdinanda Habsburského.¹ V roce 1526 tvoří země Koruny české pět korunních zemí: Čechy, Morava, Slezsko, Horní Lužice a Dolní Lužice. Český král byl přímým panovníkem ve všech pěti korunních zemích a ve vedlejších zemích (Morava, Slezsko, obojí Lužice) byl zastoupen zemskými hejtmany, jenž byli současně královskými úředníky.² Na tomto místě je potřeba upozornit, že dějinný vývoj probíhal v každé z českých zemí specificky a všechny události, procesy a trendy měly více či méně odlišný průběh. Pro potřeby této práce však postačí, pokud se budeme blíže věnovat pouze oblasti Čech a Moravy.

Již v první polovině 15. století byly země Koruny české stavovskou monarchií. To znamená, že kromě panovníka se na vládní moci podílely ještě další privilegované složky společnosti, a sice stavy (panský, rytířský a měšťanský). Stavy mohly tvořit pouze svobodní obyvatelé s politickými právy. Zatímco význam panského stavu stoupal, měšťanský stav svou politickou moc postupně ztrácel.³ Příslušníci panského stavu (vyšší šlechty) i rytířského stavu (nižší šlechty) postupně dosáhli uzavření svého stavu. Nejdříve se to podařilo pánům na

¹ VOREL, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. Sv.7. ISBN: 80-7185-648-7. S. 7-12.

² Tamtéž, s. 43-44.

³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. 2. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5. S. 85-88.

Moravě v roce 1480. Vymohli si právo, že od této chvíle budou pouze oni rozhodovat o přijetí nižších šlechticů do panského stavu. O přijetí rozhodovalo patnáct starých a osm mladších moravských panských rodů. V Čechách došlo k uzavření panského stavu o něco později, a sice v roce 1500, kdy bylo do *Vladislavského zřízení zemského* zaznamenáno sedmačtyřicet urozených panských rodů, jejichž příslušníci vykonávali v zemi nejvyšší úřady. Jsou zde také vyjádřeny požadavky na přijetí do panského stavu, které má být projednáváno na zemském sněmu. Rožmberkové patřili mezi ty skutečně starobylé české šlechtické rody, které se mohly pyšnit nepřetržitou posloupností urozenosti. Lobkovicové také patřili do panského stavu, ale náleželi k těm nověji přijatým, nikoliv k těm starým šlechtickým rodům.⁴ Kounicové byli z nižšího šlechtického stavu povýšeni do panského až roku 1532.⁵

Ferdinand Habsburský již v prvních letech své vlády zaváděl opatření, která měla vést k omezení politického vlivu nižších stavů (rytířského a městského) ve prospěch panského stavu. Důvod spočíval především ve snaze snížit počet politicky aktivních osob tak, aby s nimi byla snazší manipulace. Ačkoliv představovala vyšší šlechta politicky mimořádně vlivnou skupinu osob, byla početně menší, a tudíž bylo pro královský dvůr snazší jejich moc oslabovat nebo je dokonce z politické scény odstranit. V roce 1528 byl vydán zákaz konání krajských sněmů bez souhlasu panovníka, čímž byla oslabena politická aktivita zejména drobné a méně majetné venkovské šlechty. Obdobně postupoval panovník vůči městskému stavu, když vydal zákaz konání „velkých schůzí“ v královských městech bez svého souhlasu.⁶

Vůči vnitřní politice i náboženské politice Ferdinanda Habsburského se brzy začaly objevovat projevy nespokojenosti a odporu, což souviselo především s panovníkovou snahou o posílení své moci.⁷

Náboženský život v zemích Koruny české, zejména v Čechách, začal být přibližně od roku 1520 silně ovlivňován luteránskou reformací. Petr Hlaváček v úvodní studii v knize *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí* definuje luteránství takto: „*Jako luterána můžeme označit toho, kdo se hlásil k wittenberské (luterské) reformaci, reprezentované především Martinem Lutherem, ale také Filipem Melancthonem a mnohými dalšími. Důležitým poznávacím znamením bylo samozřejmě přihlášení se ke Confessio Augustana*

⁴ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 46.

⁵ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 1.

⁶ VOREL, Petr. *Velké dějiny země Koruny české VII. 1526-1618*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. Sv.7. ISBN: 80-7185-648-7. S. 70-72.

⁷ Tamtéž, s. 143.

(1530), na jejímž základě začaly vznikat samostatné evangelické církve augšpurského vyznání jakožto církve zemské.“ Hlaváček ve své studii ovšem upozorňuje na to, že v Čechách byla situace jiná než např. v Sasku, kde se z luteránství vytvořila zemská evangelická církev. I v Čechách existovaly luteránské farní obce, ale jednotnou církevní strukturu nevytvořily.⁸ V právní rovině byla nejen pro luterány, ale i pro sbory Jednoty bratrské a novokřtěnce, překážkou *Basilejská kompaktáta* (1434), jež uzákonila v českých zemích dvojvěří – lidé se mohli hlásit buď k utrakvismu nebo katolictví. Všechna ostatní vyznání byla postavena mimo zákon. Pro nekatolíky, klonící se k některé z evropských reformací, to znamenalo, že museli zůstat skryti pod záštitou utrakvistů.⁹ Samostatnou církevní komunitu představovala Jednota bratrská, jejíž činnost byla formálně zakázána již v roce 1508. Ve skutečnosti byly bratrské obce často pod ochranou mocných šlechticů, na jejichž panstvích mohly svou činnost dále vykonávat.¹⁰

Víra a náboženské přesvědčení byly pro raně novověkého člověka velmi důležité. Brzy se však náboženství stalo mocným politickým nástrojem, jenž sloužil například k prosazování mocenských ambicí, ať už se jednalo o katolickou církev nebo o některý z reformačních směrů.¹¹

Luteránská reformace získávala své příznivce i v řadách českých šlechticů, a to zejména těch, kteří se oficiálně hlásili k utrakvismu. Přestože se luteránství šířilo velmi rychle, nebylo legální vírou, a proto se začaly brzy objevovat požadavky na nové uspořádání náboženských poměrů tak, aby lépe odpovídaly realitě. Skutečnost byla taková, že utrakvisté už nebyli jednotní a v podstatě se rozdělili mezi dva náboženské směry. Na jedné straně zde byli staroutrakvisté, hlásící se ke kompaktátům, a na straně druhé zde byli novoutrakvisté hlásící se k luteránské reformaci.¹²

Panovník dal v roce 1543 jasně najevo, že v náboženské oblasti nehodlá přistoupit k podstatnějším změnám a nadále chce udržovat dosavadní situaci danou kompaktáty, tedy

⁸ HLAVÁČEK, Petr. Luteránství jako skrytý fenomén českých duchovních a kulturních dějin. In: JUST, Jiří a kol. *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Lutherova společnost, 2009, s. 9-22. ISBN 978-80-903632-8-1. S. 10-11.

⁹ JUST, Jiří. Luteráni v našich zemích do Bílé hory. In: JUST, Jiří a kol. *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Lutherova společnost, 2009, s. 23-122. ISBN 978-80-903632-8-1. S. 23.

¹⁰ VOREL, Petr. *Velké dějiny země Koruny české VII. 1526-1618*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. Sv.7. ISBN: 80-7185-648-7. S. 127-128.

¹¹ Tamtéž, s. 119-120.

¹² Tamtéž, s. 134.

dvojevěří. Ferdinand tehdy odmítnul návrh některých nekatolických stavů na vytvoření nové církevní struktury spojující novoutrakvisty a Jednotu bratrskou.¹³

Důležitým mezníkem v českých dějinách 16. století, kdy došlo k vážnému konfliktu mezi panovníkem a stavovskou opozicí, byl stavovský odboj v roce 1547. Stavovská obec tehdy sice odmítla panovníkovi poskytnout vojsko zemské hotovosti ve válce v říši proti německým protestantským knížatům, ovšem na druhou stranu také nechtěla jít do války s králem. Zkrátka se snažila vyhnout se válečnému střetu a nezatahovat náboženské spory do politiky.¹⁴ Čeští stavové argumentovali tím, že vojsko zemské hotovosti může panovník využít pouze k obraně země při jejím napadení, k čemuž nedošlo.¹⁵ Ferdinand se rozhodl, že trest za neuposlechnutí jeho rozkazu stihne především královská města, a samozřejmě několik hlavních strůjců protikrálovského odboje z řad šlechty. Šlechtě královo rozhodnutí v podstatě vyhovovalo. Urovnala si vztahy s králem a tím se vyhnula nebezpečí vnitřní války, a zároveň došlo k oslabení vlivu politického a hospodářského soupeře – královských měst.¹⁶ Porážkou stavovského odboje dosáhl panovník důsledného zákazu působení Jednoty bratrské v Čechách a zbavení politického vlivu městského stavu.¹⁷

V politice Ferdinanda Habsburského, od roku 1556 římského císaře, můžeme i ve druhé polovině 16. století vidět snahy o sjednocení svých zemí ve víře a prosazování katolictví. Pozice katolické církve v zemi byla posílena jednak obnovením pražského arcibiskupství v roce 1561 a jednak také budováním nových vzdělávacích institucí vyššího typu s katolickou orientací.¹⁸ V tomto ohledu byl klíčový nedávno vzniklý církevní řád Tovaryšstvo Ježíšovo, známější pod názvem jezuité. Ignác z Loyoly (1491-1556), zakladatel řádu, přesvědčil Ferdinanda Habsburského o nutnosti zřídit jezuitskou kolej i v Praze, k čemuž došlo v roce 1556. Sídlo pražských jezuitů se nacházelo v místě nynějšího Klementina. Jezuité se brzy stali významnými činiteli v oblasti výchovy a vzdělávání. Mezi žáky jejich škol patřili také chlapci z bohatých a vlivných šlechtických rodin, kteří zde byli vychováni v katolickém duchu.¹⁹

Po smrti Ferdinanda Habsburského v roce 1564 se stal českým a uherským králem a římským císařem jeho nejstarší syn Maxmilián II. (1527-1576). Od jeho vlády si nekatolíci,

¹³ Tamtéž, s. 152-155.

¹⁴ Tamtéž, s. 169-170.

¹⁵ Tamtéž, s. 176.

¹⁶ Tamtéž, s. 190-191.

¹⁷ Tamtéž, s. 196.

¹⁸ Tamtéž, s. 259-260.

¹⁹ Tamtéž, s. 264-266.

především luteráni, slibovali v náboženských otázkách tolerantnější stanovisko, než jaké zastával jeho otec. Přestože se Maxmilián oficiálně hlásil ke katolické víře, bylo o něm známo, že v mládí s reformací sympatizoval. Díky principu náboženské tolerance a oddělení náboženství od politiky, které Maxmilián prosazoval, v této době ještě nedošlo v českých zemích ke konfesionalizaci politického života. Maxmilián byl pro své názory v náboženské problematice ve složité situaci. V době jeho nástupu na trůn skončil tridentský koncil, na němž byl vytvořen program katolické reformace a byly stanoveny nové principy katolické věrouky. Maxmilián se ovšem odmítal ztotožnit s politicky koncipovanou rekatolizací.²⁰

Podstatnou změnou právního systému v náboženské oblasti bylo zrušení *Basilejských kompaktát* (1567) jakožto zemského zákona dosud platného v Čechách a na Moravě.²¹ Přestože stále nebylo možné legálně se hlásit k luteránství, začali zde příznivci luteránské reformace (novoutrakvisté) početně převažovat nad katolíky a staroutrakvisty. Na Moravě byla náboženská skladba asi nejpestřejší. Tam si z řad nekatolíků udržovali vedle stoupců luteránství silné pozice také příslušníci Jednoty bratrské a novokřtěnců.²²

Dalším průlomovým rokem na cestě k náboženské svobodě byl rok 1575, kdy byla členy stavovské komise sepsána *Česká konfese* – vyznání víry založené na základních věroučných tezích společných pro všechna nekatolická náboženství kolem poloviny sedmdesátých let 16. století. *Česká konfese* neznamenal vznik nové zemské církve, měla pouze umožnit legální existenci více či méně navzájem rozdílných nekatolických náboženství v českých zemích: novoutrakvistů (ovlivnění luteránstvím), Jednoty bratrské (postupně se klonící ke kalvinismu) a staroutrakvistů (velmi blízký vztah ke katolické církvi). Text z velké části vycházel ze základního znění augšpurské konfese, ale byl naformulován obecně tak, aby se vyhnul sporným věroučným otázkám. Císař Maxmilián II. se musel rozhodnout, jak se k *České konfesi* postaví, což nebylo jednoduché, jelikož tento věroučný text měl řadu odpůrců, především z řad vlivných katolíků a staroutrakvistů. Maxmilián nakonec *Českou konfesi* ústně povolil a zavázal se, že ji bude dodržovat on sám i jeho nástupce, syn Rudolf II. (1552-1612). Přestože to byl pouze ústní slib, byl to slib císaře a krále, a proto česká šlechta netrvala na jeho písemném potvrzení.²³

²⁰ Tamtéž, s. 273-276.

²¹ Tamtéž, s. 287.

²² Tamtéž, s. 290.

²³ ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1526-1583: první Habsburkové na českém trůně I*. 1. vyd. Praha: Libri, 2008. Dějiny českých zemí. ISBN 978-80-7277-385-5. S. 136-140.

Pro vykreslení celkového pozadí sledovaného období není možné vynechat zmínku o kulturním dění. 16. století v českých zemích bylo ve znamení šíření renesanční a humanistické kultury. Její vliv můžeme pozorovat jak v prostředí městském, tak šlechtickém. Šlechta se jako nejvlivnější a nejbohatší vrstva společnosti často podílela na štedrém mecenášství. Vlivy italské renesanční architektury a výtvarného umění se projevovaly na šlechtických zámeckých sídlech.²⁴ Takové sídlo bylo důležitým prvkem společenské reprezentace, neboť to bylo místo konání významných společenských a politických aktivit.²⁵ Rozvoj se ale netýkal jen oblasti hmotné kultury. S humanismem šel ruku v ruce také všeobecný rozvoj vzdělanosti a gramotnosti. Jaroslav Čechura řadí šíření vzdělanosti „*k nejsvětlejším a nejtypičtějším rysům kulturního vývoje českých zemí v 16. století*“. Vedle šlechty patřilo k nejvzdělanějším vrstvám společnosti měšťanstvo a aspoň elementární vzdělání (myšleno schopnost číst, psát a počítat) se stávalo každodenní společenskou potřebou, zejména co se týká živností, obchodu a dalších ekonomických aktivit. Asi není nutné připomínat, že snadnější přístup k informacím širokým vrstvám obyvatelstva poskytoval již od poloviny 15. století vynález knihtisku.²⁶ Střediskem kultury a umění se v roce 1583 stala také Praha, kam nechal po smrti Maxmiliána II. Habsburského (1576) jeho nástupce Rudolf II. přemístit sídlo císařského dvora. Na Rudolfově dvoře působila nejen řada umělců a vědců, ale také diplomatů a politiků, kteří byli držiteli důležitých úřadů a vytvářeli kolem sebe různá politická centra. Středem společenského života byl panovnický dvůr, a proto zde musel najít uplatnění každý, kdo se chtěl udržet na vrcholu společenské hierarchie. I když byl Rudolf II. stoupencem rekatolizace, tak jeho dvůr byl nábožensky velmi pestrým a tolerantním prostředím.²⁷

Náboženská tolerance v českých zemích měla hluboké kořeny, ale především z katolické strany se neustále ozývaly hlasy po sjednocení ve víře. O to usiloval např. papežský velvyslanec působící na pražském dvoře – Giovanni Francesco Bonhomini. Podle něj by v zájmu obnovení katolické jednoty bylo nejlepší, kdyby byli luteráni a příslušníci Jednoty bratrské vypovězeni ze země. K posílení katolické strany bylo podle něj zapotřebí, aby byly důležité zemské a dvorské úřady postupně přidělovány do správy vlivných a bohatých šlechticů, kteří byli hlavně věrnými katolíky. Rovněž kladl důraz na získávání

²⁴ Tamtéž, s. 269-270.

²⁵ VOREL, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. Sv.7. ISBN: 80-7185-648-7. S. 334.

²⁶ ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1584-1620: první Habsburkové na českém trůně II*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. Dějiny českých zemí. ISBN 978-80-7277-388-6. S. 363-364.

²⁷ VOREL, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. Sv.7. ISBN: 80-7185-648-7. S. 345-348.

mladých šlechticů pro katolické školy, hlavně jezuitské koleje. V době Bonhominiho pobytu v Čechách (1583-1584) neměla katolická církev v Čechách silné postavení, ale již tehdy můžeme pozorovat kroky vedoucí k rekatolizaci země.²⁸

Koncem 16. století se pozice katolíků v Čechách i na Moravě podstatně zlepšila. Na Moravě k tomu přispělo zejména jmenování nového olomouckého biskupa (1599), kterým se stal radikální katolík František z Ditrichštejna (1570-1636). V tomtéž roce byli v Čechách jmenováni do nejvyšších zemských úřadů příznivci radikálního katolického směru. Jednalo se hlavně o nového nejvyššího kancléře Království českého, Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic.²⁹ První desetiletí 17. století se již neslo ve znamení konfesionalizace politického života. To znamenalo, že víra nebo příslušnost ke konfesi se staly v podstatě rozhodujícím kritériem pro kariérní růst v politice. Už nebylo tolik důležité, zda jste velkým pozemkovým vlastníkem, ale zda se angažujete ve věcech své víry.³⁰

První dekáda 17. století přinesla změny na poli náboženském, ale hlavně na poli politickém. V roce 1608 došlo k mocenskému střetu mezi Rudolfem II. a jeho ambiciózním bratrem Matyášem (1557-1619), jehož výsledkem byla změna v mocenském uspořádání sil. Rudolf II. se už v předchozích letech projevil jako nespolehlivý vládce, který nedokázal ochránit své země. Nejdříve proti sobě poštvál uherskou šlechtu, jejíž panství byla napadána a plněna císařským vojskem, jelikož císař potřeboval naplnit panovnickou pokladnu, což nakonec vedlo až k propuknutí protihabsburského povstání. Matyášovi se podařilo svými diplomatickými schopnostmi, i když za cenu velkých ústupků, sjednat příměří a podařilo se mu tak odvrátit hrozící ztrátu uherské koruny. Rudolf II. však dohody odmítl potvrdit a prosazoval zcela nerealistické požadavky. V této chvíli se proti Rudolfovi postavili rakouští, uherští i moravští stavové s cílem odstranit nespolehlivého císaře a dosadit na jeho místo Matyáše i za cenu použití vojenských prostředků. Matyáš jim však musel slíbit, že bude dodržovat náboženské i stavovské svobody. Česká stavovská obec se však k vojenskému tažení proti Rudolfovi nepřidala, poněvadž se rozhodla využít bezvýchodné situace, v níž se císař ocitl, a svou mocenskou i vojenskou podporu mu slíbili pod podmínkou, že uzná právoplatnost *České konfese* z roku 1575. To však nebyl jediný ústupek, k němuž musel císař přistoupit. Stavovská opozice také žádala rovnoměrné zastoupení katolíků a nekatolíků v zemských úřadech. Vzniklá situace si žádala kompromis, kterým byla tzv. *Libeňská smlouva*, uzavřená v červnu 1608. Smlouva rozdělila vládu mezi oběma bratry následovně:

²⁸ Tamtéž, s. 390-391.

²⁹ Tamtéž, s. 406-407.

³⁰ Tamtéž, s. 418-419.

Matyáš se stal panovníkem v Uhrách, na Moravě a v Horních a Dolních Rakousích, Rudolf nadále vládl v Čechách, ve Slezsku a v Lužicích.³¹

Jak již bylo naznačeno, tyto události přinesly změny také na scéně náboženské. V roce 1609 císař pod nátlakem splnil, co slíbil, a podepsal *Rudolfův majestát náboženských svobod*, který dovoľoval jak stavům, tak jejich poddaným, hlásit se k *České konfesi*.³² Došlo tak k legalizaci dvou hlavních nekatolických vyznání v Čechách – novoutrakvismu (pod vlivem luteránské reformace) a Jednoty bratrské (pod vlivem kalvinismu). Mohlo by se zdát, že stavovský odboj byl úspěšný pouze pro protestantskou stavovskou opozici, ale opak je pravdou, jelikož všichni katoličtí představitelé významných zemských úřadů zůstali ve svých funkcích (především Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic jakožto nejvyšší kancléř) a nadále se účastnili politického života v zemi, přestože se zněním *Majestátu* nesouhlasili.³³

Stárnoucí císař Rudolf II. se cítil ponížen a uražen všemi ústupky, ke kterým byl donucen přistoupit, a rozhodl se učinit krok, který nakonec znamenal faktický konec jeho vlády. Na Rudolfovo přání vpadl do Čech v roce 1611 jeho bratranec arcikníže Leopold Pasovský (1586-1632) se svým vojskem. Kromě obsazení významných českých měst se zmocnili také značné části Prahy, kde vyplenili řadu měšťanských domů i šlechtických paláců. V této situaci začala česká stavovská opozice jednat s císařovým bratrem Matyášem, jenž poslal na pomoc ohrožené Praze vlastní silné vojsko, o převzetí vlády. Ale dříve, než mohlo dojít k vojenskému střetnutí, se pasovské vojsko samo rozpustilo, jelikož vojákům nikdo nezaplatil žold. Rudolf II. byl na základě rozhodnutí generálního sněmu zemí Koruny české zbaven vlády v Čechách, ve Slezsku a v Lužicích. Následně byl Matyáš v květnu 1611 korunován českým králem a nedlouho po smrti Rudolfa II. (1612) se stal také římským císařem.³⁴

Jakmile se Matyášovo panovnické postavení stabilizovalo, už nepotřeboval naprostou podporu stavovské nekatolické opozice, a tak došlo k jistým změnám v jeho politice. Matyáš se k dodržování náboženských a stavovských svobod zavázal, jelikož to v danou chvíli bylo pro jeho mocenské zájmy výhodné a současně nezbytné. Brzy se však projeví jeho sympatie

³¹ Tamtéž, s. 421-435.

³² ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1584-1620: první Habsburkové na českém trůně II*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. Dějiny českých zemí. ISBN 978-80-7277-388-6. S. 96.

³³ VOREL, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. Sv.7. ISBN: 80-7185-648-7. S. 345-348. S. 440-444.

³⁴ Tamtéž, s. 446-453.

k rekatolizační politice a s tím souviselo porušování náboženských svobod, zpočátku hlavně vůči poddaným.³⁵

V období, které předcházelo tzv. druhé pražské defenestraci, události, jež byla spouštěčem třicetileté války, se císař snažil omezovat politickou moc stavovské opozice v českých zemích. Toho dosahoval např. tím, že poměrně dlouho nesvolával zemské sněmy.³⁶ Představitelům radikální opozice se také nelíbilo prosazení arciknížete Ferdinanda Štýrského (1578-1637), Matyášova bratrance, jako následníka českého trůnu (korunovace českým králem proběhla v červnu 1617 v Praze). Katolická strana to považovala za velké vítězství, častěji také docházelo k porušování *Rudolfova majestátu*. A právě porušování náboženských svobod vedlo k sepsání stížnosti císaři Matyášovi na sjezdu protestantské šlechty v Praze v březnu 1618. Stížnost, požadující nápravu a svolání sněmu protestantských stavů na květen 1618, nebyla císařem kladně přijata. I přes císařův striktní zákaz se však květnový sněm konal. Předmětem kritiky se stali především čeští místodržící, jimž v nepřítomnosti krále připadly některé jeho pravomoci. V úzkém kruhu stavovské opozice bylo nakonec rozhodnuto, že stoupenci rekatolizace a odpůrci *Majestátu* z řad místodržících budou vyhozeni z okna. I když se defenestrace, k níž došlo 23.5. 1618, obešla bez ztrát na životech a všechny oběti (místodržící Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata z Chlumu, neplánovaně také písař Fabricius) pád z okna přežily, stala se počátkem vleklého konfliktu, třicetileté války.³⁷ Po defenestraci bylo ze zástupců všech stavů sestaveno třicetičlenné direktorium jako nová zemská vláda. Povstalci své jednání obhajovali tím, že v jejich očích došlo k závažnému porušení náboženských svobod, které si žádalo nápravu. Habsburská strana to naopak považovala za vzpouru proti panovníkovi a porušení zemského práva.³⁸

Během následujících dvou let, jež zbývaly do Bílé hory, se odehrála řada událostí a bylo jasné, že válce už nelze zabránit, a tak dochází k vojenským střetům mezi císařským a stavovským vojskem, s úspěchy i neúspěchy střídavě na obou stranách. Politická scéna zaznamenala změnu v oblasti personální, kdy po smrti Matyáše (březen 1619) byl římským císařem zvolen Ferdinand II. Habsburský (neboli Ferdinand Štýrský). Tato situace pochopitelně nevyhovovala stavovskému odboji a již v červenci 1619 schválil generální sněm zemí Koruny české novou „ústavu“, která omezovala moc panovníka a vliv katolické církve a zajišťovala výsadní politické postavení protestantským stavům, pouze oni totiž mohli

³⁵ Tamtéž, s. 461.

³⁶ Tamtéž, s. 500.

³⁷ Tamtéž, s. 526-533.

³⁸ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. 1618-1683*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. Sv.8. ISBN: 978-80-7185-947-5. S. 19-21.

obsazovat nejvyšší úřady. Obzvlášť radikální postoj zaujala ústava vůči jezuitům, kteří byli vykázáni ze všech zemí Koruny české „na věčné časy“. V srpnu 1619 následovalo sesazení katolického Ferdinanda II. Habsburského z českého trůnu a jeho obsazení kalvinistou Fridrichem Falckým (1596-1632).³⁹ K rozhodujícímu střetnutí mezi katolickými vojsky (císařské vojsko a vojsko katolické Ligy) a stavovskými oddíly došlo 8.11. 1620 na Bílé hoře. Bitva byla sice krátká, ale měla dalekosáhlé následky. Po vítězství katolických vojsk následovalo zhroucení stavovského odboje, útěk „zimního“ krále Fridricha Falckého do Slezska a vstup vítězných oddílů do Prahy, kde docházelo k četnému rabování a loupení.⁴⁰

Čechy byly považovány za centrum vzpoury, a proto také české stavby stihly největší tresty. Přední účastníci povstání byli potrestáni konfiskací majetku i ztrátou života. Poprava sedmadvaceti předních účastníků se odehrála v roce 1621 na Staroměstském náměstí v Praze. Nad moravskými účastníky byl také původně vynesena trest smrti, ale ve většině případů byl změněn na mnohaletý žalář na hradě Špilberku.⁴¹ Pobělohorské majetkové konfiskace proběhly v několika vlnách a zasáhly skutečně velký počet příslušníků šlechtického stavu. Velké majetkové přesuny způsobily, že se na zabavených statcích obohatila řada lidí, především šlechticů věrných panovníkovi, církevních hodnostářů a institucí nebo konfiskačních úředníků.⁴²

Porážka stavovského odboje znamenala nejen vítězství císaře, ale také vítězství katolické církve. Rekatolizace se tak stala jednou z nejdůležitějších oblastí panování Ferdinanda II. Habsburského. Již v roce 1621 byl nařízen odchod z Království českého a z Prahy všem nekatolickým duchovním kromě luteránů, na které se toto nařízení vztahovalo až v říjnu 1622. Další nařízení na sebe nenechalo dlouho čekat. V roce 1624 nesměl být žádný nekatolík přijat mezi měšťany královských měst, nekatoličtí měšťané se dále potýkali s řadou omezení (nesměli vykonávat živnost, zastávat úřady a podobně). Rekatolizaci se nevyhnula ani šlechta, které byla patentem vydaným v roce 1627 pro Čechy a v roce 1628 pro Moravu dána půlroční lhůta, během které musela učinit rozhodnutí, zda konvertovat ke katolictví nebo prodat statky a odejít do exilu. Tento patent byl vydán krátce po *Obnoveném zřízení zemském*,

³⁹ Tamtéž, s. 24-42.

⁴⁰ Tamtéž, s. 53-62.

⁴¹ Tamtéž, s. 77-82.

⁴² Tamtéž, s. 84-88.

jenž prohlašovalo katolickou víru za jediné povolené křesťanské vyznání v Čechách a na Moravě.⁴³

Obrovským zásahem do státoprávního uspořádání českých zemí bylo *Obnovené zřízení zemské* vydané v roce 1627 pro Čechy a v roce 1628 pro Moravu. V první řadě došlo k výraznému posílení moci panovníka na úkor politické moci stavovských obcí. Český trůn byl prohlášen za dědičný v habsburském rodě, stavy přišly ve prospěch panovníka také o právo udělování inkolátu (obyvatelského práva), o zákonodárnou moc a o přidělování úřadů. Zemským sněmům zůstalo pouze právo povolovat berně. Pokud se jedná o stavovské obce, tak největší moc si zachoval panský stav, naopak politický vliv královských měst byl omezen na minimum.⁴⁴ Katolická církev byla rovněž posílena tím, že se její zástupci v rámci duchovního stavu stali plnoprávními účastníky zemského sněmu. Pro Moravu to žádná změna nebyla, jelikož zasedání moravského zemského sněmu se duchovní stav účastnil i před Bílou horou, ale z českého zemského sněmu byl duchovní stav vytlačen v důsledku husitství.⁴⁵ Posílení moci panovníka bylo demonstrováno tím, že ze zemských úřadů a jejich držitelů se staly královské úřady a úředníci. Nejdůležitějším úřadem byla česká dvorská kancelář v čele s nejvyšším kancléřem, od teď kancléřem českého krále, a nikoliv českého království.⁴⁶

Válečné strasti třicetileté války, která v Evropě zuřila mezi lety 1618-1648, se nevyhnuly ani českým zemím. Na podzim roku 1631 vpadlo do Čech vojsko saského protestantského kurfiřta Jana Jiřího a poměrně brzy se mu podařilo dobýt Prahu. Saská okupace, i když jen na krátkou dobu, přinesla změny především náboženské. Jezuité byli vyhnáni, stejně jako v roce 1618, vedení Pražské univerzity se ujali nekatolíci a vpádu protestantských Sasů se rozhodli využít i někteří čeští exulanti, kteří museli dříve z českých zemí odejít pro své nekatolické vyznání. Na jaře 1632 se však dostal do čela vrchního velení císařské armády Albrecht z Valdštejna (1583-1634), jemuž se podařilo dobýt Prahu zpět (květen 1632).⁴⁷ Vytlačení Sasů a také smrt švédského krále Gustava II. Adolfa (1594-listopad 1632), vůdčí osobnosti protihabsburského tábora, znamenaly zmařené naděje českých

⁴³ NEŠPOR, Zdeněk R. Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620-1861). In: JUST, Jiří a kol. *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Lutherova společnost, 2009, s. 127-210. ISBN 978-80-903632-8-1. S. 131-133.

⁴⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. 1618-1683*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. Sv.8. ISBN: 978-80-7185-947-5. S. 112-115.

⁴⁵ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. 2. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5. S. 131.

⁴⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. 1618-1683*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. Sv.8. ISBN: 978-80-7185-947-5. S. 169.

⁴⁷ Tamtéž, s. 120-126.

emigrantů a představitelů staré stavovské opozice na trvalý návrat do vlasti či znovuzískání svých statků.⁴⁸ Definitivně byl konflikt se Sasy ukončen až 30.5. 1635 uzavřením separátního míru mezi Habsburky a Sasy. Pro české země byl tento Pražský mír nevýhodný, znamenal totiž konečnou ztrátu Horní i Dolní Lužice ve prospěch Saska.⁴⁹

Nebezpečí ze saské strany sice opadlo, ale brzy měly české země čelit jinému nepříteli, tentokrát Švédům. Švédská vojska začala do českých zemí pronikat od jara 1639, kdy na císařském trůnu už dva roky seděl Ferdinand III. Habsburský (1608-1657). Švédové obsadili řadu měst i vesnic a k místnímu obyvatelstvu se nechovali nijak zvlášť ohleduplně, jak to ostatně ve válce bývá. Drancovali, rabovali a snažili se získat válečnou kořist. Přestože se jim zprvu Prahu dobýt nepodařilo, tak moravské centrum takové štěstí nemělo. Olomouc padla do švédských rukou v červnu 1642 a město Švédové vyklidili až dva roky po válce v roce 1650.⁵⁰ Do Prahy Švédové pronikli až v roce 1648, v době, kdy se mírová jednání ve vestfálských městech blížila ke konci. Švédové si s sebou tehdy odvezli mnoho cenných a uměleckých předmětů jako byly obrazy, sochy, rukopisy. Také šlechtické paláce v okolí Pražského hradu byly poničeny. Třicet let trvající válku definitivně ukončil vestfálský mír podepsaný v říjnu 1648. Císařská moc v říši byla po válce značně omezena, to se však nedalo říct o postavení císaře v českých zemích.⁵¹ Podle vestfálského míru měly být poměry ve střední Evropě upraveny podle stavu, v jakém byly 1.1. 1624. To v podstatě znamenalo mezinárodní uznání habsburské nadvlády v českých zemích, což s sebou přirozeně také neslo vítězství katolického náboženství.⁵²

Na závěr této kapitoly si ještě shrňme několik poznámek týkající se šlechtické společnosti českých zemí ve sledovaném období. Pokud budeme v této práci hovořit o dvorském prostředí, máme na mysli dvůr panovnický či velmožský (šlechtický). Oba byly místem diplomatických a politických aktivit a místem přejímání nových kulturních vlivů.⁵³ Šlechtické dvory v Čechách a na Moravě byly významnými mocenskými, kulturně-společenskými a hospodářskými centry, avšak od poloviny 16. století se středobodem společenského života domácí šlechty stal panovnický dvůr. Postupně se tak vytváří skupina

⁴⁸ POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a český národ*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1960. Živá minulost, sv. 43. S. 171-172.

⁴⁹ Tamtéž, s. 180.

⁵⁰ Tamtéž, s. 183-193.

⁵¹ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. 1618-1683*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. Sv.8. ISBN: 978-80-7185-947-5. S. 151-155.

⁵² POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a český národ*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1960. Živá minulost, sv. 43. S. 199-200.

⁵³ VOREL, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. Sv.7. ISBN: 80-7185-648-7. S. 474.

dvorské šlechty, která se vůči panovnickému dvoru nějakým způsobem vymezuje a také si v jeho prostředí buduje svá nová hlavní sídla – městské paláce.⁵⁴

Bílá hora byla důležitým zásahem do stratifikace společnosti. Do pozadí byla zatlačena královská města a nižší šlechta, jejichž politická moc byla zcela zanedbatelná. Významného společenského postavení nabyli vysocí církevní hodnostáři a nic se nezměnilo na tom, že na vrcholu společenského žebříčku stála vyšší šlechta, která si zachovala význam v zemské správě i u dvora. V první polovině 17. století však došlo k jistým změnám v jejím složení. Některé starobylé šlechtické rody vymřely (např. Rožmberkové), někteří šlechtici odešli do exilu kvůli svému náboženskému přesvědčení (např. někteří Kounicové), řadě šlechticů se také podařilo rozmnožit rodový majetek a zvýšit prestiž díky nově nabytým statkům z pobělohorských konfiskací. Velkou obměnu ve složení šlechtické společnosti způsoboval také obrovský příliv cizích šlechtických rodů do českých zemí. Pravdou je, že tento proces můžeme pozorovat již dříve, v podstatě od nástupu Habsburků na český trůn v roce 1526. Díky sňatkové politice se prolínala šlechta ze všech zemí pod habsburskou nadvládou, ale po Bílé hoře je příliv cizích rodů mnohem rozsáhlejší než kdy dřív. Mezi nejvýznamnější příchozí původem cizí rody patřily např. Eggenberkové, Buquoyové, Gallasové či Colloredové.⁵⁵

Cílem této kapitoly bylo shrnout nejdůležitější události a procesy v politické, náboženské a společenské sféře odehrávající se v 16. století, především v jeho druhé polovině, a v první polovině 17. století, jelikož to je období, v němž prožívali dětství a mládí a vytvářeli si své hodnotové a názorové systémy urození chlapci, kteří jsou předmětem zkoumání této práce. Vždyť i oni byli produktem své doby.

⁵⁴ Tamtéž, s. 479-482.

⁵⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny země Koruny české VIII. 1618-1683*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. Sv.8. ISBN: 978-80-7185-947-5. S. 248-258.

2 Raně novověké představy o výchově a vzdělávání dětí a dospívajících

Pro poznání představ raně novověké společnosti o edukaci dětí a dospívajících nejen z urozených rodin nalezneme řadu rukopisných i tištěných pramenů. Jsou to prameny osobní povahy, do kterých řadíme např. korespondenci (mezi rodiči navzájem, mezi rodičem a dítětem, mezi rodičem a vychovatelem apod.) či deníky různého typu (deníky z kavalírských cest apod.). Dále uvedme prameny normativní povahy – např. školní řády, přibližující nejen organizaci dané vzdělávací instituce, ale i povahu výuky. V neposlední řadě můžeme uvést literární prameny, především poučné a mravokárné spisy (šlechtická a jiná naučení apod.). Nutno dodat, že normativní prameny, podobně jako i literární prameny, nás seznamují s reálným stavem věcí jen částečně, jelikož popisují spíše ideální stav, tedy jak by edukace měla ideálně probíhat, a proto je při jejich analýze na místě jistá dávka opatrnosti.⁵⁶ Neméně důležité jsou také pedagogické spisy různých autorů působících ve výchovně vzdělávacím procesu, pro tuto práci budou stěžejní především názory Jana Amose Komenského.

2.1 Šlechtická naučení

Významným pramenem poskytujícím cenné informace o tom, jak měla vypadat výchova a vzdělávání dětí a mládeže ze šlechtických rodin, jsou právě šlechtická naučení. Jedná se o jakési návody či příručky k výchově mladých aristokratů.⁵⁷

Jedno z dochovaných naučení, kterému se v této práci budeme věnovat, nese název *Ludvíka z Pernštýna naučení rodičům* a pochází z počátku 16. století. Odborná literatura se dlouho shodovala na tom, že tento text vznikl z popudu Viléma z Pernštejna (1438-1521) a měl se stát návodem pro výchovu dlouho očekávaného následníka českého trůnu, Ludvíka Jagellonského, narozeného v roce 1506. Petr Vorel tento názor odmítl a současně nabídl jiné vysvětlení – Vilém z Pernštejna nechal *Naučení rodičům* vytvořit pro své čerstvě oženěné syny (1507), aby jim předal své vlastní zkušenosti a rady pro výchovu jejich vlastních dětí. Podle něj mohlo být *Naučení rodičům* reakcí na narození vnuka Viléma z Pernštejna,

⁵⁶ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Institutu historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 17-23.

⁵⁷ VOREL, Petr. Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („Naučení rodičům“ a jeho dobová interpretace). In: *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: 4. až 5. dubna 2002 Pardubice*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 13-48. ISBN 80-7194-515-3. S. 13-14.

pojmenovaného jako Ludvík (podle nedávno narozeného prince Ludvíka Jagellonského). Každopádně nešlo o dílo, jež by bylo určeno široké veřejnosti.⁵⁸

Veršovaný text *Naučení rodičům* je koncipován tak, že k rodičům promlouvá právě narozený chlapec, „*Ludvík z Pernštýna nejmladší*“, a uděluje jim rady, jak má být vychováván. První a zároveň poměrně malá část textu se týká období raného dětství, od narození do sedmi let věku. V této vývojové fázi má péči o dítě v rukou především matka, společně se služebnými a kojnými. „*Ludvík z Pernštýna nejmladší*“ klade matce na srdce, že o něj má „*s pilností dbáti*“ a rovněž by měla dohlížet na to, aby na něj služebné a kojné nezapomínaly a během své činnosti neusínaly: „*Spaní at' má tehdaš v nenávisti, když mi od prsí podá jísti.*“ S dítětem je třeba zacházet se vši opatrností, aby nebylo zraněno a také v jídle je vyžadována střídmost. Podle Ludvíka by k němu matka měla cítit pravou ale rozumnou lásku a v případě potřeby se nebránit třeba i fyzickým trestům, což dokládají následující verše: „*A hned pravím, že by mi nebyla laskava máti, kdyby mi nechtěla včas metlou dáti, nebť se každému dobře hodí, kohožt' metla, když roste, provodí.*“ Již od malička má být dítě vedeno k dobrotě, ctnosti a lásce k Bohu. V sedmi letech by měl kontrolu nad výchovou syna převzít otec. Chlapcovo vzdělání má být svěřeno do rukou „*člověka rozumného*“ (vychovatele), který ho má naučit nejprve číst a psát. Důležité jsou také jazyky – kromě mateřského českého jazyka se má učit také latinu a němčinu.⁵⁹

Více konkrétních informací o vzdělávací náplni v textu bohužel nenajdeme. Otec by však měl zajistit, aby se jeho dospívající syn vyvaroval hazardním hrám, špatné společnosti,⁶⁰ marnivému utrácení a rozpustilosti.⁶¹ Petr Vorel poukazuje na skutečnost, že se v textu nenachází požadavek na absolvování kavalírské cesty, jež byla v českém šlechtickém prostředí 16. století v podstatě společenskou normou. Podle něj je to zcela pochopitelné, pokud byl text napsán s ohledem na realitu pernštejnského dvora. V politickém a mocenském centru, kterým byl dvůr Viléma z Pernštejna, mohli jeho synové přicházet do styku s vysokou domácí i zahraniční šlechtou, mohli se v blízkosti svého otce naučit vše potřebné, a tudíž otec

⁵⁸ Tamtéž, s. 14-19.

⁵⁹ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzinových tisků; sv. 74. S. 7-12.

⁶⁰ VOREL, Petr. Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („Naučení rodičům“ a jeho dobová interpretace). In: *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: 4. až 5. dubna 2002 Pardubice*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 13-48. ISBN 80-7194-515-3. S. 21.

⁶¹ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzinových tisků; sv. 74. S. 13.

neměl potřebu posílat je „na zkušenou“ na cizí dvory. V *Naučení rodičům* stojí, že syn by měl působit ve službách svého otce.⁶²

Otec je pro syna skutečnou autoritou a syn by ho měl ve všem poslechnout. Hraje důležitou roli dokonce i při výběru vhodné manželky pro svého syna. Ta nemusí být ani tak bohatá nebo krásná, ale především by měla být urozená, zbožná a panenská.⁶³ Vstup do manželského svazku je vnímán jako žádoucí v době, kdy mladý muž dosáhne pohlavní zralosti a objeví se u něj sexuální potřeba. Oženěním syna však otcovské povinnosti nekončí, ba naopak, pokud zkušenostmi obdařený otec uzná za vhodné, má právo zasahovat do synova manželského a rodinného života. Autor v textu upozorňuje na problémy, které se mohou v manželství objevit a radí, čemu je dobré se vyhnout. Tak například je zde kladen důraz na střídmost v sexuálním životě, a to jak v manželství, tak i mimo něj. Mímomanželské sexuální aktivity jsou obzvlášť nežádoucí, protože mohou vést k narušení funkce rodiny.⁶⁴ A pokud by otec u syna snad něco takového zpozoroval, musí zasáhnout: „...*potáhne-liť mne k takovému zvyku: ó, bí mne kyjem, najmilejší tatíku, a naprav v brzkesti za malitého bludu, at' se v tom nedopustím božského sídu!*“⁶⁵

Autor textu si je vědom toho, jakým svodům je dospívající člověk vystaven, a proto důrazně upozorňuje na nebezpečí a škodlivost nadměrného pití alkoholu „*neb zlost, pýcha i najvyšší zoufalství najraději přichází skrze ožralství.*“ Podobně autor varuje také před hazardními hrami o peníze a místo nich doporučuje „*lepší kratochvil*“, např. četbu nebo poslech hudby a zpěvu.⁶⁶

Problematika správy majetku, dohled nad úřednickým aparátem a komunikace s úředníky velkostatku jsou dalšími oblastmi, o nichž musí být mladý aristokrat dobře informován. Z textu *Naučení rodičům* také vyplývá, že by měl mít mladý aristokrat po ruce nějakého vzdělaného a zkušeného muže/rádce, který by mu zabránil uvíznout v „*plnosti rozkoší*“ a dokázal mu vhodně poradit. V textu je několikrát poukázáno na potřebu upřímné

⁶² VOREL, Petr. Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („*Naučení rodičům*“ a jeho dobová interpretace). In: *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: 4. až 5. dubna 2002 Pardubice*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 13-48. ISBN 80-7194-515-3. S. 21-22.

⁶³ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzinových tisků; sv. 74. S. 12-14.

⁶⁴ VOREL, Petr. Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („*Naučení rodičům*“ a jeho dobová interpretace). In: *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: 4. až 5. dubna 2002 Pardubice*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 13-48. ISBN 80-7194-515-3. S. 23-24.

⁶⁵ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzinových tisků; sv. 74. S. 16.

⁶⁶ Tamtéž, s. 18-22.

zbožnosti dítěte a z ní vyplývající poslušnosti vůči rodičům. Většinou je o věcech víry pojednáno spíše v obecné rovině, jako o lásce k Bohu bez bližší konkretizace určitého vyznání. To se však netýká závěrečné části textu, kde autor vyjadřuje svůj názor, že dítě by mělo přijímat svátost Boží podobou způsobem, tedy krev i tělo Páně. To by naznačovalo, že dítě má být orientováno utrakvisticky, avšak Vilém z Pernštejna byl řazen na počátku 16. století ke katolické části společnosti. Petr Vorel v této souvislosti upozorňuje na fakt, že formální příslušnost ke konfesi je jedna věc a skutečné náboženské přesvědčení (obtěžně zjištěitelné) je věc druhá. „*Díky výjimečně dochovaným pramenům, týkajícím se právě Viléma z Pernštejna, však víme, že nebyl nijak konfesijně vyhraněn a zastával názor, že víra je vnitřní záležitostí každého člověka.*“⁶⁷

Ještě je potřeba poukázat na jednu spornou věroučnou otázku, jíž se *Naučení rodičům* dotýká. Jedná se o přijímání svátosti Boží dětmi. Autor doporučuje, aby dítě chodilo ke svatému přijímání až po sedmém roce života, kdy už bude rozumově vyspělejší. Přijímání těla a krve páně považuje u nemluvňat a malých dětí za bezvýznamné a přirovnává to k mluvení na spícího člověka: „*Nechžt' se spícímu mluví jakžkoli řeč krásná, není platno, když ho neprobudíš ze sna.*“⁶⁸ Doporučení, aby děti chodily ke svatému přijímání, až budou rozumově vyspělejší, bylo v té době v souladu s katolickou naukou (i s naukou Jednoty bratrské), nikoliv s utrakvistickou. Ta totiž od poloviny 15. století považovala svaté přijímání od nejranějšího dětského věku za závazné. Autor v této záležitosti zkrátka doporučuje upřednostnit zdravý rozum před názory soudobých teologů.⁶⁹

2.2 Dětský řápek od Šimona Lomnického z Budče

Šimon Lomnický z Budče (1552-1623) publikoval dílo s názvem *Dětský řápek* v roce 1609 jako součást cyklu devíti mravně výchovných próz, které tematicky pokrývají oblast sedmi smrtelných hříchů.⁷⁰ Jana Kolářová řadí *Dětský řápek* mezi spisy navazující na

⁶⁷ VOREL, Petr. Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („*Naučení rodičům*“ a jeho dobová interpretace). In: *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: 4. až 5. dubna 2002 Pardubice*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 13-48. ISBN 80-7194-515-3. S. 25-26.

⁶⁸ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzinových tisků; sv. 74. S. 33-38.

⁶⁹ VOREL, Petr. Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („*Naučení rodičům*“ a jeho dobová interpretace). In: *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: 4. až 5. dubna 2002 Pardubice*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 13-48. ISBN 80-7194-515-3. S. 26.

⁷⁰ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon a HLADKÝ, Vojtěch, ed. *Kupidova střela; Dětský řápek*. Vyd. tohoto soub. 1. Brno: Atlantis, 2000. Thesaurus absconditus III. ISBN 80-7108-216-3. S. 453.

tradici výše zmíněných naučení s tím, že autorovým záměrem bylo postihnout výchovnou problematiku v širším pojetí.⁷¹

Autor svůj spis dedikoval významnému českému šlechtici, Vilému Slavatovi z Chlumu a Košumberka⁷², ne však jako návod pro výchovu jeho vlastních dětí, jelikož Lomnický byl přesvědčen, že Vilém Slavata sám zajistí svým dětem tu nejlepší výchovu a opatří jim vzdělané a pobožné preceptory.⁷³ Spis je určen nejen rodičům, ale také všem „*křesťanským dítkám*“, jímž jsou poskytovány rady, jak by se „*k svým rodičům chovati, jich sobě šanovati a náležitě je ctíti měly*.“⁷⁴ Z uvedeného vyplývá, že *Děťinský řápek* nebyl míněn primárně pro výchovu urozených dětí, ale rady v tomto mravněvýchovném díle obsažené mají velmi obecnou platnost, a proto je možné použít ho i pro účely této práce.

Děťinský řápek je dílem poměrně rozsáhlým, pro tuto práci jsou však nejdůležitější dvě kapitoly, a sice „*O povinnostech rodičů k synům, totiž čím jsou rodičové dítkám svým zavázáni a povinni podle Božího nařízení*“ a „*O povinnostech synů k svým milým rodičům. Jak a čím synové a dítky křesťanské jsou povinni a zavázáni rodičům svým milým podle čtvrtého Božího přikázání: Cti otce svého i matku svou...*“. V první z uvedených kapitol uvádí autor celkem šest rodičovských povinností. Na prvním místě je pochopitelně povinnost vést své děti již od raného věku k lásce k Bohu, učit je modlitby, chodit s nimi pravidelně do kostela. Autor zde také rozvíjí myšlenku, která je přítomná i v několika dalších pramenech analyzovaných v této práci. Je to myšlenka nebo spíše názor, že děti je potřeba vést k dobrým mravům a obecně ke všemu dobrému, dokud jsou ohebné. Dětskou duši přirovnává k prázdné tabuli, na níž ještě není nic napsáno, „*a protože cokoli zprvopočátku přijme a čemu dítě přivykne, k tomu napotom že vždycky nakloněno bude, buď ono zlé, nebo dobré*.“⁷⁵

Zadruhé jsou rodiče povinni naučit své děti, jak se mají správně chovat ke svým bližním, aby jim neškodily a neublížovaly a zvláštní důraz je kladen na to, aby se děti nikdy nedopouštěly krádeže.⁷⁶

Zatřetí by rodiče měli velmi dbát na vzdělání svých dětí a již od mládí je posílat do školy, umožnit jim vzdělávat se ve svobodných uměních a opatřit jim vhodného preceptora.

⁷¹ KOLÁŘOVÁ, Jana. Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu. *Bohemica litteraria*. 2012, roč. 15, č. 1, s. 7-18. ISSN: 2336-4394. S. 13.

⁷² Tento šlechtic je znám především v souvislosti s pražskou defenestrací ze dne 23.5. 1618, během níž byl jako jeden z královských místodržících vyhozen z okna Pražského hradu.

⁷³ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon a HLADKÝ Vojtěch, ed. *Kupidova střela; Děťinský řápek*. Vyd. tohoto soub. 1. Brno: Atlantis, 2000. Thesaurus absconditus III. ISBN 80-7108-216-3. S. 245.

⁷⁴ Tamtéž, s. 231.

⁷⁵ Tamtéž, s. 301-303.

⁷⁶ Tamtéž, s. 303-306.

Na jeho osobnosti obzvláště záleží. Mezi jeho vlastnostmi by neměla chybět zbožnost, pilnost, věrnost, upřímnost, smysl pro zodpovědnost a spolehlivost, aby se otec nemusel bát, když mu svěří své děti. Osoba preceptora je důležitá také proto, že kromě samotného vzdělání (svobodná umění) děti učí dobrým mravům.⁷⁷

Jako čtvrtou rodičovskou povinnost Lomnický uvádí jít dětem dobrým příkladem a odsuzuje ty rodiče, jež dělají pravý opak a vedou své děti špatným směrem, jak svými skutky, tak i slovem. Především by se rodiče měli vyvarovat pýše, opilství, marnivosti a bezbožnosti.⁷⁸

Pátou a předposlední povinností je trestání dětí. Pokud jsou děti zlobivé, nechovají se ctnostně a dopouštějí se hříchů, rodiče mají povinnost zasáhnout, a to v zájmu svých dětí i ve svém vlastním. Jestliže je dítě ve své podstatě dobré a hříchu se nedopustilo úmyslně a se špatným míněním, nýbrž z nerozumu, pak není nutné dítě trestat či kárat příliš tvrdě. Podle autora je mnohem vhodnější zvolit spíše laskavé slovní napomenutí. V případě, že se dítě chová opravdu zle, rozpustile, nezbedně a bezbožně, doporučuje autor přistoupit k fyzickým trestům, například s použitím metly. Autor považuje tresty a kárání dětí v případě neposlušnosti za důležité, aby se naučily kázní a aby se v budoucnu takovému chování vyhnuly, ale je také nutné volit tresty s rozumem a mírou a nepřehánět to.⁷⁹

Poslední povinnost se týká materiálního zabezpečení potomků. Rodiče jsou povinni své děti živit a poskytovat jim stravu a oblečení. Lomnický také zdůrazňuje, aby byly veškeré statky a majetek, které případnou dětem jako dědictví, nabyty poctivým způsobem, nikoliv krádeží, loupeží či lichvou.⁸⁰

Nutno poznamenat, že kapitola o rodičovských povinnostech je mnohem rozsáhlejší než kapitola o povinnostech dětí vůči svým rodičům, přestože oba okruhy povinností dosahují stejného počtu, tedy šesti. Na prvním místě stojí láska k rodičům. Děti jsou povinny své rodiče milovat, už jen na základě Božího přikázání: „*Milovati budeš bližního svého jako sebe samého*“. Dále mají děti povinnost poslušnosti vůči rodičům a chovat se k nim vždy s úctou a respektem. Děti by měly své rodiče vždy podporovat, především jim vyjadřovat svou lásku a

⁷⁷ Tamtéž, s. 306-308.

⁷⁸ Tamtéž, s. 308-311.

⁷⁹ Tamtéž, s. 311-320.

⁸⁰ Tamtéž, s. 320-321.

náklonnost, nezpůsobovat starosti, neubližovat jim slovem ani skutkem, pomáhat jim a pečovat o ně až do smrti.⁸¹

Na závěr dodejme, že Lomnický ve svém spisu poukazuje na to, že děti jsou velkým a nenahraditelným darem v životě člověka. Rodinu vnímá jako oporu pro všechny, kdo jsou její součástí a také jako zdroj vzájemné lásky. Proto je důležité zachování rodinné soudržnosti, vzájemné úcty rodičů a dětí i mezigenerační tolerance (ta se týká především dětí vůči zestárlým rodičům).⁸²

2.3 Výchovný a vzdělávací systém Jana Amose Komenského

Jan Amos Komenský (1592-1670), významný český myslitel, pedagog a poslední biskup Jednoty bratrské⁸³ byl ve své době jediným tvůrcem originální, filozoficky ukotvené pedagogické soustavy v českých zemích. Jeho koncepce školství a vzdělávání vychází v první řadě z humanistických principů, ale částečně také z kritiky stávajícího školství.⁸⁴ Obsahuje i moderní prvky v kombinaci s využitím toho nejlepšího, co v tehdejší době již existovalo. Přesto se mu ve větší míře nepodařilo uvést své teorie do praxe, aspoň tedy ne natrvalo. Toto tvrzení ovšem neplatí pro jeho dvě jazykové příručky, které sestavil pro své žáky – *Janua linguarum reserata (Dvěře jazyků otevřené)*, poprvé vydaná v Lešně v roce 1631, a *Orbis sensualium pictus (Svět v obrazech)*, vydaný v Norimberku o dvacet let později. Obě učebnice se již ve své době těšily značné oblibě, dokonce i v katolickém prostředí (*Januu* používali dokonce i jezuité ve svých školách).⁸⁵

Komenský je autorem řady významných pedagogických a filozofických spisů. V této práci s ohledem na tematické zaměření a časové vymezení bude analyzováno především dílo s názvem *Navržení krátké o obnovení škol v království českém*. Ale jelikož jsou v tomto díle některé Komenského návrhy ohledně uspořádání systému školství a vzdělávání naznačeny pouze ve stručnosti a hrubém nástinu, je potřeba využít k analýze další z Komenského děl, a sice jeho *Velkou didaktiku*, v níž jsou určité části z *Navržení krátkého* rozvinuty daleko podrobněji.

⁸¹ Tamtéž, s. 322-331.

⁸² KOLÁŘOVÁ, Jana. Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu. *Bohemica litteraria*. 2012, roč. 15, č. 1, s. 7-18. ISSN: 2336-4394. S. 13-14.

⁸³ JÚVA, Vladimír a JÚVA, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 6. rozš. vyd. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-151-5. S. 23.

⁸⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. 1618-1683*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. Sv.8. ISBN: 978-80-7185-947-5. S. 357.

⁸⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2. S. 70.

Obě uvedená díla vznikla během pobytu Komenského v polském Lešně, kam se uchýlil v roce 1628 po vydání císařského mandátu proti nekatolíkům. Jako mnoho dalších exulantů, kteří museli opustit svou vlast pro své náboženské přesvědčení, i Komenský doufal, že se nekatolíci budou moci dříve či později vrátit domů.⁸⁶ Malá naděje českým exulantům doufajících v návrat do vlasti svitla na podzim v roce 1631 v souvislosti se změnou válečných poměrů během třicetileté války a vpádem Sasů do českých zemí. V této atmosféře plné nadějí Komenský sepsal *Navržení krátké o obnovení škol v Království českém*, v němž představil svůj plán na zlepšení organizace školství a navrhuje konkrétní opatření, aby mohla být jeho reforma v obnovené vlasti (ideálně po porážce Habsburků a protireformace) uskutečněna. *Navržení krátké* bylo původně samostatným spiskem, ale později bylo připojeno k *Didaktice české* jako její 28.-30. kapitola.⁸⁷ Ve třicátých letech v Lešně Komenský plánoval vytvoření velkého díla s názvem *Ráj český*, jež mělo obsahovat teoretickou část a praktickou část (v podobě příručky pro rodiče a učitele). Pro teoretickou část napsal *Didaktiku českou*, kterou později přepracoval a rozšířil do latinské podoby s názvem *Didactica magna* neboli *Velká didaktika*.⁸⁸

Z *Velké didaktiky* je zcela patrné, že Komenský považuje výchovu a vzdělávání mládeže za nejúčinnější cestu vedoucí k nápravě lidských chyb. Podle něj by se k výchově mělo již od raného věku dětí přistupovat zodpovědně a pečlivě, neboť není nic složitějšího než napravit špatně vychovaného člověka.⁸⁹ Stejně tak vzdělání hraje nezastupitelnou roli, což Komenský potvrzuje tím, že ho zařazuje mezi tři nejdůležitější požadavky na člověka v tomto životě (myšleno smrtelném životě) společně s ctností neboli dobrými mravy a zbožností.⁹⁰ Dále ve *Velké didaktice* prosazuje, aby byla mládež vzdělávána společně ve větším počtu, tedy ve škole, což je užitečné a výhodné zejména v tom, že se žáci navzájem mohou motivovat, pomáhat si a být si dobrým příkladem.⁹¹

Komenský si uvědomuje, že potřeby vzdělání a rozvoje rozumových schopností u dětí a dospívajících jsou stejně důležité jako nutnost dbát o fyzické zdraví. Tento požadavek stručně shrnuje věta obsažená ve *Velké didaktice*: „*Musíme ždátí, by duch náš zdráv byl ve*

⁸⁶ ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno: MSD, 2008. ISBN 978-80-7392-040-1. S. 30.

⁸⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 20-21.

⁸⁸ ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno: MSD, 2008. ISBN 978-80-7392-040-1. S. 30.

⁸⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 52-54.

⁹⁰ Tamtéž, s. 70.

⁹¹ Tamtéž, s. 90.

zdravém těle“. Aby se lidské tělo a tím pádem i duch těšili dobrému zdraví, je nutné si udržovat náležitou životosprávu, která je v podstatě shrnuta do tří základních zásad. První zásada se týká správné výživy. Komenský zde varuje před nepříznivými účinky nadměrné konzumace potravin („*žravosti*“) negativně působící na zažívací systém, což v konečném důsledku může vést ke vzniku různých nemocí nebo dokonce ke smrti. Rodiče by u svých dětí měli rozvíjet zdravé stravovací návyky, především dbát na to, aby jejich potrava byla střídmá co do množství a prostá co do obsahu, a to obzvláště u dětí určených ke studiím. Druhou zásadou je pohyb a cvičení – pro lidské tělo nezbytné činnosti. A konečně třetí zásadou je odpočinek potřebný pro regeneraci těla i ducha. Kromě spánku je důležité odpočívat také během dne, mezi denními pracemi (například prostřednictvím hry, hudby nebo něčeho „*podobného, co občerstvuje vnější i vnitřní smysly*“). Co se týká časového harmonogramu, tak den by dle Komenského mohl být pomyslně rozdělen na tři osmihodinové úseky – osm hodin případně spánku, stejně tak „*vnějšimu zaměstnání*“ (tzn. péči o zdraví, jídlo, oblékání, rozpravy s přáteli atd.) a posledních osm hodin případně skutečné práci, již se člověk musí věnovat čile a bez nechuti. Samozřejmě i čas, který děti stráví ve škole, by měl být rovnoměrně rozdělen na práci a odpočinek.⁹²

Velká didaktika je dílem skutečně rozsáhlým. Komenský zde kromě jiného rozpracoval velké množství didaktických zásad, o kterých byl přesvědčen, že by se měly v procesu výchovy a vzdělávání uplatňovat. Tento pramen je stěžejní nejen pro svůj přínos pedagogice, ale také jako pramen sloužící k poznání tehdejšího školského a vzdělávacího systému. Komenský v něm totiž kromě výkladu svých didaktických zásad komentuje, v čem podle něj učitelé, školy a vzdělávací instituce obecně doposud chybovali a předkládá zde svou vizi nápravy.

Vztahem Komenského *Didaktiky* a českého předbělohorského školství se zabývali Jiří Pešek a Michal Svatoš, kteří si ve svém příspěvku ve sborníku *Pocta Univerzity Karlovy J. A. Komenskému* mimo jiné položili otázku: co vlastně Komenský v době, kdy definitivně opouštěl české země, znal o normativních a denní praxi českého městského školství před rokem 1620? Stručnou odpovědí na tuto otázku je konstatování, že ačkoliv Komenský pravděpodobně neměl přímé kontakty s pedagogickou praxí českých městských škol, byl patrně dobře obeznámen s jejich správou (například mohl studovat tiskem vydané školské

⁹² KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 121-124.

řády, které vycházely od roku 1539).⁹³ O některých didaktických zásadách zformulovaných Komenským a o příkladech „*chybování*“ soudobého vzdělávání budou pojednávat následující řádky.

Jednou z prvních stanovených zásad je, aby veškeré učivo, které se dětem předkládá, bylo rozděleno podle věkového stupně tak, aby odpovídalo jejich rozumovým schopnostem. Dále Komenský kritizuje, že mnohé školy nejsou dostatečně vybaveny učebními pomůckami jako jsou knihy, učebnice, tabule, modely, obrazy a jiné⁹⁴. Komenský nesouhlasí s tím, že žákům jsou nejdříve představeny abstraktní pravidla (například gramatická) a až poté jsou pravidla objasněna příklady. Podle něj by to mělo být přesně naopak – požaduje, aby pravidla vyplývala z příkladů. Je také proti tomu, aby se žáci učili látku nazpaměť, aniž by byl předem její výklad opatřen učitelovým bedlivým vysvětlením, „*proto tedy napřed budiž formováno porozumění věcem, potom paměť a pak teprve jazyk a ruka...*“.⁹⁵

Škola by měla být místem příjemným: „*Uvnitř budiž světlý, čistý pokoj, ozdobený všude obrazy, ať už jsou to obrazy znamenitých mužů, ať zeměpisné mapy, ať památky historických událostí nebo nějaké emblémy.*“ U školy by nemělo chybět místo k procházkám a společným hrám a také zahrada. Tím se zajistí, že žáci budou do školy chodit s chutí. Stejně tak když bude učení před dětmi všemožně vychvalováno a učitelé budou přívětiví a laskaví. Komenský zdůrazňuje, že do učení by děti neměly být nuceny proti jejich vůli.⁹⁶

Komenský klade důraz na to, aby se ve výuce vždy postupovalo od snadnějšího ke složitějšímu a od známého k méně známému. Podle něj školy chybují v tom, že učí „*něčemu neznámému s pomocí něčeho stejně neznámého*“, například když je začátečníkům v latině vykládán tento jazyk latinskými pravidly, „*což je právě tak, jako kdyby někdo vykládal hebrejštinu hebrejskými, arabštinu arabskými pravidly*“. Rovněž není správné, aby učitel nemluvil také tímž jazykem jako jeho žák, protože tak ztrácí prostředek k vzájemnému dorozumívání.⁹⁷

⁹³ PEŠEK, Jiří a SVATOŠ, Michal. České předbělohorské školství a Komenského Didaktika. In: *Pocta Universitatis Karlovae J.A. Komenského*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991, s. 66-72. S. 66-69.

⁹⁴ V této souvislosti upozorňuje Vidmanová-Růžičková na skutečnost, že sbírky učebních pomůcek jako byly právě obrazy, mapy a modely byly v tehdejších školách poměrně nedostatkové. Takové pomůcky si v případě potřeby sháněl učitel sám a ve vyšších třídách mnohdy chyběly i vhodné učebnice – učitel diktoval a žáci si zapisovali. – VIDMANOVÁ-RŮŽIČKOVÁ, Stanislava. In: KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 275.

⁹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 124-132.

⁹⁶ Tamtéž, s. 139-140.

⁹⁷ Tamtéž, s. 142-143.

Žáci by neměli být přehlčovani množstvím učiva, čehož se nejlépe dosáhne, bude-li délka veřejného vyučování omezena na čtyři hodiny denně a stejný čas bude určen pro samostatnou práci doma. Paměť se má zatěžovat pouze základními a užitečnými věcmi, ostatní se má nechat volně plynout.⁹⁸

Komenský považuje za důležité, aby byla vždy celá třída vyučována najednou jedním učitelem, a ne aby bylo ve třídě hned několik učitelů, kteří by se věnovali každému žákovi či skupině žáků zvlášť. To vede pouze k nepozornosti a rozptylování a neprospívá ani žákům ani učitelům. Nutno zmínit, že učitel nemusí celou třídu zaopatřovat zcela sám, může totiž pověřit dozorem nad částí třídy „desátníky“, aby mu se žáky pomáhali⁹⁹.¹⁰⁰ O nich se však Komenský více rozepisuje v *Navržení krátkém*, a tato práce se jim věnuje v podkapitole s názvem Škola obecná.

Výuce jazyků je ve *Velké didaktice* vyčleněna zvláštní kapitola. Komenský je toho názoru, že není nutné učit se všem jazykům stejně důkladně, nýbrž úroveň znalosti jazyka je třeba přizpůsobit potřebě daného člověka. Za nejdůležitější považuje pochopitelně jazyk mateřský, po něm následují jazyky živé (např. jazyk sousedního národa), dále latina (nutná pro četbu vědeckých knih), poté řečtina (potřebná zejména pro filozofy, lékaře a teology) a hebrejščina (potřebná zejména pro teology). Žáci by se měli každý jazyk učit zvlášť, jeden po druhém, nikoliv najednou, aby se jim jednotlivé jazyky zbytečně nepletly. Rovněž každému jazyku Komenský vyměřuje rozdílný čas potřebný k učení: „*Poněvadž se mateřský jazyk váže s věcmi, které se otvírají rozumu znenáhla, potřebuje nutně více let, asi osm nebo deset, totiž celé dětství a část chlapectví. Potom se může přejít k jinému jazyku živému, každý z nich může být dosti pohodlně probrán za rok, studium latiny může být skončeno za dvě léta, řečtiny za rok a hebrejštiny za půl roku.*“¹⁰¹

Kromě vzdělání ve vědách, uměních a řemeslech vymezuje Komenský ještě dvě další oblasti výchovy a vzdělání, a sice mravní a náboženskou výchovu.¹⁰² Co se mravní výchovy týče, tak za základní a nejdůležitější ctnosti, které by měly být dětem vštěpovány, považuje moudrost, umírněnost, statečnost a spravedlnost. Moudrostí je v podstatě míněna schopnost

⁹⁸ Tamtéž, s. 144-145.

⁹⁹ Jedná se o jistý způsob samosprávy – žákům jsou svěřeny některé školské úřady a učitel tak má méně starostí. Podle Vidmanové-Růžičkové to bylo tehdy běžné. – VIDMANOVÁ-RŮŽIČKOVÁ, Stanislava. In: KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I. 1. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 277.

¹⁰⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I. 1. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 163-166.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 193-195.

¹⁰² ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení.* Brno: MSD, 2008. ISBN 978-80-7392-040-1. S. 34.

správného úsudku a mínění o věcech; umírněnost je ctnost, jež se dá vztáhnout na všechny oblasti života (jídlo i pití, spánek i bdění, práce i hra, řeč i mlčení atd.); statečností je myšleno spíše sebeovládání, umění nejednat impulzivně ale vždy s rozumem a vyvarovat se netrpělivosti, reptání a hněvu; spravedlnost znamená především nikomu neublížit, nelhat a ke každému se chovat „*úslužně a mile*“. V duchu těchto ctností mají být děti vychovávány již od útlého dětství „*dříve, než se duše nakazí*“, přičemž „*co máme konat, učíme se konáním*“, takže ctnostem se lze nejlépe naučit tím, že se ustavičně jedná čestně. Výchova k dobrým mravům je v očích Komenského podmíněna dobrými příklady ze strany rodičů, učitelů i spolužáků, „*neboť děti jsou jako opičata: všechno, co vidí, ať je to dobré nebo špatné, hned chtějí napodobovat, třeba i nechtěně, proto se dříve naučí napodobovat než vědět*.“ Obzvláště důležité je dbát, aby se mládež vyhýbala zahálce, která může vést jednak ke zločinnosti a jednak k duševnímu zakrnění.¹⁰³

Podobně jako s mravní výchovou i se vštěpováním zbožnosti by se mělo začínat od nejútlejšího věku. I přesto, že malé děti ještě nemají rozumové schopnosti dostatečně vyvinuté, aby pochopily, co se během náboženských úkonů děje, tak je důležité, aby se jich účastnily, protože musí vědět, že se to konat má a je to tak správně. Aby se člověk co nejvíce přiblížil Bohu a stal se zbožným, je zapotřebí především četba *Písma svatého*, bohoslužebné úkony a konání dobrých skutků. Všichni mají být vedeni k uctívání Boha, které je dvojího typu: vnější a vnitřní. K vnějšímu uctívání patří rozmlouvání o Bohu, modlitby, chvalozpěvy, přijímání svátosti a jiné posvátné obřady. Vnitřní uctívání zahrnuje neustálá myšlenka na boží přítomnost, láska k Bohu, sebezapírání a odevzdávání se do rukou božích.¹⁰⁴

Další neodmyslitelnou součástí výchovy mládeže je kázeň, protože, jak uvádí sám Komenský, „*škola bez kázně, mlýn bez vody*.“ Je zapotřebí zacházet s ní velmi obezřetně. Všechny kázeňské prostředky je nutné používat za správným účelem, kterým není potrestat žáka/dítě, protože se dopustilo něčeho špatného, nýbrž potrestat jej, aby se podobného chování nedopustilo i v budoucnu. Při samotném užití některého z kázeňských prostředků by se vykonavatel, ať už se jedná o rodiče, učitele či jinou autoritu, měl vyhnout emocím jako je vášeň, hněv či nenávisť. Ten, kdo je kázněn, by si také měl být vědom, že trest je konán pro jeho vlastní dobro a „*pochází z otcovské lásky jeho představených*.“ Podle Komenského by se přísnější kázně – tím jsou míněny fyzické tresty jako „*rány a bití*“ – nemělo nikdy užívat v případech, kdy žák nedosahuje požadovaných výsledků ve vzdělávání nebo pokud nemá

¹⁰³ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 199-203.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 206-211.

zcela kladný vztah ke studiu jako takovému. Naopak takové prostředky mohou způsobit ještě větší nechuť a nenávisť k učení. Kázeň by se v takových situacích měla vykonávat jinými způsoby, než jsou fyzické tresty, někdy bude stačit napomenutí či veřejné pokárání a někdy zase pomůže, když učitel pochválí jiného žáka: „*Hleď, jak znamenitě dává ten neb onen pozor! Jak dobře chápe všechno! A ty tupě nasloucháš?*“ Strach z pokárání a snaha získat pochvalu u žáků následně povede k větší pilnosti. Přísnější, a tedy fyzické tresty, přichází v úvahu teprve tehdy, pokud se jedinci dopustí nějakého prohřešku v mravech. Jedná se například o tyto případy: páchání bezbožnosti (rouhání, oplzlost atd.), vzdorovitost a neposlušnost zejména vůči učitelům, pýcha, závist, lenost, zlomyslnost a další.¹⁰⁵

Komenský v *Navržení krátkém* uvádí, že jestliže stačí člověku čtyřadvacet let (počínaje od narození) k tomu, aby dospěl z biologického (tělesného) hlediska, tak mu postačí stejná doba také k „*zrostu myslí*“, tedy k získání vzdělání. V návaznosti na toto tvrzení navrhuje, aby bylo uvedené časové období rozděleno na čtyři šestileté úseky s tím, že pro každé šestiletí má být vytvořen konkrétní typ školy: 1) mateřská škola od narození do šesti let, 2) obecná škola od šesti do dvanácti let, 3) latinská škola od dvanácti do osmnácti let a 4) akademie a cestování od osmnácti do čtyřadvaceti let. Mateřská škola má být v každém domě, obecná v každé vesnici, městě či městečku, latinská v každém krajském městě a akademie by měla stačit jedna v celé zemi, nejlépe v hlavním městě.¹⁰⁶

Podle Komenského by bylo ideální, kdyby se veškerá mládež bez ohledu na pohlaví či výši majetku naučila číst a psát (a cokoliv dalšího podle potřeby) do svých dvanácti let. A ti, kteří budou pokračovat v dalším studiu, by si navíc měli osvojit znalost několika jazyků, a to do čtyřadvaceti let věku. V první řadě je to pochopitelně jazyk český jakožto mateřský, dále jsou to klasické jazyky jako latina, řečtina a hebrejšтина a v případě potřeby také němčina, francouzština a italština („*vlaský jazyk*“).¹⁰⁷

2.3.1 Škola mateřská

V *Navržení krátkém* je náplň jednotlivých škol pouze načrtnuta, daleko více se jí Komenský věnuje ve *Velké didaktice*. Škola mateřská probíhá v domácím prostředí. Během této doby by rodiče měli dbát na rozvíjení smyslů dítěte, měli by mu poskytnout základy fyziky (dítě ví, co je voda, země, vzduch, oheň, pták, ryba atd., umí pojmenovat části svého těla), optiky (dítě umí rozeznávat světlo a tmou, barvy atd.), astronomie (dítě umí pojmenovat

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 229-231.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 32-33.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 31.

měsíc, hvězdu, slunce, atd.), zeměpisu (dítě rozumí pojmem jako je hora, řeka, vesnice, město atd.), chronologie (dítě zná označení časových jednotek jako je hodina, den, týden a rok, zná rozdělení ročních období atd.) a základy celé řady dalších odvětví. Důležitá je rovněž mravní neboli etická výchova, jež klade důraz na střídmost (v jídle apod.), čistotu, úctu, poslušnost, pravdomluvnost, trpělivost a další. V neposlední řadě je nutné vést děti již od raného věku ke zbožnosti.¹⁰⁸

2.3.2 Škola obecná

Škola obecná má poskytovat vzdělání všem dětem, tzn. dívkám i chlapcům, ve věku od šesti do dvanácti let. Výuka by měla probíhat v mateřském jazyce, jelikož podle Komenského není vhodné, aby se dítě učilo cizí jazyk dříve, než se naučí náležitě mluvit v mateřském jazyce. Účelem obecné školy je naučit děti číst, psát, počítat, měřit, zpívat, učit se nazpaměť žalmy a duchovní písně (výuka náboženství). Nauku o mravech by si děti měli osvojit prostřednictvím příkladů, jež by odpovídaly úrovni rozumového vývoje žáků a také prostřednictvím stanovených pravidel. V obecné škole by neměla chybět ani výuka reálií, tedy učení o společnosti, přírodě atd.¹⁰⁹

Dle Komenského by děti měli navštěvovat školu obecnou celkem šest let, a proto by žactvo mělo být rozděleno nejlépe do šesti tříd od sebe oddělených.¹¹⁰ Tento požadavek vyplývá z kritiky soudobého systému vyučování – v této době totiž bylo zvykem, že se v jedné místnosti učili děti různého věkového stupně ve více skupinách vedených několika učiteli.¹¹¹ V *Navržení krátkém* Komenský vysloveně požaduje, aby v každé třídě byl pouze jeden preceptor (učitel) a to po celý rok každou hodinu. Rovněž upozorňuje na nutnost, aby se všichni žáci v jedné třídě vždy věnovali stejné látce a činnosti, nikoliv aby jeden žák dělal jednu činnost a druhý zase jinou – to vede pouze k roztržitosti. Jinými slovy učitel by měl pracovat vždy se všemi najednou, nikoliv s každým zvlášť. Aby nebyl učitel na všechny žáky sám, může mít po ruce pomocníky, které Komenský nazývá jako „*decuriony*“ neboli desátníky. Každého desátníka učitel přidělí ke skupině deseti nově přichozích žáků, aby dohlédli na jejich docházku, na to, zda mají připravené učební pomůcky a také na to, zda ve vyučování plní své povinnosti. Desátníky si učitel vybírá z řad svých žáků u příležitosti jejich postupu do vyšších tříd – tak mohou být desátníci nápomocni mladším žákům při osvojování

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 237-240.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 242-244.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 245.

¹¹¹ ČAPKOVÁ-VOTRUBOVÁ, Dagmar. In: KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 39.

látky, kterou sami probírali již minulý rok. Nutno dodat, že desátníci nemusí být nutně specifíkem školy obecné, stejně tak mohou pomáhat učitelům i ve škole latinské.¹¹²

Vraťme se však k *Velké didaktice* a ideji školy obecné. Pro každou třídu zvlášť by měla být vytvořena samostatná učebnice, přičemž by se v nich během celého šestiletého studia postupovalo od známějšího k méně známému a od jednoduššího ke složitějšímu, „*neboť nutné je dbát toho, aby zde bylo všechno přiměřeno dětskému duchu...*“. Komenský také navrhuje, aby výuka ve škole probíhala pouze čtyři hodiny denně, dvě hodiny dopoledne a dvě hodiny odpoledne. Dopoledne má být věnováno „*vzdělávání rozumu a paměti*“, to znamená, že učitel přečte probíranou látku, doprovodí ji srozumitelným výkladem tak, aby ji všichni pochopili a následně začne vyvolávat žáky po řadě, aby četli sami. V odpoledních hodinách se nemá probírat nic nového, nýbrž pouze opakovat učivo již probrané. Opakování může probíhat jednak opisováním probrané látky z učebnice, čímž si žáci procvičí krasopis, rychlopis a pravopis (tyto dovednosti považuje Komenský za velmi potřebné jak pro další učení, tak i pro praktický život), a „*jednak závoděním, kdo si nad jiné rychleji zapamatoval, co bylo předtím probíráno, kdo to dovede opakovat nebo jistěji a pěkněji napíše, zazpívá, spočte atd.*“¹¹³

V samotném závěru kapitoly o škole obecné ve *Velké didaktice* Komenský doporučuje, aby se se studiem cizích jazyků, pokud se je tedy mají „*někteří hoši*“ učit, začalo nejlépe kolem desátého, jedenáctého nebo dvanáctého roku věku, tedy mezi školou obecnou a latinskou. Za tímto účelem je nejlepší posílat děti tam, kde není obcovací řečí jejich mateřština, ale jazyk, jemuž se mají naučit. Žáci získají zručnost v cizím jazyce (v mluveném i písemném projevu) také díky „*obecnoškolským učebničkám*“ psaným v tomto cizím jazyce, což bude tím snazší, že s jejich obsahem se děti seznámily již předtím ve své mateřštině.¹¹⁴

2.3.3 Škola latinská

Škola latinská, jež je určena pro žáky ve věku od dvanácti do osmnácti let, má jednak poskytnout výuku čtyř jazyků (mateřský, latinský, řecký a hebrejský) a předávat především znalosti sedmera svobodných umění, které z člověka podle obecného mínění dělají mistra filozofie¹¹⁵. Mezi sedmero svobodných umění patří gramatika, dialektika („*umění dobře*

¹¹² Tamtéž, s. 34-39.

¹¹³ Tamtéž, s. 245-247.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 248.

¹¹⁵ Titul mistr filozofie nebo také mistr svobodných umění člověk získal po absolvování artistické fakulty, později označované jako filozofická fakulta. – VIDMANOVÁ-RUŽIČKOVÁ, Stanislava. In: KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 279.

definovat, třídit, dokazovat a důvody vyvracet“), rétorika čili řečnictví („schopnost uhlazeně mluvit o kterékoli dané látce“), aritmetika, geometrie, muzika a astronomie (pohyby vesmírných těles, vypočítávání pohyblivých svátků atd.). Tím však výčet vyučovaných předmětů nekončí. Žáci dále mají být vzděláváni ve fyzice (tzn. „znát složení světa, moc živlů, rozdily živočichů, síly rostlin a kovů, stavbu lidského těla atd.“), v zeměpisu, v chronologii („běh století od počátku času podle jednotlivých období“), v dějepisu, v etice („rozeznávat druhy a rozdily ctností i nepravostí, nepravostem unikat, ctností se přidržovat, a to jak v obecných pojmech, jako ve speciálním použití, pokud jde o život hospodářský, politický, církevní atd.“) a samozřejmě v teologii respektive náboženství.¹¹⁶

Komenský navrhuje šestileté studium v latinské škole rozdělit na šest samostatných tříd, které by mohly být pojmenovány následovně: I. Gramatika, II. Fyzika, III. Matematika, IV. Etika, V. Dialektika, VI. Rétorika. Proč je dialektika a rétorika zařazena až v posledních dvou letech studia latinské školy Komenský vysvětluje logickým tvrzením, že nejdříve se žáci musí naučit věci poznávat a až poté o nich mohou vynášet soudy nebo květnatě mluvit. Jinými slovy dříve má být podána látka nežli forma. Komenský upozorňuje, že během prvních čtyř tříd by se měl učitel vyvarovat řešení sporných otázek, neboť jim se má věnovat až ve třídě dialektické – zde se žáci naučí vyvozovat závěry, vyvracet klamy atd. Cílem poslední rétorické třídy bude žáky naučit o získaných vědomostech správně mluvit, k čemuž je zapotřebí dostatečná zásoba slov, slovních obrátů, přísloví a podobně.¹¹⁷ Ve vyučovací náplni školy latinské Komenský přisuzuje zvláštní úlohu výuce dějepisu, který považuje za „nejkrásnější část vzdělávání a takřka oko celého života“. Navrhuje, aby byl dějepis vyučován ve všech šesti třídách a aby byly pro každou třídu zhotoveny dějepisné učebnice, vždy s rozdílným tematickým zaměřením.¹¹⁸

Komenský ani u latinské školy nezapomíná na časové rozvržení vyučování během dne. Výuka by stejně jako u školy obecné měla probíhat čtyři hodiny denně, dvě dopoledne a dvě odpoledne, přičemž obě dopolední hodiny mají připadnout té vědě či umění, podle nichž je pojmenována třída, dále první odpolední hodinu má být realizován dějepis a druhou „cvičení slohu, hlasu a ruky podle toho, jak žádá učebná látka dané třídy“.¹¹⁹

¹¹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 248-249.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 249-252.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 253.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 253.

Již bylo zmíněno, že jak škola obecná, tak i škola latinská mají být rozděleny na šest tříd. Ještě doplníme, že každá třída by měla mít předem stanovený úkol, tedy jaké vědomosti a dovednosti si žáci mají během roku osvojit. Veškeré učivo má být přesně a rovnoměrně vyměřeno na hodiny, dny, týdny a měsíce. Učitelé by se pochopitelně o nabytých vědomostech žáků měli přesvědčovat prostřednictvím zkoušek, které jejich znalosti ověří.¹²⁰

2.3.4 Akademie

Pro mládež mezi osmnácti až čtyřicetiletými lety je určena škola, kterou Komenský označuje za akademii. Tato škola však není určena pro veškerou mládež v uvedeném věkovém rozmezí, ale pouze pro „výkvět lidstva“, jinými slovy pro nadanější hochy. Ti ostatní se mají věnovat zemědělství, řemeslům, obchodu a jiným způsobům obživy, k nimž byli zrozeni. Aby bylo určení těch nadanějších studentů, kteří mají být posláni na akademická studia, jednodušší, Komenský navrhuje, aby se před odchodem z latinských škol uspořádaly veřejné zkoušky nadání, na jejichž základě by bylo rozhodnuto, kteří studenti mají být posláni na akademii a kteří jsou určeni pro jiné povolání či způsob obživy. Následně by se u žáků pokračujících ve studiu na akademii mělo rozhodnout o typu studia, jemuž se budou věnovat, a to na základě jejich schopností, přirozené náklonnosti k určitému oboru nebo také podle potřeby církve a státu, pokud to aktuální situace vyžaduje.¹²¹ Žáci si mohou zvolit filozofii, teologii, práva a lékařství.¹²² Všichni studenti by měli být vedeni k všestrannosti a také je nutné dbát na to, aby zde byli vzděláváni pouze studenti pilní, čestní a nadaní, nikoliv ti, kteří jsou špatným příkladem pro ostatní např. svou zahálkou a hýřivým životem. Na akademii se mají probírat významní spisovatelé a jejich díla ze všech oborů, jmenovitě Cicero, Livius, Platón, Aristoteles, Tacitus, Hippokrates, Celsus, Augustin, Jeroným a mnoho dalších. Studium by pochopitelně mělo být zakončeno zkouškou prověřující jak teoretické, tak i praktické znalosti a dovednosti studentů.¹²³

Nutno zdůraznit, že Komenský také doporučuje, aby se vyčlenil určitý čas na cestování buď v průběhu tohoto šestiletí nebo po jeho ukončení. Konkrétně v *Navržení krátkém* doporučuje vyčlenit pro cestování neboli „*ku peregrinacím*“ dva nebo tři roky, přičemž by se to mělo stihnout nejlépe do čtyřicetiletí nebo pětadvaceti let věku.¹²⁴

¹²⁰ Tamtéž, s. 33-36.

¹²¹ Tamtéž, s. 253-254.

¹²² Tamtéž, s. 32.

¹²³ Tamtéž, s. 254-257.

¹²⁴ Tamtéž, s. 32-33.

3 Období dospívání jako fáze života v raně novověké perspektivě

Z hlediska životního cyklu urozených je středem pozornosti této práce období dospívání, tedy adolescence. To ovšem neznamená, že bychom se předchozímu vývojovému období, kterým bylo dětství, vůbec nevěnovali. Aspoň ve stručnosti je potřeba vylíčit, jak probíhala edukace urozených v raném dětství a jejich předškolní výchova a vzdělávání.

Hned na úvod je nutné upozornit, že přesné věkové rozmezí pro období adolescence v raném novověku je velmi obtížné určit. Jednotliví raně novověcí autoři, podobně jako tomu bylo v časech dřívějších i následujících, se zcela jednoznačně neshodovali v názoru na věkovém ohraničení této fáze života. V něčem ale přece jenom shoda panovala: už od antiky bylo období adolescence považováno za přechodovou fázi mezi dětstvím a dospělostí. Během této fáze se člověk sice biologicky vyvíjí k dospělosti, ale není ještě emocionálně a sociálně zralý. Martin Holý uvádí, že v raném novověku bylo za minimální hranici adolescence považováno většinou rozmezí 10-13 let a závěr této životní fáze spadal do rozmezí 20-24 let. Ukončení dospívání a přechod do dospělosti byly vždy velmi individuální. U některých šlechticů to mohlo být spojeno s převzetím rodového dědictví, u jiných například se vstupem do manželství.¹²⁵

Podobně jako v dřívějších dobách se i autoři raného novověku snažili rozčlenit lidský život do několika etap či „*věků*“. Pochopitelně měli různí autoři různé představy o průběhu lidského života, a tak panovala v názoru na počet „*věků*“, kterými jedinec během života prochází, značná rozmanitost. Počet „*věků*“ kolísal mezi třemi až třinácti. Nejjednodušší členění bylo na tři období – dětství, dospělost a stáří. Oblíbené bylo také dělení na deset sedmiletých cyklů, čímž bylo v součtu dosaženo sedmdesáti let.¹²⁶

Co se týká období dětství a dospívání, tak např. Jan Amos Komenský ve své *Velké didaktice* rozdělil tyto etapy lidského života na čtyři šestileté úseky a každému z nich přiřadil určitý typ školy:

- I. Dětství (0-6 let) – škola mateřská neboli klín mateřský
- II. Chlapectví (6-12 let) – škola elementární neboli obecná
- III. Jinošství (12-18 let) – škola latinská neboli gymnázium

¹²⁵ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 12-14.

¹²⁶ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 269-270.

IV. Mládí (18-24 let) – akademie a cesty.¹²⁷

Vlastní periodizaci lidského života představili ve svém díle také Bartoloměj Paprocký z Hlohola (1543-1614) a Tobiáš Mouřenín z Litomyšle (kolem 1555 – kolem 1625).

3.1 *Věk člověka od Tobiáše Mouřenína z Litomyšle*

V roce 1604 vydal Tobiáš Mouřenín z Litomyšle veršovanou hru s názvem *Věk člověka*, v níž je život rozdělen do deseti dekád a každá z nich má svého představitele: Pachole v deseti letech, Mládenec ve dvaceti letech, Jinoch ve třiceti letech, Muž ve čtyřiceti letech, Dospělý v padesáti letech, Lakomec v šedesáti letech, Starec v sedmdesáti letech, Kmeť v osmdesáti letech, Mrzák v devadesáti letech a Kůže kostí ve sto letech. Zástupci jednotlivých dekád vedou rozhovor s dalšími postavami, kterými jsou Svět, Poustevník, Smrt a Ďábel.¹²⁸ Svět v podobě krásné paní je plný svodů, Ďábel plný pokušení, Poustevník naopak reprezentuje moudrost, udílí rady a varuje před hříchy.¹²⁹

Dílo je zaměřené moralistně a autor poukazuje především na nešvary typické pro jednotlivá životní období.¹³⁰ Pro potřeby této práce jsou důležité hlavně dva první zástupci lidských „věků“, tedy desetileté Pachole a dvacetiletý Mládenec. Pachole vystupuje jako rozmazlené, vzpurné, bezbožné, drzé a pyšné dítě, které nosí drahé, bohatě zdobené šaty a chlubí se svými špatnými vlastnostmi Poustevníkovi: „*Nikdá mne v kostele není viděti: neumím Otče náš ni věřím v Boha, vyhejbám se modlení, jen jak moha. Děti chudých lidí v nenávisti mám, na staré nedbám a jim se posmívám, v kartech a kostkách cvičím se velmi rád, jsou mi milejší než knihy napořád.*“ Poustevník kritizuje jeho chování, radí mu, jak by měl správně jednat: osvojit si pokoru, zanechat svévolnosti, poslouchat své rodiče, pokud ho „*vedou k dobré ctnosti*“. Velkou kritiku uděluje rodičům, kteří nevedou své děti ke kázni: „*Běda vám, rodičové, co děláte, že o trestání dítek nic nedbáte, necháte jich běhat co zvěř divokou, Pán Bůh vás navštíví těžkou pokutou.*“ Podle něj je nutné vychovávat děti ke ctnostem a k pobožnosti, dokud jsou malé a poddajné neboli „*když se dají snadně vohejbati*“.¹³¹ Autor prostřednictvím Poustevníka vyjadřuje názor, že všechny pohromy

¹²⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 234.

¹²⁸ MOUŘENÍN Z LITOMYŠLE, Tobiáš a KOPECKÝ, Milan, ed. *Veršovaná tvorba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1995. Památky staré lit. české; Sv. 37. ISBN 80-200-0196-4. S. 33-34.

¹²⁹ KOLÁŘOVÁ, Jana. Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu. *Bohemica litteraria*. 2012, roč. 15, č. 1, s. 7-18. ISSN: 2336-4394. S. 11.

¹³⁰ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 270.

¹³¹ MOUŘENÍN Z LITOMYŠLE, Tobiáš a KOPECKÝ, Milan, ed. *Veršovaná tvorba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1995. Památky staré lit. české; Sv. 37. ISBN 80-200-0196-4. S. 40-45.

v tehdejší době nejsou ničím jiným než Božím trestem za lidské hříchy a za špatnou výchovu dětí.¹³²

Druhým představitelem lidského věku je dvacetiletý Mládenec. I ten má špatných vlastností na rozdávání. Vede rozmařilý život plný hazardních her, přílišného pití alkoholu a smilstva. Nezměnil se ani přístup k víře a Bohu: „*V kostele řídko mi se kdy líbilo, neb pro modlení jsem tam nechodíval, než abych se jen na mladé podíval...*“ Poustevník se mu opět snaží ukázat správnou cestu, upozorňuje ho na negativní působení alkoholu na tělo i duši a používá postavy z biblických příběhů, které se dopustily podobných hříchů a špatného chování, jako odstrašující příklady.¹³³

V Mouřenínově hře můžeme pozorovat skeptický a pesimistický pohled na člověka a vůbec celou lidskou společnost, která je zkažená a rady moralistů stejně neposlouchá. Kolářová však podotýká, že tento životní pocit je pro období, jemuž se v umělecké oblasti říká humanistický manýrismus, typický a objevuje se i u dalších autorů soudobých moralit.¹³⁴

3.2 Třinácte tabulí věku lidského od Bartoloměje Paprockého z Hlohol

Kniha s názvem *Třinácte tabulí věku lidského* vyšla v Praze v roce 1601. Bartoloměj Paprocký z Hlohol v ní rozdělil život do třinácti etap/tabulí, přičemž dvě z nich – narození a smrt – označují pouhé stavy a nevyznačují se trváním. Nejdříve se věnuje období dětství a dospívání, jež jsou rozděleny na několik částí, a od dvacátého roku života Paprocký pokračuje po desetiletích až do devadesáti let věku.¹³⁵

Po první tabuli věnované narození člověka přichází tabule druhá, v níž Paprocký hovoří o sedmiletých dětech. V tomto věku má velký význam vedle rodičovské výchovy také výchova, které se dětem dostává od učitelů („*praeceptores*“), „*neb oni dítky sobě svěřené ke všem skutkům chvalitebným vedou, je všemu dobrému vyučují a od zlého vzdalují, tak že již vzrostouce, vědí, jak by mohli život svůj chvalitebně vykonávati.*“¹³⁶

Ve třetí a čtvrté tabuli se mluví obecně o mládeži bez bližšího věkového určení, ale vzhledem k následující páté tabuli, jež je věnována dvacátému roku života, můžeme

¹³² KOLÁŘOVÁ, Jana. Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu. *Bohemica litteraria*. 2012, roč. 15, č. 1, s. 7-18. ISSN: 2336-4394. S. 12.

¹³³ MOUŘENÍN Z LITOMYŠLE, Tobiáš a KOPECKÝ, Milan, ed. *Veršovaná tvorba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1995. Památky staré lit. české; Sv. 37. ISBN 80-200-0196-4. S. 45-48.

¹³⁴ KOLÁŘOVÁ, Jana. Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu. *Bohemica litteraria*. 2012, roč. 15, č. 1, s. 7-18. ISSN: 2336-4394. S. 12.

¹³⁵ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 270.

¹³⁶ KOŠTÁLOVÁ, Klára. *Bartoloměj Paprocký z Hlohol – Třinácte tabulí věku lidského (edice a komentář)*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. S. 13.

předpokládat, že autor používá označení mládež pro období přibližně mezi sedmi až dvaceti lety. Paprocký v této části knihy upozorňuje, jak je důležité osvojit si dobré mravy a ctnosti již v mladém věku, neboť čemu se člověk v mládí naučí, toho se bude držet i v dospělosti a ve stáří. Ctnostný mladík by měl být zbožný, skromný, střídavý, poslušný vůči rodičům, uctivý ke starým lidem, měl by chránit čistotu a nepohrdat prostotou. Zvláště velkou odpovědnost za výchovu synů nese otec, který má v tomto ohledu konat, jak nejlépe dokáže. Autor považuje disciplínu ve výchovném procesu za nepostradatelnou, ale na druhé straně doporučuje „*popustiti trochu uzdy mládeži již tak podrostlé*“. Podle něj je někdy vhodné dát mládeži trochu volnosti, aby si mohla užít zábavu a radosti, které k mladému věku pochopitelně patří, ale samozřejmě by se všechno mělo činit ve vší poctivosti a nejlépe v doprovodu nějakého dospělého člověka.¹³⁷

Již bylo zmíněno, že v páté tabuli lidského věku je středem autorovy pozornosti období po dovršení dvaceti let. V této životní etapě již není prostor na zábavu a mládenec by měl zanechat veškerého potěšení, všech žertů, her a hostin, neboť tyto záležitosti člověka jen odrazují od práce a studia. Vůči jedné aktivitě však Paprocký projevil shovívavost – lov zvěře. Touto zábavou se mládenec může obveselovat, ale je potřeba k ní přistupovat s opatrností a mírou, jako ostatně ke všemu ostatnímu.¹³⁸

¹³⁷ Tamtéž, s. 14-16.

¹³⁸ Tamtéž, s. 17-18.

4 Možnosti výchovy a vzdělávání šlechticů v raném novověku

V této kapitole bude pojednáno o možných cestách šlechtických potomků za výchovou, a především za vzděláním. Zde je nutné podotknout, že ve zkoumaném období neexistoval pouze jeden unifikovaný systém výchovy a vzdělávání mladých urozenců, stejně tak neexistoval jednotný vzdělávací systém ani pro neprivilegované vrstvy obyvatelstva. Urození rodiče tedy měli skutečně širokou škálu možností ve volbě vzdělávací cesty pro své děti. V rámci této kapitoly si klademe za cíl popsat a charakterizovat některé z těchto možností. Nejdříve se zaměříme stručně na samotné počátky výchovy a vzdělávání šlechtických potomků, následovat bude soukromá a školní edukace a kapitolu zakončíme fenoménem, jenž většinou znamenal ukončení šlechticovy cesty za vzděláním, a sice kavalírskou cestou.

4.1 Raná výchova a vzdělávání šlechty

První léta života trávily urozené děti, chlapci i dívky, v uzavřeném prostředí nejužší rodiny, kdy péče a výchova byla v rukou především ženské části domácnosti, kterou tvořily kromě matky a najatých chův také členky zámeckého fraucimoru. Dosažení šestého či sedmého roku života bylo ve výchově urozených dětí zlomovým okamžikem. V tomto období totiž docházelo k oddělení chlapců od dívek, a zatímco dívky zůstávaly i nadále v péči fraucimoru, výchova chlapců přecházela pod kontrolu mužské části domácnosti.¹³⁹ Martin Holý k této záležitosti uvádí, že existovaly i výjimky. V některých případech se mohly urozené matky, sestry, babičky, tety více či méně podílet na edukaci chlapců i v jejich vyšším věku, obzvlášť pokud tzv. nukleární rodina nebyla úplná. V takovém případě spočívalo zajištění výchovy a vzdělání chlapců především na bedrech matek, které tak mohly vystupovat jako „*mocné otcovské poručnice*“.¹⁴⁰

Během fraucimorské výchovy (do šesti či sedmi let věku) si děti osvojily mateřský jazyk, základy společenského chování, a v ojedinělých případech se mohly stát i částečně gramotnými. Základy náboženství ovšem představovaly složku výchovy a výuky, na níž byl kladen zdaleka největší důraz.¹⁴¹ A to i přesto, že dítě v prvních letech života ještě nebylo

¹³⁹ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. s. 289.

¹⁴⁰ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 41.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 43-44.

považováno za plnohodnotného křesťana a s výjimkou křtu se v raném dětství většinou nezúčastňovalo dalších forem církevního života (zpovědi, svatého přijímání a dalších).¹⁴²

Na závěr ještě zmiňme, že z různých pramenů je patrné, že součástí výchovy malých dětí, ať už urozených či neurozených, byly fyzické tresty. Tento typ kázeňského prostředku vyžaduje např. malý Ludvík z Pernštýna v *Naučení rodičům* (viz podkapitola *Šlechtická naučení*), dále doporučuje pádnou ruku při výchově synů Jan Hasištějnský z Lobkovic v podobném naučení určeném pro jeho syna Jaroslava.¹⁴³ Fyzickým trestům jako formy kázeňského prostředku se nevyhýbal ani Komenský, který věnoval kázni poměrně rozsáhlou kapitolu ve své *Velké didaktice* (viz podkapitola *Výchovný a vzdělávací systém Jana Amose Komenského*). V *Informatoriu školy mateřské* doporučuje při výchově dětí do šesti let používat v první řadě slovní napomenutí a k fyzickým trestům přistoupit až tehdy, pokud by pokárání nepomohlo¹⁴⁴.

Podkapitolu o raném dětství urozených uzavřeme konstatováním, že „*přes všechny povinnosti byla raná léta dětství v klidu a závětrí rodinného života pro mladé šlechtice a šlechtičny většinou bezstarostným obdobím her a objevování okolního světa.*“¹⁴⁵

4.2 Soukromé vzdělávání šlechty

Již bylo zmíněno, že dosažení sedmi let věku (případně s odchylkou jeden až dva roky), bylo zlomovým okamžikem. Podle dobového názoru byl právě tento věk vhodný pro zahájení systematické výuky, ať už školní či soukromé. Martin Holý uvádí, že již od antiky byla většinou část dětství do sedmi let označována jako *infantia*, období přibližně od sedmi do čtrnácti let jako *pueritia* a od čtrnácti let jako *adolescentia* (někdy byla jako závěrečná fáze adolescence vydělována ještě *iuventus*).¹⁴⁶ Přelomovost období kolem sedmého roku věku můžeme demonstrovat na prameni rozebraném v této práci. Jedná se o *Naučení rodičům*, v němž Ludvík z Pernštýna požaduje následující: „*Když pak přiblížím se k létu sedmému, když mi přijde zvykati něčemu jinému, nejmilejší paní matko, žádostivě toto chci, aby se*

¹⁴² BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 289.

¹⁴³ Tamtéž, s. 289.

¹⁴⁴ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 51.

¹⁴⁵ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 289.

¹⁴⁶ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 41-42.

*přimluvila ku panu otci, ať ráčí o mne tak pečovati, v ničemž nedadúc času mrhati.*¹⁴⁷

V citované pasáži je také poukázáno na skutečnost, že od této chvíle by měla výchova a vzdělávání chlapců probíhat již pod dozorem mužské části šlechtické domácnosti. Rodiče, především tedy otec dítěte, případně jiné oprávněné osoby jako např. poručníci, se museli nejdříve rozhodnout, jak bude výchova a vzdělávání jejich synů/svěřenců vypadat.¹⁴⁸ Petr Maťa ve své knize *Svět české aristokracie (1500-1700)* upozorňuje na skutečnost, že ve sledovaném období šlechtické vzdělávání nemělo zatím zcela jednotnou strukturu, ať už se jedná o jednotlivé etapy vzdělávacího procesu nebo o typy učilišť. „*Lze říci, že se postupem doby utvářel hrubý model aristokratického vzdělávání, ale ani na konci 17. století neměly výchovné cesty jednotlivých mladíků jednotnou podobu.*“¹⁴⁹

Kolem sedmého roku života se tedy urozeným chlapcům naskýtal hned několik možností, přičemž tou nejběžnější bylo najmutí soukromého učitele – preceptora. Dále zde byla možnost poslání dítěte do některé z partikulárních škol městských, církevních či soukromých (včetně tzv. škol zámeckých) a to jak v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, v Lužicích, tak i v zahraničí. Někdy šlechtickým synkům poskytovali vzdělání i profesori z pražské utrakvistické univerzity. A nesmíme opomenout zmínit ještě jeden způsob nabytí potřebných znalostí a dovedností, jímž mohla být dvořanská výchova v podobě tzv. pážecí služby. Uvedené varianty byly různě kombinovány a nebyly pevně vázány na určitý věk.¹⁵⁰

Nejdříve se zastavíme u první zmíněné možnosti, a sice soukromého učitele neboli preceptora. Ludvík z Pernštýna v *Naučení rodičům* radí: „*ať jsem poddán člověku rozumnému, kterýž by uměl zhoditi věku mladému. Najprv abych se naučil čísti a psáti, a což potřebného sobě znamenati.*“ A kromě těchto elementárních základů vzdělání jako čtení a psaní se zde objevuje požadavek na výuku jazyků: „*k jazyku českému, kterému sem přirozen, latině a německy ať sem naučen.*“ Čeština jakožto mateřský jazyk byla pochopitelně samozřejmost, němčina však byla pro českého šlechtice neméně důležitá, jelikož jí země

¹⁴⁷ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzínových tisků; sv. 74. S. 7-12. S. 12.

¹⁴⁸ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 53.

¹⁴⁹ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie: (1500-1700)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Česká historie; sv. 12. ISBN 80-7106-312-6. S. 303.

¹⁵⁰ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 57-58.

Koruny české byly ze všech stran obklopeny a nesmíme opomenout, že německy mluvil i sám panovník. A latina hrála především roli dorozumivacího jazyka, nejen mezi vzdělanci.¹⁵¹

V této práci jsme již zmínili, že také Bartoloměj Paprocký z Hlohol ve svém díle *Třinácte tabulí věku lidského* hovoří o velkém významu výchovy a vzdělání, které se dětem dostává od jejich učitelů. Jen doplňme, že o této záležitosti hovoří v souvislosti s dosažením sedmého roku věku, což jen potvrzuje dříve popsany dobový názor na tento věk.¹⁵² Jak uvádí Marie Koldinská, důraz na vhodného preceptora nebyl ojedinělý. Dokazuje to např. humanistický učenec Jiří Carolides ve své skladbě *Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům a svobodným literním uměním* vydané v roce 1606, kde naznačuje, že pokud se dítě rodičům příliš nevyvedlo, můžou si za to sami, jelikož jim včas nedokázali opatřit rozumného a zkušeného domácího učitele. Podle Koldinské zde autor spíše než na možné rodičovské nedostatky, upozorňuje na významnou roli svých univerzitně vzdělaných kolegů intelektuálů při edukaci mladých šlechticů. Tito lidé totiž mnohdy působili jako preceptoři ve šlechtických rodinách.¹⁵³

Kdo tedy byli šlechtičtí preceptoři? Jednalo se většinou o osoby s určitou úrovní nabytého vzdělání (mnozí z nich měli aspoň bakalářský titul sedmera svobodných umění), kteří zajišťovali soukromou výchovu a výuku svých svěřenců v domácím prostředí či mimo ně. Preceptoři, můžeme používat i výraz vychovatelé, mohli v některých případech zodpovídat kromě vlastního vyučování také za organizaci další výuky, např. opatřovali svým svěřencům speciální učitele (šermu apod.), a za celkový dohled na chlapce (mnohdy doprovázeli své svěřence na různé vzdělávací ústavy – školy soukromé či veřejné apod.) Kromě povinností vůči svým svěřencům disponovali preceptoři i různými pravomocemi. Jednalo se především o pravomoc disciplinární – v případě, že se urození mladíci nechovali tak, jak se od nich očekávalo, mohli být ze strany preceptora potrestáni.¹⁵⁴

Jednu z dalších možných forem edukace urozených představovala tzv. zámecká škola. Tento typ škol obvykle vznikl z momentální potřeby zajistit výuku vlastnímu potomku na šlechtickém sídle, již se účastnili také další mladí šlechtici, ať už z širší rodiny nebo z okruhu

¹⁵¹ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 293.

¹⁵² KOŠŤÁLOVÁ, Klára. *Bartoloměj Paprocký z Hlohol – Třinácte tabulí věku lidského (edice a komentář)*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. S. 12-13.

¹⁵³ KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. 2. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. Historická paměť; sv. 15. ISBN 80-7185-639-8. S. 46.

¹⁵⁴ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 61-62.

„pánů a přátel“ rodiny. To znamená, že pro některého z žáků zámecké školy, byla tato forma vzdělání vlastně výukou domácí, podobná individuální výuce se soukromým učitelem. Pro ostatní spolužáky to však znamenalo výuku ve škole mimo domov. Délka existence zámeckých škol se velmi lišila, ale její zánik se nezdálo být spojil s momentem, kdy děti dospěly. Pokud se jedná o míru rozšíření zámeckých škol v českých zemích, názory historiků se zde poněkud rozcházejí. Podle Martina Holého nelze tuto míru vzhledem k nedostatku pramenných informací zcela jednoznačně určit.¹⁵⁵ Petr Maťa zase praxi zámeckých škol ve své knize *Svět české aristokracie (1500-1700)* označil za velmi rozšířenou.¹⁵⁶

Známe několik příkladů zámeckých škol. Snad první školu tohoto typu založil jeden z nejvýznamnějších českých humanistů Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (1461-1510) na svém hradě Hasištejně především pro své rodinné příslušníky, a to buď ke konci 15. století nebo až po roce 1500. Co se týká obsahu výuky, tak se zcela jistě jednalo o školu latinskou, jejím hlavním účelem tedy bylo naučit žáky latinský jazyk. Výuku zde zajišťoval sám Hasištejnský a spolu s ním také známý německý humanista Johannes Sturn ze Šmalkald (1507-1589), o němž je známo, že při výuce latiny upřednostňoval spíše praxi než pouhé memorování přílišného množství gramatických pravidel.¹⁵⁷ Podobně se k výuce latiny stavěl i Komenský, jenž před seznámením s gramatickou strukturou jazyka dával nejdříve přednost osvojení široké slovní zásoby, což se shoduje s jeho důrazem na větší význam látky před formou.¹⁵⁸

Jako další příklad můžeme uvést zámeckou školu na hradě Košumberku založenou, podle starší odborné literatury, Divišem Slavatou z Chlumu a Košumberka (zemřel 1575), členem Jednoty bratrské, někdy po roce 1540. Českobratrsky orientovaná zámecká škola se svým trváním (údajně se zde vyučovalo až do Bílé hory), pokud jsou údaje správné, poněkud vymykala z obvyklého rámce zámeckých škol vznikajících většinou způsobem výše popsaným, tedy za konkrétním účelem – poskytnout vzdělání potomkům, příbuzným či dalším urozeným chlapcům a jakmile byl tento účel splněn, nebyl další důvod prodlužovat její existenci. Martin Holý však upozorňuje na skutečnost, že o této škole máme velmi málo spolehlivých a ověřitelných údajů, takže při vynášení soudů je potřeba jistá dávka opatrnosti.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 76-78.

¹⁵⁶ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie: (1500-1700)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Česká historie; sv. 12. ISBN 80-7106-312-6. S. 304.

¹⁵⁷ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 78-80.

¹⁵⁸ PEŠEK, Jiří a SVATOŠ, Michal. České předbělohorské školství a Komenského Didaktika. In: *Pocta Univerzity Karlovy J.A. Komenskému*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991, s. 66-72. S. 68.

Výuka měla s největší pravděpodobností pouze přípravný charakter s důrazem na elementární znalosti jako gramotnost a základy náboženství. Zda byla do výuky zařazena latina či další jazyky, nevíme. Co však víme je, že po určitou dobu (asi čtyři roky) byl jejím žákem slavný vojevůdce, později generál císařské armády za třicetileté války, Albrecht z Valdštejna (1583-1634).¹⁵⁹

Poslední zámecká škola, které tato práce bude věnovat pozornost a která je pro ni nejzásadnější, je škola vzniklá z popudu poručíků Petra Voka z Rožmberka na českokrumlovském hradě a trvající mezi lety 1548-1551.¹⁶⁰ O ní však bude pojednáno na příslušném místě této práce – při rekonstrukci vzdělávací cesty Petra Voka.

Našli bychom ještě několik dalších příkladů českých a moravských zámeckých škol zřízených pro mladé aristokraty, ale bohužel o nich máme jen omezené množství informací.¹⁶¹ Každá z uvedených škol měla specifický charakter, jenž se lišil konfesijně (Hasištejn katolický a Košumberk českobratrský), dále stylem výuky i osobností učitelů (na Hasištejně kosmopolitně orientovaní latinští humanisté a Košumberk se spíše přípravným charakterem) a délkou existence. Co však měly všechny zámecké školy společné, byla skutečnost, že se jednalo o instituce určené pro špičku společnosti – mladí šlechtici tak měli mimořádnou příležitost poznat svého potenciálního politického soupeře či rivala tváří v tvář, jak říká Marie Koldinská.¹⁶²

Nyní si shrneme, co bylo vlastně obsahem soukromé výuky české a moravské nobility. Ať už se jednalo o preceptorovu výuku individuální, určenou pro jednotlivce, či kolektivní, určenou pro více šlechtických chlapců (tzv. zámecké školy), jejich náplň byla v zásadě stejná. V prvé řadě bylo důležité naučit děti číst a psát a pokud možno aspoň základy některého cizího jazyka, především latiny a němčiny. Šlechta v raném novověku si velmi dobře uvědomovala význam znalosti cizích jazyků, což Martin Holý dává do souvislosti například se zvyšující se zahraniční mobilitou šlechty, dále se sňatkovou politikou české a moravské šlechty a v neposlední řadě také s procesem konfesionalizace, díky němuž sílily kontakty mezi českými a zahraničními osobami stejné či „blízké“ víry. Znalost latiny byla pro šlechtice

¹⁵⁹ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 83-85.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 81.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 88.

¹⁶² KOLDINSKÁ, Marie. Šlechtické školy v předbělohorských Čechách. In: *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století: sborník příspěvků z konference na Pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem 30.-31. října 1991*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 1992, s. 217-222. Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica. Opera historica. ISBN 80-7044-336-7. S. 219.

nepostradatelná, jelikož byla prostředkem k získání hlubšího vzdělání. Výuka v latině totiž probíhala na všech typech latinských partikulárních škol (soukromých, městských i církevních) a stejně tak i na českých a zahraničních akademiích a univerzitách. Zkrátka a dobře projít tehdejší školským systémem bez latiny nebylo možné.¹⁶³

Dále jsme zmínili důležitou roli německého jazyka. Znalost češtiny jakožto hlavního zemského jazyka byla na úrovni zemských úřadů v Čechách a na Moravě považována za samozřejmost. Pokud se však český či moravský šlechtic chtěl pohybovat u panovnického dvora, musel ovládat právě němčinu. Nutno dodat, že v předbělohorském období v českých zemích patřila čeština i němčina k běžným jazykům komunikace napříč všemi společenskými vrstvami.¹⁶⁴

Pokud bychom vzali v úvahu i dobové trendy v kulturní orientaci, tak do výuky mohly být zařazovány i další cizí jazyky, jejichž využitelnost v českém prostředí však byla značně omezená. Týkalo se to např. francouzštiny, italštiny či španělštiny. Existují však případy, kdy byl význam znalosti těchto jazyků, zejména španělštiny a italštiny, výrazně vyšší. To se mohlo týkat zejména těch šlechtických rodů, které byly nějakým způsobem spřízněny se španělskou či italskou šlechtou. Za španělštinu můžeme uvést příklad rodiny Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara (Španělka) a jejich potomků – hlavně dcery Polyxeny z Pernštejna, která se provdala za Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic (rodiče Václava Eusebia z Lobkovic), a právě v jejich případě byla španělština jedním z hlavních komunikačních jazyků. Znalost italštiny mohla být velmi užitečná např. při delších pobytech v Itálii v rámci kavalírských cest. Urození chlapi se dále mohli během svých studií na latinských školách či akademiích a univerzitách setkat také s řečtinou. Ve většině případů se však jednalo s velkou pravděpodobností pouze o základní znalosti (hlavně řecká gramatika). Systematickou výuku latiny zajišťoval školský systém v českých zemích, ale pro osvojení si živých cizích jazyků byly pro šlechtice stěžejní dlouhodobé pobyty buď v zahraničí, nebo v případě němčiny v takových oblastech zemí Koruny české, kde byl tento jazyk užíván.¹⁶⁵ Na tomto místě je vhodné upozornit, že i Jan Amos Komenský velmi doporučoval delší

¹⁶³ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 90-94.

¹⁶⁴ VOREL, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. Sv.7. ISBN: 80-7185-648-7. S. 513-519.

¹⁶⁵ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 93-99.

pobyty a výuku v oblasti, kde je jako hlavní komunikační prostředek užíván jazyk, jenž má být osvojen (viz podkapitola *Škola obecná*).¹⁶⁶

Na závěr ještě zmiňme, že již domácí výuka šlechticů mohla obsahovat některé předměty z tzv. šlechtických cvičení (např. střelba z kuše, šerm, jízda na koni atd.).¹⁶⁷

4.3 Partikulární školy (*schola particularis*)

Další možností, kde mohli získat potomci české a moravské aristokracie vzdělání, byly partikulární školy zřizované církví, městem, početnější skupinou šlechticů apod. Jejich název napovídá, že poskytovaly žákům partikulární vzdělání, jehož cílem bylo především, aby si žáci osvojili latinu, tzn. vzdělání latinské, a kromě latiny ještě takovou látku, jejíž zvládnutí bylo předpokladem dalšího vzdělávání na tehdejších univerzitách či akademiích (*studium generale*). Touto látkou je míněno sedmero svobodných umění neboli septem artes liberales (gramatika, rétorika, dialektika, aritmetika, geometrie, astronomie, musika), ovšem s tím, že partikulární školy poskytovaly výuku pouze části z nich (proto označení *partikulární školy* – pouze částečné vzdělání).¹⁶⁸

Nejdříve se zaměříme na problematiku městských latinských partikulárních škol. Městské školy v Čechách spadaly pod správu pražské univerzity již v době předhusitské, ovšem po polovině 15. století se dohled univerzity zúžil pouze na partikulární školy utrakvistické, jelikož školy jiných konfesí byly mimo její kompetence. Do městských partikulárních škol proudili z univerzity učitelé, dokonce i z řad univerzitních studentů, kteří si zde odbývali praxi. Univerzita vydávala pro městské školy školní řády a zdejší profesori sepsovali učebnice. Obdobně tomu bylo i u katolických škol tohoto typu, ty spadaly zase do sféry vlivu jezuitských vysokých učení (v Čechách to byla Ferdinandova akademie u sv. Klimenta a na Moravě zase olomoucká jezuitská univerzita).¹⁶⁹

Obsah výuky na městských partikulárních školách byl v zásadě nadkonfesijní, žáci zde měli získat především dobrou znalost latiny, dále také základy klasické literatury. Systém městských partikulárních škol nebyl unifikovaný, Ivana Čornejová uvádí, že se partikulární školy dělily zhruba na tři stupně a potom ještě na jednotlivé třídy (klasy): nejnižší stupeň byl

¹⁶⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 248.

¹⁶⁷ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 100.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 113-115.

¹⁶⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1.vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2. S. 65.

jakousi přípravkou, probíhala zde elementární výuka v mateřštině (čeština či němčina); na prostředním stupni se probírala latinská gramatika a četba; a nejvyšší stupeň mohl obsahovat i základy filozofie (pochopitelně v menší míře než na artistických tedy filozofických fakultách na univerzitě).¹⁷⁰ Učivo v jednotlivých třídách, jejichž počet mohl být různý, se ale v jednotlivých partikulárních školách lišilo. Důvodem bylo také to, že do roku 1586, kdy byl vydán Codicilův školský řád, vlastně žádný více školami přijatý studijní předpis nebyl. Avšak ani tento Codicilův řád nějakého obecného přijetí městskými školami v českých zemích nedosáhl.¹⁷¹

V důsledku porážky stavovského povstání v roce 1620 však došlo k zániku všech nekatolických škol. V rámci následné rekatolizace byl kladen velký důraz na katolickou výchovu a výuku mládeže, o kterou se od dvacátých let 17. století starali kromě jezuitů také piaristé, benediktini, františkáni, augustiniáni a další.¹⁷²

Přestože byl systém městského partikulárního školství v předbělohorské době v českých zemích poměrně vyspělý, pro české a moravské šlechtice nebyla volba těchto vzdělávacích institucí na území Čech a Moravy pro své potomky příliš atraktivní, a tím pádem ani obvyklá. Mnohem častěji své syny posílali do městských partikulárních latinských škol ve vedlejších zemích Koruny české (Zhořelec na území Horní Lužice, Goldberk ve Slezsku aj.) a v zahraničí (Altdorf, Štrasburk aj.). Důvodem, proč byly domácí městské latinské školy pro české a moravské aristokraty tak malým lákadlem, nebyla neochota posílat své urozené děti do škol, ve kterých by byly vyučovány společně s neurozenými dětmi, jelikož, jak uvádí Martin Holý, stavovsky smíšené vzdělávání bylo tehdy naprosto běžné. Podle něj mohla být příčinou preference latinských škol v zahraničí a ve vedlejších zemích dobová proslulost jistých škol, většinou spojených se známými humanisty, dále to mohlo souviset s aktuálními módními trendy uvnitř šlechtické obce (domácí městské školy zřejmě nebyly módní), dále se dá vzít v úvahu již jednou zmíněná zvyšující se geografická mobilita šlechty (poznávání cizích zemí apod.), a v neposlední řadě to mohlo souviset také s faktem, že studium

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 65-66.

¹⁷¹ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 143.

¹⁷² ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1.vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2. S. 67.

v zahraničí bylo finančně nákladnější, a tudíž se zde nabízel prostor pro náležitou reprezentaci urozených.¹⁷³

Uvedli jsme sice, že rodiče z řad české a moravské aristokracie pro své syny častěji volili jiné než domácí městské latinské školy, ale nesmíme zapomínat, že v Čechách a na Moravě existovaly i církevní obdoby těchto škol a o nich se dá zcela s jistotou konstatovat, že byly šlechtickou mládeží navštěvovány v hojné míře, zvláště v případě pražské a olomoucké jezuitské školy. Šlechta tedy před domácími městskými partikulárními školami dávala přednost také církevním latinským školám.¹⁷⁴ O nich však bude podrobněji pojednáno v další podkapitole.

Pro poznání výuky na městských partikulárních školách mohou dobře posloužit dochované tištěné školské řády, typ pedagogické literatury poskytující informace o tom, jak vypadala určitá pedagogická praxe určité konkrétní školy. První tištěné řády byly vytvořeny v Německu v duchu zásad humanistické a reformační německé pedagogiky. Nepochybně byly i výsledkem tehdejší praxe.¹⁷⁵

Autorem prvního českého řádu byl Matouš Kollin z Chotěřiny (1516-1566), který působil nejprve jako vychovatel synů šlechtice z českého panského rodu, poté vyučoval řečtinu a latinu na pražské univerzitě, a nakonec si v Praze (kolem roku 1544) založil úspěšnou soukromou partikulární latinskou školu. Školský řád z Kollinovy soukromé školy byl vydán v Praze roku 1550 a poté znovu roku 1557.¹⁷⁶ Z dalších vydaných školských řádů jmenujme ještě jeden. Autorem prvního úředního školského řádu, jehož cílem byla unifikace výuky a organizace partikulárních škol, byl mistr Petr Codicillus z Tulechova (1533-1589), jenž počátkem padesátých let dokonce vyučoval na Kollinově soukromé škole. Codicillův řád, schválený profesory pražské univerzity, vyšel poprvé v roce 1586 v Praze a měl vést ke zlepšení školství, jenže na cestě k tomuto cíli se objevila překážka týkající se financí – jelikož

¹⁷³ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 114-116.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 117.

¹⁷⁵ HRUBEŠ, Jiří a ŠTRAUS, Jiří. Knihtisk pomocníkem pedagogického pokroku. In: *Knihtisk a Universita Karlova: k 500. výročí knihtisku v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1972, s. 149-171. S. 149.

¹⁷⁶ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 137-142.

byly městské partikulární školy spravovány a financovány městy, nemohl být tento řád závaznou normou, nýbrž pouze podnětem.¹⁷⁷

4.4 Jezuitské školy

Dalšími institucemi, kde bylo možné získat partikulární vzdělání, byly církevní latinské školy. V literatuře se můžeme setkat také s pojmem konfesijní školy, ovšem toto označení považuje Martin Holý za zavádějící, jelikož podle něj byla v podstatě každá škola konfesijní (konfesionalita se mohla vedle samotné výuky projevit také ve skladbě učitelů a žáků). Pro označení školy za církevní považuje Martin Holý za určující to, že to byla právě církev, kdo školu financoval, řídil její chod a měl jurisdikční pravomoci. V Čechách a na Moravě existovaly především dva typy církevních latinských škol s rozdílnou konfesijní orientací – jezuitské školy a školy Jednoty bratrské. Je sice pravda, že se samotné založení jezuitských škol mnohdy neobešlo bez financí panovníka či šlechty, ale poté už byly zcela v kompetenci řádu (s výjimkou práva na udílení akademických gradů, to muselo být totiž získáno od panovníka či papeže). Materiální podpora škol Jednoty bratrské také nepocházela pouze z vlastních bratrských prostředků, ale řízení škol i financí bylo většinou v rukou Jednoty.¹⁷⁸ Vzhledem k tomu, že dva z urozených chlapců, kteří jsou ve středu našeho zájmu, si prošli právě jezuitskými vzdělávacími institucemi, zůstanou bratrské školy zcela stranou naší pozornosti.

Význam výchovy a vzdělávání mládeže si uvědomoval sám zakladatel Tovaryšstva Ježíšova, Ignác z Loyoly (1491-1556), a proto patřila pedagogická činnost od začátku k hlavním aktivitám tohoto řádu.¹⁷⁹ K definitivní kodifikaci jezuitského školského systému došlo v roce 1599, kdy byl vydán studijní řád pod názvem *Ratio studiorum atque Institutiones scholasticae Societatis Iesu*, jež poskytoval podrobný návod pro výuku. Jezuitský školský systém byl v zásadě trojstupňový. Na nižší studia (gymnázia) mohli vstoupit už šestiletí až osmiletí chlapci a gymnázium pak opouštěli ve třinácti až čtrnácti letech. Na nižší studia navazovala vyšší studia začínající na artistické (později zvané filozofické) fakultě, která měla tři ročníky (logiku, fyziku a metafyziku) a pobývali zde většinou chlapci mezi čtrnáctým až šestnáctým rokem věku. Poslední stupeň představovala nejvyšší teologická fakulta zabírající

¹⁷⁷ HRUBEŠ, Jiří a ŠTRAUS, Jiří. Knihtisk pomocníkem pedagogického pokroku. In: *Knihtisk a Universita Karlova: k 500. výročí knihtisku v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1972, s. 149-171. S. 160.

¹⁷⁸ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 152-153.

¹⁷⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuitské školství a Jan Amos Komenský. In: *Pocta Univerzity Karlovy J.A. Komenskému*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991, s. 74-86. S. 75.

čtyři roky, na niž mohli nastoupit chlapci nejméně sedmnáctiletí či osmnáctiletí. Nutno dodat, že k věkovému rozhraní zde uvedenému u jednotlivých stupňů školského systému se nevztahovala žádná přesná instrukce, a tudíž se mohlo lišit.¹⁸⁰ Mladí aristokraté obvykle procházeli pouze prvním stupněm jezuitského vzdělávacího systému, tedy gymnáziem.¹⁸¹

Ratio studiorum předepisuje gymnázium o maximálně pěti třídách, z nichž první tři byly gramatikální třídy a poslední dvě třídy většinou nesly označení poetika a rétorika. V první gramatikální třídě (*infima classis grammatica*) si žáci měli osvojit základní latinskou slovní zásobu, celou morfologii a úvod do syntaxe. Jedná se o velmi rozsáhlou látku a vzhledem k tomu nebylo možné stihnout ji probrat během jediného roku, a proto je v *Ratiu* doporučeno rozdělit tuto látku do dvou let a vytvořit tak dvě oddělení ve třídě jedné, nebo přímo třídy dvě, což mohlo vést k prodloužení studia z pěti na šest let. V *infimě* se také začínalo s výukou řecké abecedy a prvními poznatky o řeckých jménech a slovesech. V prostřední gramatikální třídě (*media classis grammatica*) si chlapci měli osvojit celou základní latinskou gramatiku, dále pokračovala výuka řečtiny, jež probíhala v rodném jazyce, na rozdíl od nejvyšších ročníků, kde se při výuce řečtiny užívala latina. O hlavní náplni poslední gramatikální třídy (*suprema classis grammatica*) informuje její druhý název – *syntax*. Procvičovali si zde tedy především latinskou, ale také řeckou skladbu. Žáci si své jazykové dovednosti zdokonalovali jednak četbou a jednak i překladem textů. Předposlední třída, zvaná většinou *poetika*, se zaměřovala především na zdokonalování vyjadřovacích schopností. Cílem bylo dokonalé ovládnutí latiny po stránce gramatické i lexikální. Učivo této třídy dále obsahovalo historii, metriku a základy rétorických pravidel. Gymnazijní studium zakončovala poslední třída s názvem *rétorika*, v níž se kladl největší důraz na rozvoj řečnických schopností podle vzoru Cicerona. Žáci se v posledním ročníku seznamovali také s antickým dramatem a četli díla různých historiků. Názvy jednotlivých tříd se lišily v závislosti na tom, ve které provincii¹⁸² se gymnázia nacházela. A počet tříd se také mohl lišit. Jednak se mohl zvyšovat, např. rozdělením učiva nejnižší gramatikální třídy na dva roky nebo také v důsledku příliš velkého počtu žáků (hranice únosnosti byla okolo osmdesáti žáků)

¹⁸⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. 2. vyd. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4. S. 67-68.

¹⁸¹ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 156.

¹⁸² V terminologii Tovaryšstva Ježíšova představovala provincie vyšší správní jednotku sdružující řádové domy (koleje aj.) na určitém území. Kolej byla nejrozšířenější typ řádového domu, v němž žili členové řádu a při nich byly zřizovány instituce poskytující gymnaziální, někdy také univerzitní vzdělání. – BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5. S. 11-12.

a jednak se mohl snižovat, např. v případě škol s malým počtem žáků. Počet tříd se ve většině provincií ustálil na pět nebo šest.¹⁸³

Lenka Bobková-Valentová rozděluje jezuitskou metodu výuky v podstatě na tři části. Na začátku je pochopitelně seznamování se s novými informacemi prostřednictvím výkladu a četby, následuje osvojování si vědomostí prostřednictvím opakování a procvičování a vše je zakončeno prověřením znalostí učitelem v rámci zkoušení. Pokud učitel probíral novou látku, věnoval jejímu výkladu dvě hodiny denně, jednu dopoledne a jednu odpoledne, přičemž v jedné se zaměřil na vysvětlování teoretických pravidel a v další seznamoval žáky s novým úryvkem z četby a následně tento úryvek rozebíral po stránce morfologické, stylistické a lexikální. Co se týká autorů, ze kterých byly úryvky k četbě latiny čerpány, tak jezuité z možného výběru odstranili autory středověké i novověké, jelikož podle nich bylo ideální učit se přímo od jejich vzorů. Největší pozornost byla věnována úryvkům z děl Cicerona. Při četbě historických děl byl ale jazykový rozbor odsunut do pozadí, protože cílem bylo studenty seznámit především s dějinami a reáliemi. Z autorů, jejichž díla byla užívána k historickému výkladu, můžeme jmenovat např. Caesara, Livia, Tacita aj. Oblíbení byli také antičtí básníci (Ovidius, Vergilius, Horatius a další) a dramatici (Seneka aj.). Výběr z řecké literatury byl mnohem menší, z těch známých autorů uveďme např. Ezopa, Euripida, Sofokla či Homéra.¹⁸⁴ Při výběru četby jezuité také dbali na to, aby úryvky nebyly v rozporu s křesťanskou morálkou, tedy aby se v nich nevyskytoval obsah, jenž by mohl mít na žáky špatný vliv. Proto byly jisté nevhodné pasáže „očišťovány“ nebo vypouštěny a žákům se předkládaly jen ty části, které byly mravně nezávadné.¹⁸⁵

Opakování a procvičování látky byl vyhrazen stejný čas jako jejímu výkladu. Tato činnost mohla nabývat různých podob. Každý den jeden či několik studentů opakovali vždy to nejdůležitější z látky, jež byla probrána včera i v rámci probíhajícího dne. Buď vše samostatně shrnuli nebo odpovídali na učitelovy dotazy. Učitel také mohl vybrat několik studentů, aby hovořili o probrané látce či celé přečtené knize, a ostatní žáci jim měli klást dvě až tři otázky. Ti nejlepší z odpovídajících získali odměnu. V rámci procvičování jazyka žáci plnili školní i domácí písemné úkoly typu překlad textu z mateřského jazyka do latiny nebo slohové práce. K procvičování sloužila ještě také činnost zvaná *concertationes*. Jednalo se v podstatě o jakési soutěžení mezi žáky, které v nich mělo vzbudit snahu dosáhnout lepších

¹⁸³ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5. S. 53-57.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 76-80.

¹⁸⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1.vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2. S. 84.

studijních výsledků. Tato aktivita mohla probíhat různě, proti sobě mohli stát jednotlivci nebo skupiny, také jednotlivec proti skupině, přičemž protihráči se mohli ptát vzájemně na otázky nebo kladl otázky učitel a odpovídal na ně protihráč tázaného. Zkoušení mohlo probíhat ústně, žáci např. měli předříkávat přečtené úryvky. Pro úspěšné studium byla nutná také domácí příprava především v podobě mechanického učení se pravidlům a úryvkům z četby, dále také již zmíněné písemné úkoly.¹⁸⁶

Ivana Čornejová uvádí ohledně jezuitské pedagogické metody, že právě diktování přednášek, pravidelná opakování a memorování látky stálo později v centru kritiky odpůrců jezuitů ve školské sféře. Soustavné opakování látky mohlo vést k pouhému „papouškování“, jemuž student ani nemusel rozumět, ale na druhou stranu to mohlo sloužit také k utvrzení a ukotvení dosažených znalostí. „*Formální jazyková výuka nebyla jen samoúčelná a neměla vést pouze k naučení řeči samé, snažila se žáky dovést i k logickému chápání smyslu pojmů.*“¹⁸⁷

Určitý prostor ve výuce, ovšem pouze v první a druhé gramatikální třídě, byl také věnován počtům. Žáci se měli naučit aspoň základní aritmetické operace (sčítání, odčítání, násobení, dělení a trojčlenku).¹⁸⁸

Jako ve většině dalších škol, i v jezuitském gymnáziu se dbalo na dodržování kázně studentů. Pro tyto účely byla vytvořena jakási směrnice (*regula*) chování, kterou měli studenti dodržovat. Lenka Bobková-Valentová uvádí tyto příklady přestupků, kterých se žáci měli vyvarovat: „*hlučné chování, „courání“ se po škole, nedodržování zasedacího pořádku, posílání lístečků se vzkazy během vyučování, opouštění školy bez dovolení, co nejrychlejší „útěk“ při odchodu ze školy, doprovázený strkáním a řvaním, procházení se po dvoře nebo návštěva sousední třídy po zvonění...*“. V případě, že se student dopustil nějaké nepravosti, následoval buď trest anebo, pokud nebyl prohřešek závažný, mohl z celé záležitosti vyjít beztrestně. Každopádně se učitelům doporučovalo, aby se po přestupcích studentů nijak zvláště důsledně nepídili. Forma trestu závisela nejen na typu prohřešku, ale i na věku provinilce. Nejčastěji byl jako trest udělován domácí úkol navíc (opisování úryvků z knih apod.). K fyzickým trestům se mělo přistupovat jen v krajním případě (např. pokud se student dopustil něčeho opravdu závažného nebo pokud se prohřešku dopustil opakovaně) a pokud

¹⁸⁶ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5. S. 83-85.

¹⁸⁷ ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuitské školství a Jan Amos Komenský. In: *Pocta Univerzity Karlovy J.A. Komenskému*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991, s. 74-86. S. 78.

¹⁸⁸ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5. S. 85.

jich bylo nutné užít, tak přicházely v úvahu pouze u žáků nižších tříd, přičemž se muselo dbát na přiměřenost a fyzickou konstituci viníka. Rovněž za lenost a absenci ve škole se trestalo – zakazovala se jim účast na hrách a představeních apod.¹⁸⁹

Vzhledem k výše uvedenému o trestech za prohřešky studentů na půdě školy se může zdát poněkud překvapivé, že k proviněním spáchaných na veřejnosti se otcové Tovaryšstva stavěli poměrně shovívavě, obzvlášť pokud se jednalo o mladší studenty, projevující svou mladickou bujnost. Dospívající mladíci, urození i neurození, se mohli lehce připlést k nějaké pouliční rvačce, soubojům, rušení veřejného pokoje a u těchto příležitostí se dostávali do konfliktu s vojáky místní posádky. Od nich pak pocházely četné stížnosti na studenty, nad nimiž ale jezuité drželi ochrannou ruku a zastávali se jich.¹⁹⁰

Doposud jsme věnovali v rámci jezuitského školského systému pozornost pouze rozvíjení intelektu studujících, ale i jezuité si byli vědomi, že nelze opomíjet ani tělesnou stránku člověka a je důležité dbát na dobré fyzické zdraví, jelikož zdravý duch se může rozvíjet pouze ve zdravém těle. Proto jezuité předepisovali časté procházky, hry s míčem, střelbu do terče, kuželky, jezdeckou školu na dřevěných koních. Na jejich školách působili také učitelé vyučující šerm, tanec a společenské chování. Podobně jako i Komenský jezuité kladli důraz na střídání hodin studia a hodin odpočinku. Studenti na jezuitských školách měli poměrně hodně příležitostí k načerpání sil – letní a velikonoční prázdniny, četná volna, mnoho svátků atd. V konečném důsledku to znamenalo, že volný čas převyšoval čas školního učení (výuka zabírala asi tři až čtyři hodiny denně). Velké množství volného času se postupně stalo terčem kritiky. „*Reformátoři právem poukazovali na malou produktivitu systému, který počítá s tak velkými prostoji.*“¹⁹¹

Neopominutelnou součástí jezuitského školství byla dále výuka náboženství, probíhající podle učebnic katechismu schválených řádem jednou týdně v rámci odpoledního vyučování, většinou v pátek či v sobotu, a kromě toho se katechismus vyučoval ještě v neděli a ve svátek. Mladší žáci si měli během výuky katechismu, pokud možno, zapamatovat text vybrané kapitoly předčítaný učitelem a ti starší mu ideálně měli porozumět, popřípadě být schopni jednotlivé kapitoly vyložit. Vedle účasti na výuce katechismu měli studenti jezuitského gymnázia řadu dalších náboženských povinností, mezi něž patřila účast na mši

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 124-125.

¹⁹⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. 2. vyd. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4. S. 67.

¹⁹¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuitské školství a Jan Amos Komenský. In: *Pocta Univerzity Karlovy J.A. Komenskému*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991, s. 74-86. S. 79.

svaté (ve všedních dnech se žáci účastnili ranních mší sloužených před vyučováním, o svátcích se účastnili zpívané mše), přijímání svátosti oltářní (zvláště o Velikonocích), povinnost zpovídat se minimálně jednou měsíčně, někteří studenti vykonávali také ministrantskou službu (prestižní záležitost).¹⁹²

Pokud jde o personální skladbu jezuitských gymnázií, tak učители byli výhradně jezuité, ale žáci byli přijímáni zpočátku i z řad nekatolíků (v českých zemích tomu tak bylo do roku 1618), ovšem s tím rozdílem, že neměli povinnou účast na katolické katechezi. Ivana Čornejová v této souvislosti podotýká, „že přes veškeré proklamace o nepatřičnosti naléhání na studenty nebyly v těchto případech úmysly Tovaryšstva tak úplně altruistické. Dalo se předpokládat, že kvalita školy může ovlivnit i příští náboženskou orientaci mládeže.“¹⁹³

Zásadní roli v jezuitském vzdělávacím systému hrálo školské divadlo a divadelní prvky byly obsaženy i v samotné výuce. Avšak nejedná se o záležitost charakteristickou pouze pro jezuitu. Zařazování dramatu a jeho prvků do výuky na školách bylo v době vzniku Tovaryšstva poměrně běžné a týkalo se to jak katolických, tak nekatolických vzdělávacích institucí. I Jan Amos Komenský, příslušník Jednoty bratrské, využíval divadlo ve výuce a podobně jako jezuité ho považoval za výchovně-vzdělávací prostředek, a nikoliv jako vlastní cíl. Divadlo sloužilo studentům jezuitských škol především k rozvoji řečnických schopností, k mravní a náboženské výchově a k prezentaci gymnázií na veřejnosti.¹⁹⁴

Pro české prostředí v předbělohorské době bylo v rámci jezuitského školství typické psaní divadelních her pro jediné představení, zpočátku byly uváděny upravené antické hry nebo hry zahraničních autorů, ale již v osmdesátých letech 16. století se objevila tvorba napsaná pro místní školy. V následujícím období, po Bílé hoře, začalo převažovat každoroční uvádění jedné slavnostní hry celou školou, např. u příležitosti předávání cen za studijní výsledky. Od druhé čtvrtiny 17. století pak byly slavnostní hry připravovány každou třídou zvlášť.¹⁹⁵

¹⁹² BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5. S. 126-129.

¹⁹³ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. 2. vyd. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4. S. 68-69.

¹⁹⁴ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5. S. 86.

¹⁹⁵ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. Jezuitské školské divadlo. In: *Telč a jezuité: řád a jeho mecenáši: katalog výstavy*. 1. vyd. Praha: Historický ústav AV ČR, 2020, s. 179-185. ISBN 978-80-907357-3-6. S. 179.

Školské hry na jezuitských gymnáziích byly většinou vytvořeny pro jediné provedení a neměly se tudíž nikdy opakovat. Pouze ojediněle byly některé hry reprízovány.¹⁹⁶ Náměty pro školská dramata byla volena tak, aby u účinkujících i diváků pozitivně působily zejména na náboženské a morální citění a rozvíjely dobré mravy.¹⁹⁷ Obsazování rolí se odvíjelo od toho, zda se mezi herci vyskytovali urození žáci. Pokud ano, tak jim byly většinou přidělovány významnější role, stojící v hierarchii na vyšší úrovni (např. role císaře, krále, knížete apod).¹⁹⁸

Divadelní prvky se na jezuitských gymnáziích neuplatňovaly pouze v rámci školských her, ale v podstatě jimi byla protknuta celá výuka. Jako příklad můžeme uvést deklamace, kdy některý ze studentů každý týden předváděl své řečnické schopnosti při pronášení řeči v latině či řečtině před svými spolužáky, někdy dokonce pře širším publikem. Existovaly různé druhy deklamací, např. pro studenty třídy poetické a rétorické byly určeny sobotní deklamace (jednou za dva týdny) v rámci kterých si studenti připravovali monology, dialogy i kratší dramatické scény, přičemž to celé nemělo trvat déle než půl hodiny. Pro poety a rétory byly určeny také deklamace týdenní, probíhající v neděli, v den odpočinku či v jiný určený den, a deklamace měsíční, na nichž byli přítomni i studenti filozofie. Gramaticální třídy gymnázia většinou deklamace tohoto typu vzhledem k jazykovým znalostem nepřipravovaly, ale žáci si mohli své řečnické schopnosti trénovat přednášením úryvků z četby. Divadelní prvky byly obsaženy také v tzv. mimořádných cvičeních (*exercitationes extraordinariae*), které se mohly, ale také nemusely, výrazně lišit od již zmíněných deklamací. Každopádně podle Kateřiny Bobkové-Valentové „*cvičení měla rozvíjet paměť, ale také přirozené nadání žáků. Ve středu pozornosti učitele stál celý řečnický či herecký projev studentů – modulací hlasu počínaje, gesty a náležitým držením těla konče.*“¹⁹⁹

Na samotný závěr kapitoly o jezuitských školských institucích jsme si ponechali poznámku o jejich rozšíření na území českých zemí. První kolej Tovaryšstva Ježíšova u nás vznikla na Starém Městě pražském u sv. Klimenta v budově bývalého dominikánského kláštera v roce 1556, což byl také rok příchodu Tovaryšstva do Čech. O deset let později vznikla jezuitská kolej také na Moravě, konkrétně v Olomouci, kde byl jezuitům předán do

¹⁹⁶ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5. S. 96-97.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 87.

¹⁹⁸ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 157.

¹⁹⁹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5. S. 89-91.

užívání minoritský klášter sv. Františka z Assisi. V Praze, Olomouci a dalších velkých kolejích, které si ještě vyjmenujeme, vznikly brzy po jejich založení také školy, a to jak nižší (gymnázia), tak i vyšší tzn. filozofické a teologické fakulty se statutem obecného učení (*studium generale*). V Praze se začalo s výukou na gymnáziu u sv. Klimenta již v létě 1556 a pražská jezuitská univerzita v podstatě vznikla v roce 1562, ale řádně byl její vznik stvrzen až v roce 1616, kdy císař Matyáš výslovně povýšil zdejší akademii na univerzitu. Morava získala vysoké učení – jezuitskou akademii v Olomouci – v roce 1573.²⁰⁰ Ještě před rokem 1618 vznikla v Čechách jezuitská gymnázia v Českém Krumlově, Chomutově, Jindřichově Hradci a Kladsku, na Moravě potom ještě v Brně. V období po Bílé hoře došlo k největšímu rozmachu zakládání jezuitských řádových domů, z nichž většina byla založena ještě do poloviny 17. století. V Čechách vznikly koleje s gymnáziem v Jičíně, v Praze na Malé Straně, na Novém Městě pražském, v Kutné Hoře, v Hradci Králové, Litoměřicích, Klatovech, Chebu a Březnici, na Moravě zase v Jihlavě, Znojmě, Telči, Uherském Hradišti.²⁰¹

4.5 Dvořanská výchova

Pobyt mladého šlechtice na některém z domácích či zahraničních dvorů představoval další možnou složku ve výchově raně novověké nobility. Opět zde upozorníme, že je to pouze jedna z možností, kterou rodiče pro výchovu svých dětí mohli, ale také nemuseli, zvolit. Charakter pobytu na zeměpanském, šlechtickém či církevním dvoře mohl být různý, urození chlapi zde zastávali různé role – mohli být pážaty pána dvora, členy jeho širší rodiny, držiteli různých dvorských úřadů (číšníci, stolníci apod.) nebo mohli na dvoře pobývat, aniž by byli řádnými členy tohoto šlechtického dvora (např. během svých kavalírských cest). Lišila se také délka pobytu i věk chlapců, kteří na něj byli vysláni. Čeští a moravští šlechtici byli posíláni na dvůr příbuzného nebo šlechtice z okruhu „pánů a přátel“, dále také na dvůr vysoce postaveného církevního představitele, panovníka, jednoho z habsburských arciknížat, říšských knížat nebo dokonce i šlechticů mimo území Svaté říše římské. Specifickou podobu nabýval pobyt chlapců, kteří na dvoře vykonávali pážecí službu. Výchova pážat se od ostatních chlapců, kteří na dvoře plnili jinou roli, mohla značně lišit. „V případě některých dvorů, pro něž je k dispozici větší množství pramenů, se totiž zdá, že pouze členové pážecího organismu pána dvora procházeli skutečně systematickou výchovou a vzděláváním... Ti ostatní, kteří v dětství či mládí setrvali u takových dvorů, však zřejmě

²⁰⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. 2. vyd. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4. S. 61-62.

²⁰¹ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2. S. 85.

*stejnou dvořanskou výchovou jako pážata neprocházel.*²⁰² Protože ale opravdu velká část pážat na dvorech domácích i zahraničních pocházela z řad nižší šlechty²⁰³, zůstane tato forma výchovy mimo pozornost této práce, zaměřující se na urozence z panského stavu.

V něčem byl však pobyt ve dvorském prostředí univerzální, a tudíž stejný nebo přinejmenším podobný pro pážata i „ty ostatní“. Především urozeným chlapcům umožňoval zdokonalovat základy společenského chování, řádně se seznámit s fungováním a kulturou konkrétního dvora, zlepšit a rozšířit jazykové znalosti a komunikační schopnosti (především díky různorodé skladbě dvorské společnosti, mnohdy tvořené lidmi s různými mateřskými jazyky) a pravděpodobně to nejdůležitější – získat důležité osobní kontakty, které by se mohly v budoucnu hodit. Ostatně kontakty hrály roli ještě před samotným dvorským pobytem. Získat místo u dvora pro svého potomka či svěřence nemuselo být úplně jednoduchou záležitostí a známosti se „správnými“ lidmi to mohly jen usnadnit. Přijetí na dvůr některého z bližších příbuzných pravděpodobně vyžadovalo o poznání menší úsilí než v dalších případech, kdy byly osobní kontakty a doporučení lidí z okruhu „pánů a přátel“ rodiny nenahraditelné. Podle Martina Holého mohly v některých případech hrát roli i politické zájmy toho kterého dvora. A tak pobyt urozených mladíků z Čech a Moravy na některém z habsburských dvorů v sobě mohl skrývat příležitost ovlivnit tyto mladíky politicky, případně konfesijně.²⁰⁴

4.6 Kavalířská cesta – závěrečná fáze šlechtické výchovy a vzdělávání

Výchovný a vzdělávací proces aristokratů nejen z českých, ale i dalších zemí Evropy, byl tradičně zakončován absolvováním zahraniční vzdělávací cesty, pro niž se vžil název kavalířská cesta, slovní spojení, které ovšem lidé raného novověku pro označení tohoto fenoménu nepoužívali. Až v 17. století a především v 18. století se pro tyto vzdělávací cesty prosadil pojem *Grand Tour* a jeho varianty v dalších jazycích.²⁰⁵

Konkrétně v českých zemích se model kavalířské cesty začal prosazovat kolem poloviny 16. století. Právě v tomto období (1562-1563) uskutečnil mladý Petr Vok z Rožmberka krátkou výpravu do Nizozemí a do Anglie, avšak Petr Maťa dodává, že v tomto případě „o kavalířské cestě v pravém slova smyslu ještě nemůže být řeč.“²⁰⁶ Martin Holý

²⁰² HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 315-616.

²⁰³ Tamtéž, s. 315-345.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 317-322.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 347.

²⁰⁶ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie: (1500-1700)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Česká historie; sv. 12. ISBN 80-7106-312-6. S. 316.

výpravu Petra Voka za kavalírskou cestu považuje, ale uznává také její výjimečnost a mimořádnost spočívající hlavně v počtu osob, které Petra Voka na cestě doprovázely – cestovní dvůr spolu se služebnictvem čítal dohromady asi dvacet osob, což bylo aspoň na poměry české aristokracie opravdu hodně.²⁰⁷

Předtím, než si vymezíme základní charakteristiky kavalírských cest, je potřeba aspoň naznačit, jak tento fenomén vůbec vznikl. Podle Martina Holého vznik kavalírských cest úzce souvisí s jevem nazývaným jako akademická peregrinace neboli *peregrinatio academica*²⁰⁸. Cesty za vyšším stupněm vzdělání do zahraničí byly mimo jiné ovlivněny také tím, že po husitské revoluci byla Karlova univerzita omezena pouze na jednu fakultu, což znamenalo, že pokud chtěli studenti získat plné akademické vzdělání v teologii, medicíně nebo právu, museli zvolit některou ze zahraničních univerzit či akademií. Také utrakvistická orientace pražské univerzity v podstatě vylučovala katolické studenty. Později reformace přinesla vznik nekatolických vzdělávacích institucí s luteránskou či kalvinistickou orientací, a právě na ně putovali za vzděláním i nekatoličtí studenti z českých zemí, pro něž bylo toto studium atraktivnější než na pražské utrakvistické univerzitě. Tyto akademické peregrinace za vzděláním si šlechta v raném novověku přetvořila pro své potřeby (na rozdíl od neurozených nepotřebovali získávat akademické grady) a vznikl tak model kavalírských cest.²⁰⁹

Jak tedy taková kavalírská cesta vypadala? Jak jsme již mnohokrát poukázali na široké spektrum možností v edukačním procesu šlechty vůbec, i kavalírská cesta se u jednotlivců mohla značně diferencovat, což pochopitelně vyplývalo z různých individuálních faktorů jako byla např. konfese, finanční možnosti atd. V monografii *Věk urozených* od Václava Bůžka se setkáme s rozdělením klasické kavalírské cesty na dvě části. Tou první bylo studium na některé ze zahraničních univerzit, kde bylo nejdůležitějším předmětem římské právo, ovšem urození mohli navštěvovat výuku i jiných oborů (matematika, geometrie, latina, další cizí

²⁰⁷ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 358.

²⁰⁸ Tento jev, kdy studenti nesetřvávali po celou dobu studia pouze na jedné škole, ale přecházeli mezi vzdělávacími institucemi po celé Evropě, byl znám již ve středověku. Týkalo se to především univerzit, méně často partikulárních škol. Tyto vzdělávací cesty se neomezovaly pouze na vyšší vrstvy společnosti a narozdíl od kavalírských cest šlechticů se mladíci na akademické peregrinaci mnohem více věnovali studiu samotnému. – ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1.vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2. S. 110-111.

²⁰⁹ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 348-350.

jazyky atd.)²¹⁰. Druhá výchovná a vzdělávací část kavalírské cesty byla zaměřena na zdokonalování a procvičování v tzv. šlechtických cvičeních zahrnující např. jízdu na koni, šerm, hru na hudební nástroje, malbu a kresbu, poslech hudby, tanec či divadelní aktivity.²¹¹ Nutno dodat, že účelem první části – studia na akademii či univerzitě – nebylo v první řadě systematické vzdělávání zakončené získáním univerzitního gradu. Podle Marie Koldinské mohlo studium na vysokém učení poskytovat šlechticům především pevnější zakotvení v cizím prostředí a také místo, kam bylo možné se obrátit v jistých krizových situacích (např. pokud šlechtic spáchal trestný čin, postih byl v jurisdikci univerzity, nikoliv představitele města).²¹² A jak uvádí Petr Maťa: „*Hlavním účelem těchto vzdělávacích cest však nebyla výchova učence, nýbrž šlechtického kavalíra, a proto se také osvojení specificky šlechtických hodnot a dovedností stalo důležitějším účelem výprav než univerzitní studium v pravém slova smyslu.*“ K výše zmíněným šlechtickým cvičením postupně přibývaly jakési speciální kurzy „svobodných umění“. Šlo o praktické znalosti v oborech jako byla matematika, geografie, historie, vojenské inženýrství, civilní architektura, astronomie a další, jejichž výuka probíhala díky najatým učitelům na cestách.²¹³

Vedle výše uvedených činností, kterým se mladí aristokraté mohli na svých cestách věnovat, to bylo i samo cestování, které obsahovalo výchovný a vzdělávací rozměr, spočívající především v poznávání cizích krajů, tamějších státních zřízení, správních systémů, sociálních skupin; svůj význam měly také klasické turistické aktivity jako návštěvy pamětihodností, poutních míst, přírodních úkazů, obdivování světské i církevní architektury atd. Další věc, která souvisela s poznáváním ciziny, mohl být také pobyt na některém z evropských panovnických, aristokratických či církevních dvorů (viz předchozí podkapitola). Mnoho šlechticů mělo první příležitost setkat se s cizím dvorským prostředím právě na

²¹⁰ Martin Holý ke studiu šlechticů na zahraničních univerzitách dodává, že tato část nemusela být na kavalírské cestě bezpodmínečně absolvována. Někteří šlechtici, zvláště ti, kteří se na kavalírskou cestu vypravili v předbělohorském období, se totiž na žádnou evropskou univerzitu nezapsali. Místo toho se věnovali poznávání cizí země, navštěvovali šlechtické dvory, učili se cizím jazykům apod. – HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 351.

²¹¹ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 302.

²¹² KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. 2. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. Historická paměť; sv. 15. ISBN 80-7185-639-8. S. 50.

²¹³ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie: (1500-1700)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Česká historie; sv. 12. ISBN 80-7106-312-6. S. 308-309.

kavalírské cestě. Mohli se zde seznámit se zvyklostmi konkrétního dvora, vyzkoušet si dvorské chování v praxi, navazovat osobní kontakty s dvořany.²¹⁴

Mladíci vyráželi na kavalírské cesty nejčastěji mezi patnácti až dvaceti lety, ale mohlo k tomu dojít i mimo tuto věkovou hranici. Na cesty ale nevyráželi sami, často se stávalo, že nějaký rodič využil plánování kavalírské cesty pro jiné dítě a podařilo se mu připojit k ní i svého potomka. Vedle dalších aristokratů tvořili doprovod šlechtice na kavalírské cestě také služebníci a další neurozené osoby. Ovšem tu nejdůležitější funkci v rámci doprovodu měl v rukou vychovatel – preceptor, nebo jemu obvykle nadřízený hofmistr²¹⁵. Pokud byli součástí doprovodu hofmistr i preceptor, mohli, ale také nemuseli mít rozdělené pravomoce. Šlechtičtí vychovatelé na cestách především celkově dohlíželi na chování, výchovu a vzdělávání svých svěřenců, ovšem vedle toho také vytvářeli vlastní program studijní cesty a starali se rovněž o materiální stránku jako bylo ubytování, stravování, ošacení, doprava (toto ovšem mohlo být v kompetenci hofmistra). Pokud to bylo zapotřebí, vychovatelé svým svěřencům zajišťovali také specializované učitele, např. pro hru na hudební nástroj, šerm, tanec, jezdeckví atd.²¹⁶

Mezi faktory, které rozhodovaly o trase a konkrétních cílech kavalírské cesty, patřilo náboženské vyznání, a proto jistě nepřekvapí, že se cíle katolíků a nekatolíků často lišily. Šlechtici pocházející tradičně z katolických rodin volili spíše katolické univerzity ve Svaté říši římské, v Itálii nebo ve Francii. Nekatolíci zase preferovali různé protestantské univerzity. Ale i přes konfesionální rozdíly se vyskytovaly případy, a dokonce ne ojedinělé, kdy student určité konfese studoval na univerzitě odlišné konfese. To se týkalo především nekatolíků, kteří navštěvovali např. katolické univerzity ve Francii a Itálii. Nejčastějším cílem kavalírských cest českých a moravských šlechticů byla právě Itálie. Populárními návštěvními místy byl především Řím, Benátky, Florencie a univerzitní města jako Bologna, Padova a Siena. Pokud kavalírské cesty vedly do jazykově německých oblastí Svaté říše římské, jejich cílem se stávaly např. kalvínské univerzity v Heidelbergu, Basileji a Ženevě, dále univerzity v Lipsku, Vitemberku, pro katolíky byly cílem spíše jezuitské školy v Ingolstadtu či

²¹⁴ Tamtéž, s. 314-315.

²¹⁵ Hofmistrům byly na kavalírských cestách obvykle svěřovány jiné záležitosti než preceptorům. Zajišťovali především materiální potřeby (finance, ubytování, stravování apod.) a všestranný dohled, tzn. dohled nad preceptory i šlechtickými mladíky. – HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Institutu historici Praga. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 59-60.

²¹⁶ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Institutu historici Praga. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 352-355.

v Dillingen. Dalším cílem, především pro šlechtice nekatolických vyznání, mohla být nizozemská města (např. univerzitní město Leiden), která stála za návštěvu také díky ekonomické prosperitě a síle. Kavalírské cesty směřovaly i do Anglie, kde se mladí aristokraté po překonání pro mnohé z nich strastiplné cesty přes moře mohli dostat k panovnickému dvoru. Poněkud méně často vedly kavalírské cesty do Španělska, a ještě méně do Portugalska. Návštěvy všech těchto zemí v sobě nesly také příležitost ke zdokonalení jazykových schopností jednotlivých šlechticů.²¹⁷

Dalším faktorem, který ovlivňoval volbu trasy kavalírské cesty, mohl být určitý tradicionalismus v konkrétním šlechtickém rodu – syn se často vydával na stejná místa jako kdysi otec apod.²¹⁸

Význam absolvování kavalírské cesty, závěrečné fáze šlechtického vzdělávání, byl skutečně obrovský. Na cestu se vydával šlechtický výrostek, ale vracel se kavalír, vybavený ideálně všemi dovednostmi potřebnými k úplné integraci do svého stavu, vzdělán v jazycích, někdy i právu, šlechtických cvičeních, dvorské etiketě, a schopen řádně reprezentovat svou stavovskou příslušnost u nejrůznějších příležitostí. Nutno připomenout, že tyto vzdělávací a poznávací cesty byly realizovány během dospívání, ve vývojovém období, které je typické pro své formativní vlastnosti – máme zde na mysli především formování osobnosti, postojů, politických a náboženských názorů.²¹⁹

Pomalou ale jistě tak končilo období dětství a dospívání, jelikož brzy po návratu z kavalírské cesty čekalo na šlechtice většinou převzetí části nebo celého rodového majetku a budování vlastního šlechtického dvora, dále uzavření sňatku a zplození potomka, pokračovatele rodu, a v neposlední řadě též vstup do politického života (mnozí se chtěli uplatnit u panovnického dvora, v zemských úřadech apod.).²²⁰

A poslední zmínkou v této kapitole budiž upozornění na paralelu kavalírské cesty vedoucí ke Komenskému doporučení vyčlenit dva až tři roky na cestování tak, aby se to nejlépe stihlo do čtyřiaadvaceti nebo pětadvaceti let věku.²²¹

²¹⁷ Tamtéž, s. 363-369.

²¹⁸ KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. 2. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. Historická paměť; sv. 15. ISBN 80-7185-639-8. S. 50.

²¹⁹ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie: (1500-1700)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Česká historie; sv. 12. ISBN 80-7106-312-6. S. 317.

²²⁰ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 306.

²²¹ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 32-33.

5 Rekonstrukce systému výchovy a vzdělávání vybraných šlechticů

5.1 Petr Vok z Rožmberka (1539-1611)

O životě posledního příslušníka starobylého českého panského rodu Rožmberků, Petra Voka, si můžeme udělat poměrně detailní obraz díky poslednímu svazku *Historie rožmberské*. Autorem tohoto pětisvazkového díla z počátku 17. století, z něhož se do dnešní doby zachovaly pouze dva poslední svazky pojednávající o posledních Rožmbercích – o bratřech Vilémovi z Rožmberka (1535-1592) a Petru Vokovi z Rožmberka, je rožmberský kronikář, archivář a knihovník Václav Březan (1568 - asi 1618). Při sepisování *Historie rožmberské* vycházel kromě jiného z rozsáhlé rožmberské knihovny a archivu, který byl už Františkem Palackým nazýván „*Mekkou českých dějepisců*“, a snažil se podat věrný obraz nedávné minulosti a současnosti. Dílo Václava Březana je historiky velice ceněno, neboť přestože bylo jeho úkolem „*oslavit své pány a chlebodárcy*“, tak v rámci svého historického bádání kladl důraz na objektivitu, fakta, kritičnost a úctu k historickým pramenům.²²²

Pátý díl *Historie rožmberské – Život Petra Voka z Rožmberka* – nám o výchově a vzdělávání tohoto slavného jihočeského velmože poskytne základní informace. Petr Vok z Rožmberka se narodil jako poslední dítě Jošta III. z Rožmberka (1488-1539) a Anny Rožmberské z Rogendorfu (asi 1500-1562) „*léta Páně 1539 prvního dne měsíce října, jinak octobris, ráno k šesté hodině na znamení Bliženců*.“ Začátek jeho života však nebyl velmi šťastný, neboť již dva týdny po narození se z něj stal poloviční sirotek, když jeho otec Jošt dne 15.10. 1539 zemřel.²²³

V péči své matky Anny zůstal Petr a jeho sourozenci v Českém Krumlově pouze do roku 1542, kdy Anna musela kvůli majetkovým sporům s novým vladařem rožmberského domu Petrem V. (1489-1545), jenž se po smrti Jošta III. stal také poručníkem Joštových dětí, opustit Český Krumlov a své děti, a odjela dočasně k příbuzným do Rakous. Ženský element se však ze života Petra Voka na dlouho nevytratil, jelikož ho strýc Petr V. poslal spolu s jeho sestrami na výchovu do Jindřichova Hradce k jejich tetě Anně Rožmberské z Hradce (1530-1580), kde pobývali mezi lety 1542-1546. Z hlediska výchovy a vzdělávání se toto vývojové období neliší od většiny dalších mužských šlechtických potomků. Petr Vok ho strávil

²²² BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. I, Život Viléma z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihovnice. S. 7-9.

²²³ BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihovnice. 375-376.

v prostředí fraucimoru, tedy ve společnosti urozených žen a dívek, jejich komornic a služebných a učil se zde především základy společenského chování. Dne 6.11. 1545 zemřel dosavadní poručník Petra Voka a jeho sourozenců, ale ještě před smrtí určil své nástupce. Poručníky Joštových dětí se staly hned tři osoby, byl to hrabě Albrecht z Gutnštejna (kmožr Petra Voka), hrabě Jeroným Šlik z Pasounu a Oldřich Holický ze Šternberka. Smrt Petra V. a vzájemné porozumění mezi Albrechtem z Gutnštejna a Annou z Rogendorfu umožnily, že se Anna mohla vrátit již na začátku roku 1546 zpět do Českého Krumlova, kam za ní přijely z Jindřichova Hradce i její děti (kromě již provdané dcery Anny a syna Viléma studujícího na pasovské katedrální škole). Petr Vok se tak opět dostal do péče matky.²²⁴

Roku 1547 nastala další edukační fáze v životě šlechtického potomka. Poručníci opatřili tehdy osmiletému Petru Vokovi prvního soukromého učitele, jímž byl bakalář pražské univerzity Gabriel Svěchin z Paumberka (1516-1587), „*kterýž jej pilně česky čísti a psáti i počátkům náboženství křesťanského vyučoval*“ a to až do roku 1551. „*A aby studia jeho netesklivá, ale s lepším prospěchem byla..., obmyslili mu páni poručníci a paní máte spolutovaryše a žáčky v učení léta Páně 1548.*“²²⁵ A tak vznikla zámecká škola existující mezi lety 1548-1551 na českokrumlovském hradě. Těmi žáčky se v roce 1548 stali bratřanci Petra Voka z matčiny strany Jan Fridrich (asi 1535-1590) a Ferdinand (1540-1607), synové štyrského šlechtice Jana Hoffmana z Grünpüchlu a ze Střechova; později se k nim ještě přidali další šlechtici – jeden pocházel z panského rodu Kavků z Řičan a druhý z panského rodu Šlejniců ze Šlejnic. Škola ale neměla příliš dlouhého trvání a odchodem preceptora a Vokových spolužáků pravděpodobně zanikla v roce 1551. Již bylo napsáno, že cílem bylo žáky naučit číst a psát v češtině a také naučit je základy náboženské věrouky. Vedle češtiny se zde vyučovaly také základy latiny, aby žáci zvládli koncipovat aspoň jednoduchou latinskou korespondenci. Přítomnost Hoffmanů z Grünpüchlu, jejichž mateřskou řečí byla němčina, umožnila, aby si Vok procvičoval také tento jazyk. Avšak němčina pro něj nebyla žádnou novinkou, odmalička se pohyboval v česko-německém prostředí, neboť jeho matka Anna z Rogendorfu s ním i se starším bratrem Vilémem komunikovala pouze v tomto jazyce. V té době nebylo úplně neobvyklé, pokud došlo k dočasnému přerušlení výuky kvůli příčinám typu

²²⁴ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd., Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 34-38.

²²⁵ BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihnice. 376-377.

požár nebo morová epidemie. Mor udeřil i v Českém Krumlově, pravděpodobně v roce 1550, a proto byla výuka Petra Voka přesunuta do cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě.²²⁶

O tom, že učení bylo pro malé šlechtice zpočátku především radostí, svědčí např. dochované dopisy, v nichž se chlapci chtěli pochlubit nově osvojenými schopnostmi. Tak v roce 1547 ve věku osmi let informoval Vok v dopise určenému jeho bratru Vilémovi do Pasova jaké uspokojení mu přinášelo zvládnutí psaní: „*Tento lístek proto k tobě jsem napsal svou rukou vlastní, abys porozuměti mohl, jakou hrou a kratochvílí v tomto mém mladým věku se zaneprazdňuji.*“²²⁷ Již jsme zmínili, že matka obou bratrů s nimi komunikovala pouze v němčině, ale v dopisech, které si mezi sebou bratři posílali, když Vilém navštěvoval školu v Pasově, používají buď češtinu nebo latinu, němčinu vůbec. Na znalost českého jazyka a uvědomění si jeho privilegovaného postavení v Českém království kladli důraz především poručníci mladých Rožmberků. Dopisy v latině zvládal Petr Vok koncipovat již ve věku deseti let a svou znalost tohoto jazyka mohl předvést také v roce 1549, kdy přednesl jednoduchou latinskou řeč u příležitosti přivítání arciknížete Ferdinanda na Českém Krumlově.²²⁸

Po odchodu Gabriela Svěchina bylo nutné opatřit Vokovi nového preceptora, jímž se nakonec stal v roce 1551 opět bakalář pražské univerzity Jan Makovský z Makové, který si dával kromě označení Soběslavský také latinské jméno Aquarius (Vodnář). Na začátku se objevily jisté pochybnosti, zda by se právě tento člověk měl stát Vokovým preceptorem. Obavy vycházely zejména ze sociální roviny, protože Jan Makovský pocházel ze soběslavské měšťanské rodiny, a tudíž byl rožmberským poddaným.²²⁹ K této situaci se Václav Březan vyjádřil takto: „*Dvorská cháska některá, když Petříčka tím tejrali, že jeho poddaný jej učiti bude, proto teskliv býti a plakati počal, jako by nějaká hanba mu tudy učiněna býti měla, že od svého poddaného veden, řízen a trestán bude.*“ Také zde byly jisté pochybnosti o tom, zda by nebylo vhodnější opatřit do preceptorské služby někoho „*přespolního*“, „*protože ten z Soběslavě ostejchati se bude pána vésti, a spíše uzdu mu pustí než přespolní.*“ Nakonec však byly tyto obavy převáženy jednak mnoha doporučeními, které byly na Jana Makovského

²²⁶ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 81-83.

²²⁷ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 293.

²²⁸ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd., Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 40-42.

²²⁹ Tamtéž, s. 41.

napsány, a jednak jeho kvalitami – Václav Březan ho označuje jako „*člověka vážného a dosti učeného*.“²³⁰

Jan Makovský setrval ve funkci preceptora Petra Voka dlouhých pět let – na začátku jeho služby bylo Vokovi dvanáct let a když byla jeho služba u konce, nechával za sebou dospívajícího sedmnáctiletého mladíka. Co se týká náplně soukromé výuky, tak úkolem Makovského bylo pokračovat především s výukou latiny, dále s výukou tzv. literního umění, etiky a mravů. Lenka Veselá však poukazuje na skutečnost, že se zřejmě snažil působit na mladého urozence i jiným způsobem, a to prostřednictvím knižních darů. Pravděpodobně Petru Vokovi věnoval svůj vlastní eticko-morálně zaměřený rukopis psaný v němčině a pojednávající o „umění dobrého života“. Tento spis v sobě pravděpodobně skrýval i jistou náboženskou rovinu, jelikož jej Václav Březan zařadil do oddílu teologické literatury rožmberské knihovny. Makovský zůstal se svým žákem v kontaktu i po odchodu z jeho preceptorských služeb v roce 1556. Svědčí o tom další knižní dar věnovaný Petru Vokovi, tentokrát se jednalo o luteránský výklad jedné z ústředních otázek reformace týkající se oltářní svátosti. Petr Vok knihu od Makovského obdržel i s věnováním, ve kterém je označen jako Makovského nejmilejší žák. Lenka Veselá připouští také možnost, že se Vokův bývalý preceptor snažil ovlivnit náboženské postoje tehdy třidvacetiletého mládence.²³¹

Po odchodu Jana Makovského začal dospívající Rožmberk projevoval poněkud jiné zájmy, než bylo učení. Řečeno slovy Václava Březana: „*Když pak učení panu Petrovi Vokovi dále nehrubě k mysli bylo, jměv chuti k dvořanství, jezdeckví, myslivosti, a aby po světě peregrinovati a něco zkusiti mohl...*“²³² Někdy po dosažení šestnáctého roku mu začalo připadat domácí prostředí na Českém Krumlově příliš těsné; mohl se zde sice bavit různými aktivitami (honitby, šerm, projížďky na koni a další každodenní zábavy), ale brzy své rytířské dovednosti zdokonalil natolik, že se se s nimi mohl chlubit i za hranicemi panství. Petr Vok se nacházel ve vývojové fázi, pro kterou je i v dnešní době typická touha po osamostatnění se. V tomto ohledu mu pomohl jeho starší bratr Vilém, vladař domu rožmberského, který mu v roce 1557 opatřil hofmistra Víta Šmogera ze Schmograu, vzdělaného slezského rytíře, a spolu s ním dvůr čítající nejméně deset služebníků. Podnikali spolu cesty po českých, rakouských a německých zemích, kde se Petr Vok úspěšně začal prosazovat v rámci

²³⁰ BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihnice. 377.

²³¹ VESELÁ, Lenka. Preceptor a jeho žák (knižní dary Jana Makovského Petru Vokovi z Rožmberka). In: *Habent sua fata bibliothecarii*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2019, s. 44-48. ISBN 978-80-7247-159-1. S. 44-45.

²³² BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihnice. S. 378.

aristokratické společnosti. Nacházel se ale také v období citlivém na formování postojů a názorů, a to včetně náboženských. V roce 1557 se Petr Vok začal sblížovat s protestantským říšským hrabětem Jiřím Arnoštem z Henneberku, když v té době zrovna pobýval v Čechách. Hrabě mu dokonce začal posílat z Německa evangelickou literaturu, což přimělo Václava Březana poznamenat si, že to byl právě on, kdo „*učinil pana Petra Voka luteriánem*“, který se tak začal odklánět od katolické tradice rožmberského rodu.²³³

Důležitou životní zkušeností pro něj byla dvořanská služba, nejdříve u dvora českého krále a císaře Svaté říše římské Ferdinanda I., poté u dvora jeho následníka Maxmiliána II. Již v roce 1558 (v devatenácti letech) byl Petr Vok součástí doprovodu Ferdinanda I. během cesty na císařskou korunovaci do Frankfurtu nad Mohanem. Ani po několika letech dvořanské služby se však Vokovi nepodařilo získat si panovníkovu přízeň, na čemž se z velké části podílela jeho evangelická náboženská orientace, a tak se od Ferdinanda I. Petr Vok nikdy nedočkal udělení prestižního titulu komorníka, což patřilo k tradičním projevům panovníkovy přízně. To však neznamenalo, že by nemohl být úspěšnější u budoucího českého krále a císaře Maxmiliána II., který byl pouze o dvanáct let starší než Vok. Kromě blízkého věku spolu sdíleli také podobné náboženské postoje. Maxmilián II. se podobně jako Vok začal v mládí vzdalovat od katolické tradice svého rodu a přikláněl se k umírněnému protestantismu, ovšem aby si pojistil následnictví po otci, musel odpřisáhnout, že zachová věrnost katolické víře. Vzájemné sympatie obou mladých mužů umožnily, že byl Petr Vok nakonec jmenován Maxmiliánovým komorníkem. Pobyt mladého Petra Voka na dvorech obou habsburských panovníků se nesl hlavně v duchu slavností, hostin, lovů, turnajů, šlechtických her, nezřízených pitek při politických i rodinných událostech, k uvítání cizích poselstev a jiných hostů a v neposlední řadě také doprovázení panovníka na cestách. Vok v tomto prostředí vynikal svými rytířskými schopnostmi a elegantním společenským chováním, díky čemuž mohl úspěšně reprezentovat svůj rod. Přestože dvory Habsburských panovníků nabízely jedinečnou příležitost k poznání vysoké politiky, Petra Voka více zajímaly právě společenské události a kulturní dění. Setkal se také s různými vzdělanci a mecenáši.²³⁴

Během působení Petra Voka u dvora Ferdinanda I. představovala obzvláště poučnou zkušenost účast na říšském sněmu v Augšpurku v roce 1559, kam sice přijel se dvorem Ferdinanda I., ale už patřil mezi osobní komorníky zvoleného českého krále Maxmiliána II., jenž se sněmovních jednání neúčastnil. Po boku svého švagra a současně nejvyššího kancléře

²³³ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd., Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 45-47.

²³⁴ Tamtéž, s. 47-50.

Království českého Jáchyma z Hradce (1526-1565) měl dvacetiletý Vok příležitost účastnit se různých zákulisních jednání říšského sněmu. Během celého pobytu si vedl stručné deníkové záznamy, které svědčí o tom, že měl možnost setkávat se s lidmi na vysokých společenských postech, mohl pronikat i do blízkosti císaře, seznámit se tak s každodenními rituály císařského dvora jako bylo např. slavnostní stolování císaře. Jeho záznamy potvrzují, že náboženská atmosféra u dvora, konkrétně vůči evangelíkům, nebyla příliš tolerantní či smířlivá. Císař dal jasně najevo, že v jeho blízkosti není místo pro dvořany odmítající účast na katolických bohoslužbách, a proto měl na patřičné náboženské chování Petra Voka v Augšpurku, především aby přijímal svátost oltářní důsledně podjednou způsobou (k tomu došlo 26.3. 1559, kdy se Petr Vok účastnil katolické bohoslužby) měl dohlédnout Jáchym z Hradce. Petr Vok už zde na říšském sněmu pochopil, že jeho náboženské smýšlení bude překážkou v jeho dvorské kariéře.²³⁵

Postupně jsme se dostali na pomyslný konec vzdělávací cesty Petra Voka z Rožmberka, jímž byla kavalírská cesta do Nizozemí přes Porýní a se zastávkou v Anglii. Nutno podotknout, že v zárodku této kavalírské cesty nestály ryze vzdělávací a poznávací cíle, ale spíše politické zájmy. Skutečným iniciátorem cesty byl totiž princ Vilém Oranžský, který v té době představoval špičku nizozemské aristokracie – zasedal ve státní radě a zároveň byl i místodržitelem provincií Holandu, Zélandu a Utrechtu. Na druhou stranu ale představoval tajnou opozici proti španělským Habsburkům. V době realizování kavalírské cesty, tedy na začátku šedesátých let, byly mezi nizozemskými provinciemi a španělskými Habsburky značně napjaté vztahy a Vilém Oranžský ve snaze odstranit útlak z jejich strany, zejména náboženský, hledal spojence v zahraničí – u protestantských knížat v Říši, a dokonce i u budoucího císaře Maxmiliána II., o jehož sympatiích k protestantům se obecně vědělo. Vilém měl během svých diplomatických cest do Říše příležitost navázat kontakty i s českými šlechtici včetně Petra Voka. Osobně se poznali tyto dva šlechtici, které spojovalo také nedávno nabyté příbuzenství, na podzim roku 1562 u příležitosti korunovace Maxmiliána II. římským králem ve Frankfurtu nad Mohanem. Zde vznikly mezi oběma šlechtici vzájemné sympatie, jejichž součástí byla pravděpodobně také politická motivace. Vilém Oranžský se skrze Petra Voka, králova komorníka a oblíbence, pokoušel přiblížit se k Maxmiliánovi II. a patrně

²³⁵ BŮŽEK, Václav a kol. *Světy posledních Rožmberků*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. ISBN 978-80-7422-092-0. S. 70-74.

v mladém Rožmberkovi spatřoval potenciálního prostředníka mezi nizozemskou šlechtou a Maxmiliánem II. Takto se zrodila myšlenka pozvat Petra Voka do Nizozemí.²³⁶

Nizozemí se během 16. století stalo díky rozmachu manufakturní výroby, mezinárodního obchodu a finančnictví hospodářsky nejvyspělejší oblastí Evropy, což na tehdy třiaadvacetiletého Petra Voka dělalo obrovský dojem. Přestože si od této cesty princ Oranžský v politickém smyslu hodně sliboval, Petra Voka, jenž cestu do Nizozemí považoval za kavalírskou cestu za všestranným poznáním, politické problémy příliš nevzrušovaly a byly tak zatlačeny zcela do pozadí. Na kavalírskou cestu vyrážel nejmladší Rožmberk z Frankfurtu nad Mohanem dne 8.12. 1562 spolu s poměrně početným doprovodem, jenž byl tvořen několika dalšími šlechtici z řad pánů a rytířů (mezi rytíři zaujímal přední postavení Vokův hofmistr Vít Šmoger), dále byl doprovod tvořen lokaji, čeledíny, kočím a kuchařem. Dohromady čítal doprovod asi dvacet osob.²³⁷

Itinerář této výpravy je možné sledovat na základě spisu s názvem *Die niederlendische raiss*, jehož autorem je sice Petr Vok, ale byl napsán rukou Vokova písaře po návratu domů. Základem tohoto spisu se staly deníkové záznamy, které si Petr Vok vedl po celou dobu cesty. Než se výprava dostala do Nizozemí, vedla trasa přes Svatou říši římskou, od města k městu. Od začátku si Vok všiml všeho, co spatřil: architektury, životního stylu obyvatel, jejich zvyků i jazyka. Mezi významnými německými městy, která výprava navštívila, byly Cáchy, Mohuč nebo Kolín nad Rýnem. Prvním významným nizozemským městem navštíveným výpravou české šlechty se stal Maastricht. Jejich cílem se staly také nejvýznamnější obchodní střediska v čele s Antverpami, Amsterdamem či Rotterdamem, v nichž si všiml Petr Vok zejména hustoty zalidnění a čilého obchodního ruchu. Stranou jeho pozornosti nezůstalo ani výtvarné umění a literatura, o čemž svědčí velké finanční obnosy utracené mladým bibliofilem a milovníkem umění za knihy a obrazy. Součástí poznávání nizozemských provincií byla také ochutnávka místních jídel nebo exotických specialit jako byli šneci či subtropické ovoce, z nápojů si během pobytu velmi oblíbil rýnské víno. Ostatně jako milovník alkoholu se jihočeský velmož také účastnil pijáckých zábav: „*V Dillenburku nabízejí na přivítanou stříbrný pozlacený pohár, který musí každý nově příchozí vypít. Při zmíněné uvítací hostině kolují v tomto poháru čtyři mázy vína, a kdo je rozlije, tomu na krk pověsí za kovovou obruč polovici dřevěné panny a s ní pak musí sedět.*“ Během hojných

²³⁶ PÁNEK, Jaroslav. Die niderlendische raiss Peter Wok's von Rosenberg – eine unbekante böhmische Reisebeschreibung Rheinlands, der Niederlande und Englands. In: *Septuaginta Paulo Spunar oblata (70+2)*. Praha: Koniasch Latin Press, 2000, s. 553-560. ISBN:80-85917-74-2. S. 556.

²³⁷ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd., Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 53-56.

návštěv paláců nizozemských šlechticů v rámci kterých se Petr Vok účastnil zábavných aktivit výše uvedeného typu, si tento mladý šlechtic všiml i jejich vnitřního vybavení, sbírek, zahrad, letohrádků apod.²³⁸ S úžasem mladý protestant pozoroval také vysoký počet klášterů a duchovních institucí vůbec, i početnost jejich obyvatel. Při návštěvě jednoho kláštera poblíž Rotterdamu ho obzvlášť zaujala zdejší pokročilá živočišná výroba v oblasti dobytkařství (holandské krávy) a vysoká úroveň hygieny, kterou zde jeptišky („*panny bíle oděné a velmi krásné*“) udržovaly: „*A dotknou-li se něčeho, vždy znovu si umyjí ruce. Mají stále čisté vyprané ubrousky, do nichž si ruce otírají.*“²³⁹

Princ Vilém Oranžsky byl skutečně velmi pozorný hostitel a na přelomu ledna a února 1563 zařídil Petru Vokovi dvoutýdenní výlet do Anglie, kde byl hlavním cílem Londýn. Aby byla cesta do ostrovního království co nejvíce usnadněna, byl opatřen průvodce, vlámský rytíř Kryštof z Leefdalu. Rožmberk byl přátelsky přivítán nejen anglickými lordy, ale také samotnou anglickou královnou Alžbětou I. (1533-1603). Zkušenost s anglickým královským dvorem pro něj byla jistě nezapomenutelná; opět zde mohl pozorovat specifický dvorský ceremoniál. Během pobytu v Anglii si pochopitelně našel jihočeský šlechtic čas také na prohlídku památek (např. Tower atd.) a lovecké zábavy. Návrat přes kanál La Manche byl ovšem strastiplným a v určitém ohledu i traumatickým zážitkem. Jakožto obyvatel kontinentální Evropy těžce snášel tři dny trvající plavbu na otevřeném moři, která byla doprovázena silným větrem a vysokými vlnami.²⁴⁰

Kavalířská cesta Petra Voka z Rožmberka se chýlila ke konci. Rožmberský šlechtic sice nesplnil politické naděje, které do něj vkládal Vilém Oranžský, ale cesta měla obrovský význam pro jeho růst a vývoj. Z náboženského hlediska mu setkání s německými luterány, nizozemskými kalvinisty a s anglikány na Britských ostrovech usnadnilo porozumět konfesionální pluralitě v tehdejší Evropě a bylo zcela rozhodující pro jeho následný příklon ke kalvinisticky orientované Jednotě bratrské. Načerpal zde mnoho podnětů také z oblasti hospodářství a kultury.²⁴¹ Cesta po západní Evropě definitivně skončila jeho návratem na českokrumlovský zámek dne 22.4. 1563. Jaroslav Pánek uvádí: „*Nizozemskou výpravu*

²³⁸ BŮŽEK, Václav a kol. *Světy posledních Rožmberků*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. ISBN 978-80-7422-092-0. S. 58-67.

²³⁹ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd., Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 59.

²⁴⁰ PÁNEK, Jaroslav. Die niederländische raiss Peter Wok's von Rosenberg – eine unbekannte böhmische Reisebeschreibung Rheinlands, der Niederlande und Englands. In: *Septuaginta Paulo Spunar oblata (70+2)*. Praha: Koniasch Latin Press, 2000, s. 553-560. ISBN:80-85917-74-2. S. 559.

²⁴¹ Tamtéž, s. 559.

*ostatně nechápal jako jednoúčelovou studijní cestu, nýbrž jako příležitost k mnohostrannému rozšíření obzoru, k navázání známostí i k příjemným zážitkům.*²⁴²

Po návratu již čtyřadvacetiletého Petra Voka z kavalírské cesty nenásledoval obvyklý scénář, jak jsme si v předchozí kapitole naznačili. Nejmladší Rožmberk netoužil po budování politické kariéry, o veřejné dění se příliš nestaral a od poloviny šedesátých let upřednostňoval spíše uspokojování svých zájmů. A spíše než po sňatku, toužil po nezávislosti, mimo jiné na vladaři domu rožmberského, kterým byl jeho starší bratr Vilém, s nímž v politice rozhodně nemohl soutěžit. Vilém poskytl mladšímu bratrovi prostředky na jistou dávku nezávislosti tím, že mu v roce 1565 postoupil tři ze svých panství, aby si zde mohl zřídit vlastní sídlo a udržovat svůj dvůr.²⁴³ Jednalo se o panství Choustník, Želeč a Vimperk. O čtyři roky později se jeho hlavní rezidencí a sídlem jeho dvora stal zámek Bechyně, kde si užíval nevázaného a nákladného života renesančního kavalíra plnými doušky. Pro své hosty, mezi něž patřili šlechtici, úředníci, církevní hodnostáři a další osoby, pořádal velkolepé pijácké zábavy, štvanice, hostiny a další zábavné aktivity. Kromě zkonsumovaného alkoholu umocňovaly nevázanou atmosféru nepochybně i mladé komornice, dívky z měšťanských a rytířských rodin, které pomáhaly obsluhovat hosty během pijáckých zábav.²⁴⁴

Podle dochovaných pramenů patřil Petr Vok k velkým milovníkům piva a vína. Jistě není nutné podotýkat, že přemíra alkoholu nemá úplně příznivý účinek na lidské zdraví, ovšem v případě Petra Voka to ještě komplikovaly zdravotní problémy způsobené kamenem v močovém měchýři, které ho trápily již od útlého mládí. Dokonce máme zprávy o tom, že mu lékař během lázeňské léčby v Dobré Vodě doporučoval změnit dosavadní způsob života, především omezit příjem alkoholických nápojů, dodržovat správnou životosprávu a v neposlední řadě také omezit sexuální aktivity.²⁴⁵

Ke sňatku se Petr Vok odhodlal až ve svých jednačtyřiceti letech v roce 1580. Jeho vyvolenou se stala mladá osiřelá šlechtična Kateřina ze starobylého moravského rodu pánů z Ludanic hlásící se k víře Jednoty bratrské. Navzdory náboženskému vyznání nevěsty, byl tento sňatek podporován i ze strany Vokova bratra Viléma, který na rozdíl od svého mladšího bratra zůstal věrný katolické tradici Rožmberků, zřejmě hlavně proto, že Kateřina přinesla do

²⁴² PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd., Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 68.

²⁴³ Tamtéž, s. 73-74.

²⁴⁴ BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol. *Dvory velmožů s erbem růže: všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0651-4. S. 112-119.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 178-179.

manželství velké bohatství, které mohlo zmírnit Vokovy vysoké dluhy.²⁴⁶ Bohužel stejně jako všechna manželství Viléma z Rožmberka, tak i Vokovo manželství s Kateřinou zůstalo bezdětné. Starobylý jihočeský rod Rožmberků tak neměl svého pokračovatele a smrtí Petra Voka v roce 1611 přestal existovat.²⁴⁷

5.2 Václav Eusebius Popel z Lobkovic (1609-1677)

Pro rekonstrukci výchovného a vzdělávacího procesu, který pro svého jediného syna Václava Eusebia Popela z Lobkovic zvolili Polixena Lobkovická z Pernštejna (1566-1642) a Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic (1568-1628) je klíčovým pramenem španělská korespondence těchto manželů. Kritickou edici korespondence této manželské dvojice předkládá Pavel Marek v rozsáhlé práci s názvem *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. Zde jsou jejich dopisy přepsány nejdříve v originálním španělském jazyce a hned poté následuje překlad do českého jazyka. Edici dopisů předchází ještě několik kapitol, kde se autor věnuje především vzájemným vztahům mezi jednotlivými členy rodiny Zdeňka Vojtěcha, jejich vazbám k příbuzným, záležitostem spojeným se správou majetku, politické kariéře Zdeňka Vojtěcha a v neposlední řadě také vnitřnímu světu obou manželů. Korespondence jakožto historický pramen patří zcela nepochybně k písemnostem osobní povahy (ego-dokumenty či ego-prameny) – písemný materiál objasňující osobnost pisatele, jeho individuální stanoviska, psychologické stavy a názory. Podle Pavla Marka „*jedině díky nim je možné proniknout hluboko do myšlenkového světa raně novověkého člověka, spjatého s každodenními rituály, a pochopit tak mnohé důvody jeho jednání.*“ A právě součástí korespondence Polyxeny Lobkovické a jejího manžela jsou významné informace vypovídající o výchově, vzdělávání a vůbec dospívání Václava Eusebia.²⁴⁸

Václav Eusebius Popel z Lobkovic se narodil 20.1. 1609, pět let a pár měsíců od svatby Polyxeny a Zdeňka Vojtěcha. Vzhledem k pokročilému věku obou manželů – Polyxeně bylo v době porodu už třiačtyřicet let, Zdeňku Vojtěchovi pouze o dva roky méně – už jen málokdo věřil, že se nejvyšší kancléř Království českého a jeho žena dočkají dítěte,

²⁴⁶ BŮŽEK, Václav a kol. *Světy posledních Rožmberků*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. ISBN 978-80-7422-092-0. S. 164.

²⁴⁷ BŮŽEK, Václav – HRDLÍČKA, Josef a kol. *Dvory velmožů s erbem růže: všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0651-4. S. 14.

²⁴⁸ MAREK, Pavel, ed., – POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch – Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9. S. 9-28.

natož dědice. Není třeba dodávat, že těhotenství pro ženu v takovém věku mohlo být poměrně nebezpečnou záležitostí a ledacos se mohlo takříkajíc zvrtnout. To však nebyl Polyxenin případ, její porod proběhl bez nejmenších komplikací.²⁴⁹ Otěhotnění Polyxeny mohlo být nečekané také z toho důvodu, že se jí nepodařilo přivést na svět potomka v mnohem mladším věku, když žila v manželství s o dvaatřicet let starším Vilémem z Rožmberka.²⁵⁰

Manželé Lobkovicové po dítěti dlouhodobě toužili a když se jim jejich jediný potomek, syn Václav Eusebius, narodil, považovali to za Boží požehnání. O tom, jak moc si potomka přáli, přináší svědectví také Josef Janáček: „*Radili se s lékaři, učinili jednomyslně zbožný slib, že dají přestavět klášter P. Marie Sněžné, ale všechno se zdálo marné.*“²⁵¹

O prvních pěti až šesti letech malého Václava sice nevypovídají žádné prameny, ale pravděpodobně se toto období příliš nelišilo od jiných šlechtických dětí a Václav jej strávil v ženském prostředí obklopen chůvami, dívkami z matčina fraucimoru, a hlavně svou matkou, která na jeho výchovu sama bedlivě dohlížela. Jeho otec, Zdeněk Vojtěch, jenž od roku 1599 vykonával funkci nejvyššího kancléře Království českého, byl od své ženy a syna, kteří žili v Čechách, často odloučen, jelikož musel z titulu své funkce pobývat v blízkosti císaře ve Vídni. Žádný z členů rodiny toto odloučení nesnášel příliš dobře. Polyxena např. v jednom z dopisů manželovi tlumočí synovo přání, aby ho poslala za otcem do Vídně, Zdeněk zase píše, že se ve Vídni cítí velmi osamoceně.²⁵²

Přibližně okolo pěti let věku začala nová fáze ve výchovném a vzdělávacím procesu malého šlechtice, a to tím že byl vytržen z převážně ženské společnosti, v níž doposud přebýval, a byl předán naopak do převážně mužské části Lobkovicova dvora. V korespondenci rodičů můžeme najít stručnou informaci ohledně Václavových studijních pokroků: „*Ten dobráček již zkouší jezdit sám na koni, cvičí se v tanci a dokonce se z vlastní vůle učí psát.*“ Bylo nutné začít jej řádně připravovat na dvorský život, a tak si měl pod dohledem preceptorů a hofmistra postupně osvojovat jízdu na koni, šerm a střelbu z kuše²⁵³.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 43.

²⁵⁰ MAREK, Pavel. Matka a syn. (Polyxena Lobkovicová z Pernštejna a Václav Eusebius z Lobkovic). *Česko-slovenská historická ročenka*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 195-201. ISBN 80-210-2743-6. S. 195-196.

²⁵¹ JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. 3. vyd., 1. v Bráně. Praha: Brána, 1996. ISBN 80-85946-25-4. S. 158-159.

²⁵² MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 62-69.

²⁵³ V dopise ze 4.8. 1622 určeném pro Polyxenu a napsaném v Šoproni, kde pobýval Zdeněk Vojtěch se svým synem, se nejvyšší kancléř o synovi vyjádřil takto: „*Střelby už se tolik nebojí.*“ To možná svědčí o tom, že střelba mohla dělat Václavovi zpočátku problém. V tomtéž dopise se dále nachází nesporný důkaz o synově lásce k otcovi: „*Pan vyslanec jede zítra do Vídně. Chtěl jsem s ním poslat chlapce. On však chce jet jen za*

Chlapec také trénoval fyzickou zdatnost různými míčovými hrami a učil se základy správného dvorského vystupování. Od Václava raného věku byla důležitá také jeho náboženská výchova vedená v přísně katolickém duchu a prohlubovaná nejen osobním příkladem rodičů, ale také společnou návštěvou kostelů a kaplí. Ostatně Polyxena i Zdeněk Vojtěch patřili k hluboce věřícím katolíkům a o jejich náboženském zanícení nikdo nepochyboval. Rovněž patřili k nejdůležitějším mecenášům katolické církve.²⁵⁴ Jejich náboženské zaujetí bylo do jisté míry ovlivněno rodinnou výchovou a prostředím, v němž oba vyrůstali. Lobkovicové i Pernštejnové totiž patřili ke šlechtickým rodům tradičně se hlásící ke katolické víře.²⁵⁵ Polyxena byla dcerou českého dvorského kancléře Vratislava z Pernštejna (1530-1582), jemuž náleželo přední místo u císařského dvora, a Marie Manrique de Lara (1538-1608), jež pocházela z řad španělské aristokracie.²⁵⁶ Pernštejnský palác, v němž Polyxena vyrůstala měl ryze španělský ráz. Marii Manrique následovalo ze Španělska do Čech její služebnictvo, neustále byla v kontaktu se svými příbuznými ve Španělsku a v Itálii, na stěnách visely obrazy španělských mistrů, mezi nimi portréty španělských i rakouských Habsburků, dále pocházel ze Španělska nábytek, nádobí apod. U Pernštejnů se španělsky i mluvilo, a to stejně běžně jako česky.²⁵⁷ Zdeněk Vojtěch byl rovněž vychováván v katolickém duchu. V mládí navštěvoval jezuitskou akademii v pražském Klementinu, poté přestoupil na jezuitskou univerzitu v Ingolstadt a podnikl hned několik kavalírských cest, které směřovaly především do Itálie, ale také do Španělska.²⁵⁸ Orientace Zdeňka Vojtěcha na Španělsko se později projevila nejen na poli politickém, ale také na poli kulturním, neboť se z něj stal velký obdivovatel španělské kultury.²⁵⁹

podmínky, že pojedou také. V opačném případě hodlá zůstat tady.“ – MAREK, Pavel, ed., – POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch – Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9. S. 224.

²⁵⁴ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 70-71.

²⁵⁵ MAREK, Pavel, ed., – POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch – Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9. S. 85.

²⁵⁶ JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. 3. vyd., 1. v Bráně. Praha: Brána, 1996. ISBN 80-85946-25-4. S. 18.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 29.

²⁵⁸ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7. S. 135.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 144.

Během masopustního veselí roku 1617 se naskytla Václavovi jedinečná příležitost k sebereprezentaci a také k obrovskému potěšení a pýše jeho rodičů. Na 24.2. připravovali jezuité z pražské koleje Tovaryšstva Ježíšova mimořádné divadelní představení věnované císaři Matyášovi a jeho manželce Anně Tyrolské. Představení s názvem *Věvec narození* mělo velmi prostý děj; v podstatě se jednalo o sled devíti alegorických obrazů, v rámci kterých devět císařských ctností (pobožnost, vojenská síla, tichost, horlivost v náboženství, přízeň svobodnému literárnímu umění, spravedlnost, ochrana jezuitů, milostivost a štedrost) holdovalo vybraným osobám habsburského rodu. Jezuitské divadlo nikdy nesloužilo v první řadě k zábavě, ale mělo vést k poučení a plnit didaktickou, náboženskou či politickou funkci. Byla to poměrně velká událost. Mezi hosty v publiku nechyběl císař a císařovna a v podstatě nikdo z katolické elity momentálně přítomné v Praze. Václav Eusebius se nacházel ve zcela výjimečné pozici. Jakožto osmiletý chlapec byl zdaleka nejmladším účinkujícím, a navíc ani nepatřil mezi chovance jezuitské koleje. Přesto jezuité právě jeho obsadili do role, v pořadí druhé císařské ctnosti, vojenské síly, což mohlo působit vzhledem k jeho tělesnému vzrůstu kontrastně. Jednotlivé role byly přerozdělovány na základě společenského postavení herců, takže syn nejvyššího kancléře a vůdčí osobnosti katolického tábora v Čechách logicky nemohl dostat žádnou menší roli než právě postavu vojenské síly. Václav Eusebius své rodiče ani diváky nezklamal a přednesl svůj proslov, který mu navíc otcové jezuité zkrátili na nejmenší možnou míru, výborně.²⁶⁰

Základy vzdělání získával Václav jako další šlechtici od soukromého preceptora, kterým byl německý vzdělanec Lorenz Bärnclau. V němčině je také napsáno několik jeho školních rozprav, např. „*Das Glück ist den Kuhnem hold*“ a další. Kromě soukromé výuky byl také poslán na hodiny latiny a filozofie k jezuitům (na jezuitskou kolej nastoupil pravděpodobně roku 1623).²⁶¹ Aby byl Václav poslán k jezuitům, klade Zdeněk Vojtěch své manželce na srdce i v jednom ze svých dopisů v pozdějším období (1624): „*Řekněte mi, aby byl poslušný a pilně se učil. Každou sobotu jej posílejte na seminář k jezuitům a k otci Berkovi na disputace. To proto, aby nezapomněl, co se naučil, a také se trochu procvičil.*“²⁶²

²⁶⁰ JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. 3. vyd., 1. v Bráně. Praha: Brána, 1996. ISBN 80-85946-25-4. S. 155-160.

²⁶¹ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 72-74.

²⁶² MAREK, Pavel, ed., – POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch – Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9. S. 257.

Co se týká Václavovy jazykové výbavy, již jsme zmínili jeho rozpravy psané v němčině a rovněž korespondence s otcem byla psána v německém či latinském jazyce. S latinou pravděpodobně neměl větší problém, neboť již v deseti letech byl schopen napsat latinskou oslavnou báseň. Tím však jeho jazyková výbava ještě není vyčerpána. Především díky matce se naučil španělsky (jejich vzájemná korespondence je psána téměř výhradně v tomto jazyce) a italsky. A nakonec zmiňme ještě češtinu. Přestože se čeština ve Václavově korespondenci příliš nevyskytuje, jistě si tento jazyk osvojil už jen tím, že se odmalička pohyboval v českém prostředí. Avšak na otázku, zda čeština byla v lobkovické rodině jazykem běžné konverzace, není možné odpovědět, ostatně to nelze říct přesně o žádném z výše uvedených jazyků. Podle Pavla Marka byl v kancléřově rodině užíván španělsko-německý bilingvismus, popřípadě česko-španělsko-německý trilingvismus.²⁶³

Po pražské defenestraci a vypuknutí třicetileté války přestávalo být pro katolíky v Praze bezpečno, a proto se Polyxena rozhodla, že se se synem na nějaký čas přestěhuje za manželem do Vídně. Zde Václav Eusebius pobýval mezi lety 1618 až 1622. Lze se domnívat, že se ve Vídni během svého pobytu pravidelně vídal s císařovými syny, s o rok starším Ferdinandem (1608-1657), který se stal po korunovaci svého otce Ferdinanda II. (1578-1637) korunním princem, a s o pět let mladším Leopoldem Vilémem (1614-1662). Společnost císařových synů, hlavně staršího Ferdinanda ve Václavově otci pravděpodobně probouzela jistou dávku ctižádosti. Používal totiž studijní výsledky císařova syna jako srovnávací měřítko pro svého syna. V jednom z pozdějších dopisů píše Zdeněk Vojtěch své ženě: „*Svěřuji vám Václava. Řekněte mu, že arcivévoda Ferdinand již ukončil své studium logiky, nyní jej čeká fyzika s matematikou. Ať tedy také ukončí svou logiku, a to s dobrými výsledky.*“ Během Václavova pobytu ve Vídni kladl Zdeněk Vojtěch důraz na to, aby se jeho syn pilně učil. To však neznamená, že se nevěnoval i jiným aktivitám. Dobrodružnou zkušeností pro něj musely být občasné cesty se svým otcem, který musel pobývat vždy tam, kde byl panovník. Zdeněk Vojtěch s sebou vzal syna např. do uherské Šoproně, kde v roce 1622 pobýval panovník se svým dvorem. Do Šoproně dorazili 28.6. 1622 a na cestě do kostela se dokonce setkal s císařským manželským párem: „*Václav je hodný. Když šel dnes do kostela, potkal císaře s císařovnou. Oba mu podali ruku, načež císařovna řekla, že vyrostl.*“ Pobyt v Uhrách Václav využil k návštěvě klášterů, poznávání nového prostředí a zajímavých lidí. Další cestou, kterou podnikl společně se svým otcem, byla cesta do německého Řezna, kam císař svolal na podzim

²⁶³ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 72-75.

roku 1622 říšský sněm. I zde měl příležitost setkat se se zajímavými a vlivnými osobami, např. s kolínským a mohučským kurfiřtem. Čas strávený zde opět vyplnil návštěvami kostelů, klášterů, společenských slavností a pochopitelně také studiem.²⁶⁴

Z období pobytu lobkovické rodiny u vídeňského dvora pochází také poslední vůle Zdeňka Vojtěcha sepsaná 8.7. 1619, v níž jsou kromě jiného obsaženy instrukce pro svou manželku ohledně výchovy a vzdělání jejich jediného syna. Moc dobře si uvědomoval, že právě dostatečné vzdělání mu může zajistit skvělou kariéru v císařských službách a významné postavení. V poslední vůli vyslovuje přání, aby Polyxena dohlédla na to, „*aby v literním umění vyučován, ve všech ctnostech vycvičen byl, a kdyby pak svá učení dokonal, do cizích zemí, do Vlach, do Hispánie byl vypraven, kterýmžto způsobem dosáhnouce podle umění literního povědomostí, chvalitebných způsobů a zvyklostí těch zemí a národů, mohl v své vlasti Královstvím českém Bohu, králi a rodu mému k slavné službě a počestnosti užitečnéj bejt.*“²⁶⁵ Tuto poslední vůli nechal Zdeněk Vojtěch sepsat devět let před svou smrtí, takže se ještě nějaký čas na výchově a vzdělávání syna podílel společně se svou ženou. Dokonce stihl svého syna vypravit na kavalírskou cestu do Itálie, tedy „*do Vlach*“, jak píše ve své závěti, ovšem tato cesta byla předčasně ukončena právě v důsledku zhoršeného zdravotního stavu a následného úmrtí Zdeňka Vojtěcha²⁶⁶. O tom však ještě později.

Poté, co na jaře 1623 Václav s matkou zanechali nejvyššího kancléře opět samotného ve Vídni a vrátili se natrvalo do Čech, nastalo pro dospívajícího šlechtice ne příliš veselé období. Během pobytu ve Vídni zažíval neustálý ruch společenského dění na panovníkově dvoře a poznávání nových míst a lidí, k čemuž měl příležitost, když po boku otce doprovázel císařův dvůr na cestách. Praha, která si teprve nedávno prošla první fází třicetileté války, mu musela připadat jako poněkud maloměstské prostředí.²⁶⁷ Václav se v Praze zřejmě necítil příliš dobře. O tom Polyxena rovněž zpravila svého muže: „*Chlapec je velice melancholický.*“ V dalším z dopisů zase píše, že by se Václav rád vrátil do Vídně: „*Chlapec chce, abych jej poslala do Vídně. Pravdou je, že nemá co dělat*“²⁶⁸, *chybí mu společnost. Ta, jež se tu nachází,*

²⁶⁴ Tamtéž, s. 75-78.

²⁶⁵ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7. S. 135.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 136.

²⁶⁷ MAREK, Pavel. Matka a syn. (Polyxena Lobkovická z Pernštejna a Václav Eusebius z Lobkovic). *Československá historická ročenka*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 195-201. ISBN 80-210-2743-6. S. 198.

²⁶⁸ Dle Polyxeniných slov se zdá, že se její syn v Praze ocitl před nebezpečím zahálky, před jejímž negativním dopadem varoval např. Komenský. Podle něj totiž zahálka způsobuje duševní zakrnění. – KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 203.

je nevhodná.“ Matka mu však pobyt v Čechách sama příliš neusnadňovala, neboť ho neustále odrazovala od v jejích očích nevhodné společnosti, s níž se Václav stýkal. Jednalo se o jeho vrstevníky z řad neurozených či méně urozených rodin a byl to právě jejich společenský status, v němž Polyxena spatřovala nepřekonatelnou překážku. Opět o tom píše svému muži do Vídně: „*S těmito chlapci již nemůže nadále zůstat. Vždyť je synem knížete. Pokud by se s nimi měl stýkat i nadále, tak by jej později nerespektovali.*“ V tomto dopisu naráží Polyxena na knížecí titul, jenž byl Zdeňku Vojtěchovi udělen v roce 1623. Jeho společenská prestiž ještě více vzrostla o rok později, kdy se stal vladařem domu lobkovického. Na druhou stranu absence společenského ruchu aspoň dospívajícímu mladíkovi umožňovala plně se věnovat studiu, na nějž bezprostředně v Čechách dohlížela jeho matka a hofmistr, otec zase z Vídně prostřednictvím korespondence. Někdy v letech 1623-1624 zahájil studium na právní akademii při pražské univerzitě.²⁶⁹

Již před Bílou horou v Praze působila dvě vysoká učení: utrakvistická akademie sídlící v Karlově koleji, tedy v Karolinu, a jezuitská akademie u sv. Klimenta. Již bylo jednou zmíněno, že utrakvistické vysoké učení bylo omezeno pouze na artistickou fakultu, občas se sice konaly přednášky z práva a medicíny, ale tyto fakulty byly obnoveny až po Bílé hoře. Přestože se jezuitská akademie v Klementinu fungující od roku 1563, která měla teologickou a filozofickou fakultu, stala plnoprávným obecným učením až privilegiem císaře Matyáše v roce 1616, dá se říct, že akademie fungovala jako plnoprávná univerzita již dříve. Po vypuknutí stavovského povstání v roce 1618 byli jezuité vyhnáni ze země, ovšem už v roce 1620 se vrátili zpět do Čech a výuka v Klementinu byla opět zahájena. A nejen tam. V roce 1622 bylo rozhodnuto, že jezuitům bude svěřena i Karlova univerzita. Profesory na filozofické a teologické fakultě byli sice výhradně jezuité, ale došlo také k obnovení světských fakult – lékařské a právnické, které měly své místo dostat znovu v Karolinu, jak tomu bylo ještě před husitskou revolucí.²⁷⁰ Filozofické fakulty měly vlastně až do 19. století charakter přípravy na fakulty vyšší. Studium na nich se zpravidla členilo na tři roky – logika, fyzika a metafyzika (podle Aristotelových spisů) a vedle těchto předmětů se přednášela také etika a matematika. Hlavní náplní právnické fakulty byla především výuka církevního a římského práva.²⁷¹

²⁶⁹ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 76-79.

²⁷⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2. S. 89-92.

²⁷¹ Tamtéž, s. 98-99.

Zdeněk Vojtěch považoval studium právnické fakulty za velmi užitečné a byl přesvědčen, že to chlapci s takovým intelektem, jako měl jeho syn, nebude činit nejmenší potíže.²⁷² Nejvyšší kancléř měl o svém synovi vysoké mínění již v roce 1622, když bylo Václavovi třináct let, tehdy o něm Polyxeně napsal: „*Je to velmi bystrý hoch. Bude s ním proto třeba jednat velmi obezřetně. Je také moc hezký.*“²⁷³ Z kancléřovy korespondence víme, že v únoru 1624 Václav úspěšně složil zkoušku z dialektiky, měl těsně před dokončením zkoušek z logiky a dále jej měla čekat matematika a fyzika.²⁷⁴ Pavel Marek také předpokládá, že Václav musel zvládnout zřejmě i klasické jazyky. Navíc byl ještě každou sobotu posílán k jezuitům na disputace, jak již bylo poznamenáno dříve v této podkapitole. Disputace mu měly umožnit procvičování a zabránit zapominání. Vyučování dospívajícího mládence probíhalo pouze dopoledne, odpoledne následoval odpočinek, a především vstřebávání právě nabytých vědomostí.²⁷⁵

Václav Eusebius v tomto období nebyl pouze studentem, byl také dospívajícím synkem, který již dovršil patnácti let věku a více než po pilném studiu, k němuž ho nabádali rodiče, toužil po nezávislosti a ochutnávat radost života. Zdeněk Vojtěch prostřednictvím korespondence často nabádal Polyxenu, aby dohlédla na chlapcovo zdárné dokončení studií. Václav se v té době mohl v Praze cítit poněkud svázaný, a proto využíval příležitostí, kdy mohl na chvíli (zpravidla na tři až pět dní) vyrazit se svými sloužícími na některé z lobkovických venkovských sídel. Určité míry osamostatnění dosáhl, když mu byl do užívání předán zámek v Nelahozevsi. Zde mohl přijímat návštěvy dalších šlechticů a užívat si nevázaného veselí, kde pochopitelně nesměl chybět ani alkohol.²⁷⁶ Např. v létě 1626 píše Václav z Nelahozevsi: „...*je tu u mě mnoho šlechticů, které je nutné dobře pohostit vínem. Bez něj bych je nemohl dobře pohostit.*“²⁷⁷

²⁷² MAREK, Pavel, ed., – POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch – Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9. S. 429.

²⁷³ Tamtéž, s. 224.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 262-266.

²⁷⁵ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 79-80.

²⁷⁶ MAREK, Pavel. Matka a syn. (Polyxena Lobkovická z Pernštejna a Václav Eusebius z Lobkovic). *Československá historická ročenka*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 195-201. ISBN 80-210-2743-6. S. 199.

²⁷⁷ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 81.

O tom, že výchova v přísně katolickém duchu, která Václava provázela již od raného dětství, nesla úspěchy, přináší svědectví Polyxena v dopise z května 1626 určeném svému muži: „*Vyjel si, doprovázen pouze několika sluhy, na své venkovské sídlo. Vrátil se teprve včera, tedy v úterý. Za tu dobu, co byl pryč, obrátil na katolickou víru všechny své poddané. Požehnán buď za to, Bože. Zdá se, že tento pán mu již začíná sloužit.*“²⁷⁸ Přibližně o rok později (v červnu 1627) však Polyxena v dopise manželovi svého syna podezírá, že to synovo náboženské zanícení asi nebude tak „horké“: „*Říkají, že dnes přijede náš chlapec. Včera to jeho hofmistr napsal preceptorovi. Prý byl včera na zpovědi a na přijímání v roudnickém kapucínském kostele. Podezírала jsem jej, že to nechal napsat jen proto, abych jej lépe přijala. Je to však pouze má domněnka.*“²⁷⁹

Václavovo dospívání se brzy začalo projevovat také v rovině fyzické. Stával se z něj mladý pohlavně dozrávající muž se sexuálními potřebami a touhami. Uspokojování těchto tělesných potřeb však bylo v rozporu s křesťanskou morálkou, jež považovala předmanželskou sexualitu za nežádoucí. Sňatek se tedy zdál mladému Lobkovicovi jako nejlepší východisko. Matce tvrdil, že teprve, až ho rodiče ožení, zbaví se pokušení a bude daleko lépe sloužit Bohu. Polyxena píše: „*...je prý tak horkokrevný, že je pro něj nemyslitelné, aby žil bez hříchu, neboť za daného stavu nevěnuje dostatečnou pozornost Bohu.*“ Ale i v takovém stavu si byl Václav vědom míry své urozenosti a než aby si měl vzít nějakou méně urozenou šlechtičnu, to by se raději neženil vůbec. Polyxena měla pro svého syna pochopení a snažila se Zdeňka Vojtěcha přesvědčit, aby svolil ke sňatku, ovšem, ten stavěl před synovy tužby na první místo dokončení studia.²⁸⁰ Ve svém dopisu manželce z dubna 1625 se vyjádřil dost jasně. Nejdřív měl Václav do září dokončit studium na právnické fakultě, následně měl absolvovat kavalírskou cestu do Itálie a teprve až se vrátí, bude se zvažovat případný sňatek. „*Nyní je mu šestnáct let a tři měsíce. Dříve než odejde, stráví zde ještě nějakých pět měsíců. Bude mu tedy skoro sedmnáct let. Nějaký čas zůstane v cizině a navrátí se teprve v osmnácti letech. Až mu potáhne na devatenáct let, začne nosit*

²⁷⁸ MAREK, Pavel, ed., – POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch – Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9. S. 470.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 549. a MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 72.

²⁸⁰ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 82-84.

vousy a bude se moci oženit.“²⁸¹ Na svou první manželku si Václav musel nakonec počkat až do roku 1638.²⁸²

Výše uvedený vzdělávací harmonogram nešel úplně podle plánů. Studium na právnické fakultě měl podle nejvyššího kancléře Václav dokončit již v září 1625, ale o tom, že k tomu došlo až později, svědčí zpráva určená synovi v dopise pro Polyxenu z listopadu 1625: „*Piši Václavovi, ať dokončí své studium na právnické fakultě, neboť je to užitečná věc...*“²⁸³

Odjezd na kavalírskou cestu se také uskutečnil později, než bylo původně v plánu. Z manželské korespondence nejvyššího kancléře a jeho ženy vyplývá, že teprve v březnu 1627 našli vhodného člověka, který by mohl Václava na cestě do Itálie doprovázet. V dopise Zdeněk Vojtěch ještě dodává: „*Teď je ta pravá doba k cestování.*“²⁸⁴

O přesném termínu odjezdu Václava do Itálie nejsou žádné zprávy. V dubnu 1627 Zdeněk Vojtěch vyslovil přání, aby se Václavova plánovaná cesta konečně pohnula kupředu, ale ještě na konci června je doložen Václavův pobyt v Roudnici nad Labem, lobkovickém sídle. Existuje také možnost, že jeho cesta do Itálie se omezila pouze na několikatýdenní pobyt mezi koncem dubna a počátkem června roku 1627. Pokud tomu tak nebylo, tak se mohl vydat do Itálie nejdříve v průběhu léta. Ale ani tak tam příliš dlouhou dobu nepobyl, maximálně několik měsíců, jelikož již 25.11. 1627 byl znovu v Praze. Podle původního plánu měl Václav během cesty navštívit Řím a Neapol, dále měl na některé z italských univerzit navázat na svá pražská studia. Pravděpodobně se mělo jednat o univerzitu v Sieně, kterou v minulosti navštěvovali Václavovi předkové i sám Zdeněk Vojtěch. Václav měl na Apeninském poloostrově také získat důležité kontakty k italské šlechtě, avšak jak již bylo řečeno, Václavův pobyt byl příliš krátký na to, aby splnil tento původní plán.²⁸⁵ V Itálii

²⁸¹ MAREK, Pavel, ed., – POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch – Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9. S. 397.

²⁸² MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 85.

²⁸³ MAREK, Pavel, ed., – POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch – Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9. S. 429.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 529.

²⁸⁵ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7. S. 136.

navštívil své příbuzné z rodu Gonzagů, ale již na jaře roku 1628 se z důvodu zhoršujícího se zdravotního stavu jeho otce vrátil zpět domů. Zdeněk Vojtěch zemřel 16.6. 1628 ve Vídni.²⁸⁶

Léta 1628 a 1629 strávil Václav Eusebius především na rodinných panstvích, kde se jakožto nový vladař domu lobkovického seznamoval se správou rodového majetku. Počátkem roku 1630 ve však vydal na další kavalírskou cestu, a to úplně opačným směrem než v roce 1627. Jeho prvním cílem byl Brusel, konkrétně dvůr španělské místodržitelky Isabely Kláry Evženie Habsburské (1566-1633). U Isabely se mladému Lobkovicovi dostalo vřelého přijetí, na čemž mělo nepochybně svůj podíl skvělé doporučení, které si Václav přivezl od císaře Ferdinanda II., dále obecně dobré vztahy, které měla Isabela Habsburská s oběma Václavovými rodiči (udržovali společnou korespondenci) a v neposlední řadě také přímluva od nejvyššího hofmistra bruselského dvora, jímž byl blízký přítel Polyxeny i Zdeňka Vojtěcha Francisco de Moncada. U bruselského dvora měl Václav příležitost poznat nejvýznamnější představitele španělské správy i armády.²⁸⁷

Jižní Nizozemí s centrem v Bruselu patřilo ke španělským državám a v 17. století se tato země, kde sídlili místodržitelé španělských králů, stala velmi přitažlivým cílem zejména katolických šlechticů z Habsburské monarchie. Jižní Nizozemí bylo považováno za jakési „okno“ do Španělska, jelikož Pyrenejský poloostrov byl přece jen vzdálenější, a tak bruselský dvůr nabízel poněkud bližší možnost seznámit se s poměry Španělských Habsburků. I zde se mohli mladí šlechtici na cestách patřičně uvést a zaujmout španělského panovníka. Václav Eusebius v Bruselu pobýval během února a března a pak se sem vrátil ještě v srpnu 1630.²⁸⁸

Na jaře 1630 podnikl Václav Eusebius z Bruselu cestu do Anglie, konkrétně do Londýna, kde byl osobně představen anglickému králi Karlu I. Stuartovi (1600-1649). Kromě londýnského dvora měl možnost poznat i okolí hlavního města, především královy venkovské rezidence.²⁸⁹

Přestože Anglie rozhodně nepatřila mezi nejvýznamnější cíle kavalírských cest šlechticů z Habsburské monarchie, mnoho z nich ji před Bílou horou i v 17. století navštívilo. Délka pobytu v ostrovním království však byla většinou poměrně krátká (např. Václav

²⁸⁶ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 85-86.

²⁸⁷ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7. S. 137.

²⁸⁸ KUBEŠ, Jiří. *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. ISBN 978-80-7415-071-5. S. 68-70.

²⁸⁹ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN:978-80-7106-928-7. S. 137.

Eusebius zde pobýval na přelomu dubna a května 1630) a hlavním lákadlem byl především Londýn jakožto sídlo královského dvora a parlamentu. V době před Bílou horou lákala Anglie jakožto protestantská země především nekatolíky (jeden příklad za všechny – Petr Vok z Rožmberka).²⁹⁰

Počátkem května se Václav Eusebius vrátil do jižního Nizozemí, kde procestoval řadu měst včetně Gentu, Brugg a Antverp. Jeho kroky vedly i do pro Habsburky nepřátelských severních provincií Zéland a Holand, dokonce pobýval i na dvoře Frederika Hendrika Oranžského v Amsterdamu.²⁹¹

Nizozemské provincie si od doby, kdy je navštívil Petr Vok z Rožmberka, prodělaly dramatický politický vývoj. Mezi lety 1568 až 1648 si severní nizozemské provincie (Republika spojeného Nizozemí) vybojovaly nezávislost na Španělsku a jejich vývoj se výrazně lišil od jižního Nizozemí, které zůstalo pod nadvládou španělských Habsburků. Spojené Nizozemí bylo na rozdíl od jižního Nizozemí nábožensky tolerantní zemí se silným postavením kalvinistů. Politická moc byla především v rukou generálních stavů tvořených zejména bohatými kupci z provincií Zéland a Holand. Pokud se na severní Nizozemí díváme jako na cíl kavalírských cest, opět je možné prohlásit, že v předbělohorském období sem proudili zejména kavalíři z řad nekatolické šlechty (např. Petr Vok z Rožmberka). V pobělohorském období neměla katolická šlechta o severní Nizozemí příliš velký zájem, z politických a náboženských důvodů. Většinou tudy šlechtici jen projížděli (na cestě domů do střední Evropy, na cestě do jižního Nizozemí) a pokud se zde zdrželi, tak to netrvalo příliš dlouho. Václav Eusebius pobýval v severním Nizozemí asi v červenci 1630.²⁹²

Na konci srpna byl mladý Lobkovic opět v Bruselu a odtud ve vydal na poslední zastávku v rámci kavalírské cesty. Kdyby v té době neprobíhala na Apeninské poloostrově válka o dědictví mantovské, možná by se vydal spíše do Itálie, ale tou poslední zastávkou se nakonec stalo Španělsko. Zde navštívil Madrid, ale jedinou zprávu o jeho pobytu zde přináší dopis Václavovy tety Luisy de las Llagas, v němž se přimlouvá za svého synovce u uherské královny Marie Anny Španělské.²⁹³

²⁹⁰ KUBEŠ, Jiří. *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. ISBN 978-80-7415-071-5. S. 100-102.

²⁹¹ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7. S. 137.

²⁹² KUBEŠ, Jiří. *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. ISBN 978-80-7415-071-5. S. 80-83.

²⁹³ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7. S. 137-138.

Španělsko rovněž nepatřilo mezi nejvýznamnější cíle kavalírských cest, kam čeští šlechtici posílali své synky a po celé 17. století jeho přitažlivost postupně klesala společně s vlivem španělských Habsburků, kteří nakonec v roce 1700 vymřeli po meči. Naposledy se z českých šlechticů na kavalírskou cestu do Španělska vypravil Humprecht Jan Černín z Chudenic (1628-1682) na začátku osmdesátých let 17. století. Některé rody zde ale poutaly příbuzenské vazby nebo také kulturní orientace. K těmto případům patřili i Lobkovicové. V 17. století však ve Španělsku prokazatelně pobýval pouze jeden Lobkovic, kterým nebyl nikdo jiný než Václav Eusebius, a to na přelomu let 1630 a 1631.²⁹⁴

Když se v roce 1631 vrátil z druhé kavalírské cesty do Čech, bylo mu již dvaadvacet let. Navzdory svým předchozím přáním co nejdříve vstoupit do manželství se rozhodl, že se ženěním ještě počká a začal pracovat na své kariéře, aby pokračoval v odkazu rodu Lobkoviců. Získání veškerých rodinných statků v letech 1634 a 1638 mu to mohlo pouze usnadnit.²⁹⁵

Václav Eusebius měl pro budování kariéry v císařských službách výborné předpoklady. Nejen, že se mu dostalo skvělého vzdělání, ale mohl především stavět na vysokém společenském postavení, které mu zajistily zejména zásluhy jeho otce, obzvlášť jeho jmenování do knížecího stavu v roce 1624. Zdeněk Vojtěch od začátku usiloval, aby tento titul byl pro jeho rod chápán jako dědičný, aby z něj mohl čerpat jeho syn, případně vnoučata a tak dále. Knížecí titul byl po roce 1620 jedním z hlavních projevů společenské prestiže a byl stavěn téměř na úroveň suverénních říšských vládců. Díky knížecímu titulu se Václav Eusebius ocitl na vrcholu české šlechtické společnosti. Je sice pravda, že jeho sociální status mu sám o sobě zajišťoval mnoho výhod, ale ne všechno bylo samozřejmostí. Václav se především v mládí musel smířit i s jistými neúspěchy, na poli společensko-politickém. Např. ve dvacátých letech usiloval o to, stát se císařovým komorníkem, a přestože za vlády Ferdinanda II. došlo k nárůstu počtu císařských komorníků a z tohoto úřadu se stala čistě čestná funkce, tak se mladému Václavovi tento úřad nepodařilo získat. Dalším neúspěchem byla snaha získat od španělského krále velmi prestižní Řád zlatého rouna v roce 1633. Podařilo se mu to až o jedenáct let později. I přes počáteční neúspěchy si vybudoval Václav velmi dobrou kariéru. Začal na ní pracovat, jak již bylo řečeno, hned po návratu z druhé kavalírské cesty, kdy se přihlásil do císařových služeb a na podzim 1631 vstoupil do císařské

²⁹⁴ KUBEŠ, Jiří. *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. ISBN 978-80-7415-071-5. S. 93-100.

²⁹⁵ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 86.

armády. Řadu měsíců strávil na bojištích třicetileté války, což mu přineslo úspěch v roce 1637, kdy byl uveden do dvorské válečné rady, nejdůležitějšího poradního orgánu pro otázky války. Nejdříve získával stále vyšší vojenské hodnosti, až se nakonec dostal mezi nejmocnější osoby u císařského dvora – byl uveden do tajné rady (1645). Jeho kariéra u císařského dvora rovněž strmě stoupala a dosáhla vrcholu v roce 1669, kdy byl jmenován nejvyšším dvorským hofmistrem. Brzy se ale začala projevovat jeho přehnaná ctižádost a jeho ambice se dostaly do mocenského konfliktu s císařem Leopoldem I. Václav byl v roce 1674 sesazen ze své funkce nejvyššího dvorského hofmistra, zatčen a doživotně internován na rodovém sídle v Roudnici nad Labem. To však nepředstavovalo žádnou překážku pro kariéru jeho syna a vnuků, kteří se drželi zásad charakteristických pro lobkovický rod, jimiž byla především služba panovníkovi a katolické církvi, a dosáhli velkých úspěchů v nejvyšších dvorských úřadech.²⁹⁶

5.3 Lev Vilém z Kounic (1614-1655)

Posledním šlechticem, u něhož budeme rekonstruovat vzdělávací dráhu, je Lev Vilém z panského rodu Kouniců, jednoho z nejvýznamnějších a nejstarších českých rodů na Moravě.²⁹⁷ Na úvod je nutné podotknout, že na rozdíl od předchozích dvou šlechtických „protagonistů“, jimiž se tato práce zabývá, projevila doposud česká historiografie o Lva Viléma mnohem menší zájem. Nejvýznamnější prací, která se zabývá nejen zmíněným šlechticem, ale rozebírá osudy celé jeho rodiny v průběhu jednoho století (1550-1650), je práce, kterou připravoval již před druhou světovou válkou František Hrubý a kterou bohužel nestihl dokončit, jelikož v roce 1943 zemřel. V jeho písemné pozůstalosti se však dochoval rukopis připravované práce, který byl následně upraven a připraven k vydání dcerou Františka Hrubého Libuší Urbánkovou-Hrubou. Monografie s názvem *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650* přináší pro tuto práci důležité informace týkající se rané a následně školní edukace Lva Viléma, ale také je zde podrobný popis a překlad cestovního deníku (nejedná se o edici), který si psal v němčině Lev Vilém během své kavalírské cesty. Ačkoliv byl deník psán většinou v němčině, najdeme zde občas i česká slova, obzvláště v šifrovaných částech textu.²⁹⁸

²⁹⁶ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7. S. 140-146.

²⁹⁷ BINKOVÁ, Simona, ed. – POLIŠENSKÝ, Josef, ed. *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1989. S. 165.

²⁹⁸ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987.

Další monografií poskytující informace o Kounicově kavalírské cestě je *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, která obsahuje edici části jeho cestovního deníku, konkrétně cestu z Janova do Hispánie v roce 1636.²⁹⁹

Lev Vilém se narodil do rodiny, jež se tradičně hlásila k víře Jednoty bratrské, která se od sedmdesátých let začala velmi sblížovat s kalvinismem. Náboženský směr v rodině ovlivňoval pochopitelně i výchovu a vzdělávání potomků. Otec Lva Viléma Oldřich z Kounic (1569-1617) sám strávil mládí (druhá polovina osmdesátých let 16. století) na protestantských školských institucích v zahraničí (většinou s kalvínskou orientací): nejdřív studoval v Altdorfu, poté na univerzitě v Heidelbergu a v Basileji, nějakou dobu pobýval i ve Francii a v Itálii. I Oldřichovi nejstarší synové, studovali již od roku 1602 na protestantských školách: nejdříve na akademii ve Štrasburku, poté na vyšší kalvínské škole v Herborně, dále oba pobývali v Ženevě, starší Fridrich byl ještě v Basileji. Mladší synové Oldřicha z Kounic Karel a Maxmilián studovali zase na kalvínské vysoké škole v Marburgu, poté pobývali ve Švýcarsku a ve Francii. Přestože Oldřich v mládí pobýval delší dobu v Itálii, své syny tam zásadně neposílal, a to především kvůli rostoucímu odporu protestantské strany ke katolickému Římu a také ze strachu, aby mladí studenti v katolickém prostředí nekonvertovali.³⁰⁰

Rok před narozením nejmladšího syna, Lva Viléma, nechal Oldřich sepsat *Memoriál potřebný k správě synům mým* (1613) – věnuje se hlavně praktickým radám hospodářského rázu, ale pak je zde důležitý bod, kterým vyslovil přání, aby jeho synové (tedy ti mladší z nich) absolvovali „dalekou peregrinaci“, ovšem až po dovršení dvaceti let věku.³⁰¹ Otcovu podmínku týkající se věku Lev Vilém dodržel, ale s cílem jeho kavalírské cesty by pravděpodobně nesouhlasil. O tom však později.

Oldřich z Kounic zemřel v roce 1617, dva roky před tím, než se Morava přidala k českému stavovskému povstání, do něhož se aktivně zapojili i Oldřichovi starší synové Fridrich a Karel; Lvu Vilémovi bylo tehdy pouhých pět let, takže ten se do povstání zapojit nemohl. Po porážce povstání byli oba bratři uvězněni na hradě Špilberku. Ale díky svým mocným přátelům včetně kardinála Františka z Ditrichštejna (1570-1636), pozdějšího opatrovníka Lva Viléma, kteří se za ně přimlouvali u císaře ve Vídni, se jim podařilo v rámci

²⁹⁹ BINKOVÁ, Simona, ed. – POLIŠENSKÝ, Josef, ed. *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1989.

³⁰⁰ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 2-8.

³⁰¹ KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. 2. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. Historická paměť; sv. 15. ISBN 80-7185-639-8. S. 51.

možností vyvážnout. Fridrich i Karel byli odsouzeni k trestu smrti a ke konfiskaci statků, ale nakonec byl tento rozsudek změněn na pobyt v žaláři. Oba nějaký čas strávili ve vězení, ale nakonec během první poloviny dvacátých let 17. století byli propuštěni a došlo i k vrácení cti.³⁰²

Rané dětství Lva Viléma z Kounic (narozen 16.1. 1614) zpočátku nebylo příliš šťastné. Po smrti otce Oldřicha z Kounic v roce 1617 se teprve z tříletého chlapce stal poloviční sirotek. Podle tehdejších zemských zákonů se každý panský sirotek i se svými statky měl po smrti otce dostat do opatrovnictví a pod správu zemského soudu a hejtmana, a to i v případě, že jeho matka stále žila. V rámci dělení rodového majetku v roce 1617 připadlo malému Kounicovi slavkovské panství a po dohodě se zemským soudem mohl nad Vilémem i jeho statky vykonávat správu jeho nejstarší bratr Fridrich. Po porážce stavovského povstání pobýval dočasně u své matky Ludmily rozené z Roupova (1578-1626) a již v roce 1625 se usnesením zemského soudu dostal do opatrovnictví tehdejšího zemského správce Moravy, kardinála Františka z Ditrichštejna. Ten se již na jaře roku 1626 snažil najít pro dvanáctiletého chlapce pocházejícího z „kacířské“ rodiny vhodného katolického vychovatele, což bylo nutné zejména proto, že stále žil se svou matkou v českobratrském ovzduší. O tipy na vhodné kandidáty, kteří by nejmladšího Kounice učili nejen katolickou věrouku, ale také obecně „literární umění“, žádal kardinál rektora olomoucké jezuitské koleje. Kardinál informoval paní Ludmilu o příjezdu vybraného mládence, jenž se měl stát preceptorem Lva Viléma, v květnu 1626. Výuka soukromého preceptora v matčině domě netrvala příliš dlouho z důvodu úmrtí paní Ludmily. Po smrti Kounicovy matky ho kardinál zapsal na jezuitskou školu v Olomouci (na začátku roku 1628), kde také Lev Vilém žil v tamějším jezuitském konviktu. Tam byla zahájena systematická výchova mladého šlechtice v ryze katolickém duchu.³⁰³

V době dětství a dospívání Lva Viléma uplynula od příchodu jezuitů do českých zemí (1556) již dlouhá doba a stejně jako v Praze, centru Českého království, tak i v Olomouci, centru Moravy, začaly být u jezuitských kolejí budovány také školské instituce (vyšší i nižší studia). V Olomouci začala výuka na jezuitském gymnáziu o něco později než v Praze, a sice v roce 1566. Nejdříve probíhala výuka pouze v nižších (gramatikálních) třídách, následně se připojily také vyšší třídy (poetika a rétorika) a v roce 1567-1568 také úplný filozofický kurz (v roce 1582 i teologický kurz). Brzy tak byly položeny základy také prvnímu vysokému učení na Moravě. Oficiálně byla olomoucká univerzita založena v roce 1573 privilegiem

³⁰² HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 16-26.

³⁰³ Tamtéž, s. 34-38.

císaře Maxmiliána II, jemuž předcházela ještě papežská bula z téhož roku. Velký podíl na založení olomouckého vysokého učení měl zdejší biskup Vilém Prusinovský z Víckova (1534-1572), jehož původní představa v podobě úplné čtyřfakultní univerzity se ale nerealizovala. Olomoucké vysoké učení s filozofickou a teologickou fakultou bylo klasickou jezuitskou akademií.³⁰⁴ Již v podkapitole o jezuitském školství bylo zmíněno, že vyšší studia u jezuitů začínala studiem na filozofické fakultě, která měla většinou tři ročníky – logiku, fyziku a metafyziku – a studovali zde zejména mládenci mezi čtrnáctým až šestnáctým rokem věku, ne však nutně pouze v tomto věkovém rozmezí. Profesori na filozofické fakultě vycházeli především z Aristotela, ovšem s výjimkou těch pasáží, které byly v přímém rozporu s katolickou vírou. Dále vycházeli také z Tomáše Akvinského, ale některá jeho „mylná mínění“ se také měla z přednášek vynechat. Součástí studia na filozofii byla také výuka matematiky, v níž se přednášky zaměřovaly na aritmetiku, algebru a především geometrii. U jezuitských kolejí vznikaly vedle nižších a vyšších škol také semináře a konvikty poskytující svým chovancům přístřeší a materiální zabezpečení vůbec.³⁰⁵

Vraťme se ještě k osudům kounické rodiny. Bratři Lva Viléma se sice v rámci pobělohorských konfiskací vyhnuli trestu smrti, následně byli i propuštěni z vězení, ale stále to byli příslušníci Jednoty bratrské. Přestože se na ně snažil rekatolizačně neustále působit kardinál Ditrichštejn, oba bratři se odmítali vzdát své víry. Po vydání *Obnoveného zřízení zemského* a dalších zákonů byli nuceni všichni nekatolíci v Čechách a na Moravě opustit svou zemi nebo konvertovat ke katolictví. Zpočátku emigrovali pouze Vilémovi bratři, ale později se rozhodly k útěku z rodné země i jejich dvě sestry, Anna Alena a Eusebie Benigna, které také zarputile odmítaly konvertovat ke katolictví. Po svém útěku do Bratislavy ještě napsaly svému nejmladšímu bratru, Lvu Vilémovi, srdceryvný dopis na rozloučenou plný smutku a žalu.³⁰⁶

Lev Vilém zůstal ve své domovině sám, a navíc v pevném katolickém sevření jezuitů. Členové Tovaryšstva Ježíšova si dávali na katolické výchově Lva Viléma extrémně záležet. Doprovázeli ho snad úplně všude, a to i o svátcích a o prázdninách. Katolickým prostředím, kde mladý Kounic pobýval, nebyla pouze jezuitská kolej a školy v Olomouci, ale často trávil čas i na kardinálově dvoře v Mikulově společně se dvěma dalšími kardinálovými chráněnci,

³⁰⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2. S. 95-97.

³⁰⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. 2. vyd. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4. S. 68-73.

³⁰⁶ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 31-42.

jimiž byli František Josef z Lobkovic a František Maxmilián z Ditrichštejna. Všichni tři chlapani byli žáky jezuitské akademie v Olomouci. Lev Vilém se brzy projevil jako nadaný a pilný student, o čemž svědčí dopis napsaný tamějším jezuitou, v němž informuje kardinála Ditrichštejna, že Lev Vilém dělá velké pokroky ve studiích, takže pravděpodobně se ctí a s vyznamenáním pokročí do vyšší třídy. Tentýž jezuita chválil Lva Viléma ještě později slovy: „*Přeslavně mladík studuje, je dobrých mravů...*“. Otcové jezuité se snažili, aby se Lev Vilém stal upřímným katolíkem nejen pro spásu jeho duše, ale také proto, že se měl stát dědicem velkého panství Slavkova a případně dalších, takže bylo i v zájmu celého Tovaryšstva Ježíšova získat mladého Kounice do svých řad. Aby nic a nikdo nenarušoval jezuitskou výchovu mladého šlechtice, pokoušeli se ho dokonce otcové jezuité zcela oddělit od nekatolických členů jeho rodiny, snad aby nebyl vystaven „kacířským vlivům“.³⁰⁷

František z Ditrichštejna si Lva Viléma během pobytů na jeho dvoře velmi oblíbil. Proto ho také vzal s sebou jako doprovod na dlouhou cestu, jejímž účelem bylo přivítat v Janově nevěstu budoucího císaře Ferdinanda III. španělskou princeznu Marii Španělskou. Pro Lva Viléma měla cesta znamenat kromě zkušeností plynoucích z cestování také pevnější připoutání k císařskému dvoru a ke katolické církvi. Na cestu do Janova se kardinál se svým doprovodem vydal v polovině dubna 1630, kdy bylo mladému Kounicovi šestnáct let. Byla to pro dospívajícího šlechtice první příležitost opustit české země a vydat se na dobrodružnou cestu do zahraničí. V průběhu cesty byl kardinál se svým doprovodem na mnoha místech přátelsky a honosně uvítán, ovšem nebylo to vždy samozřejmostí. V té době zuřil v oblasti severní Itálie mor a některá města, jimiž měla vést kardinálova výprava, byla morem velmi zasažena. Cesta byla tedy poměrně nebezpečná. Když konečně dorazili do Janova, museli se dokonce před vstupem do města podrobit karanténě. Princezna do Janova dorazila 19.6. 1630, byla kardinálem náležitě přivítána a 28.6.1630 byl kardinál již na zpáteční cestě. V rámci této první návštěvy Itálie si Lev Vilém mohl z italských měst lépe prohlédnout pouze Janov. Nebýt moru, určitě by se delší dobu zastavili také v Benátkách a v Miláně, ale za zmíněných okolností to nebylo možné. Jistě však tato cesta měla na Lva Viléma velký vliv a mohla ho jen utvrdit v katolické víře.³⁰⁸

V lednu 1634 měl Lev Vilém dosáhnout dvaceti let věku, tedy plnoletosti. Znamenalo by to především ukončení školního vzdělávání a vstup do samostatného života. V roce 1633 však kardinál řešil stále ještě z pozice Vilémova opatrovníka a správce jeho statků nějaké

³⁰⁷ Tamtéž, s. 41-48.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 48-55.

majetkové problémy týkající se dědictví. Aby se vše urychlilo, požádal kardinál císaře, aby mladému Vilémovi doplnil roky, tedy aby ho prohlásil za plnoletého aspoň o půl roku dříve. Císař žádosti vyhověl a udělil Lvu Vilémovi plnoletost ještě před dosažením dvaceti let. Následně kardinál postoupil Vilémovi všechny statky, které mladému Kounicovi náležely a které byly doposud pod jeho správou coby opatrovníka. Když si v následné korespondenci vzájemně děkovali, kardinál ve svém dopise Vilémovi napsal, že myslel vždy jen na jeho prospěch a blaho a nadále zůstává jeho „švagr, ochotný věrný otec a přítel.“ To jen svědčí o jejich vřelém vztahu, který připomínal vztah otce se synem.³⁰⁹

Lev Vilém sice převzal své statky, ale jeho vzdělávací cesta ještě zdaleka nebyla u konce. K tomu, aby se stal plnohodnotným kavalírem své doby, se potřeboval vydat na kavalírskou cestu. Sám si moc dobře uvědomoval, že na takové dlouhé cestě, kterou měl před sebou, se může leccos přihodit a věděl, že zde existuje riziko, že by se také nemusel z cest vrátit živý a zdravý. O těchto jeho obavách svědčí poslední vůle, již nechal sepsat před svým odjezdem. Opět z ní vyčteme jeho pevné pouto ke kardinálově sídlu v Mikulově, kde trávil jako chlapec spoustu času a kde chtěl být také pochován, ať už by zemřel kdekoliv. V závěti nezapře ani své náboženské zaujetí, uvádí zde totiž přání, aby jeho dědic nechal ve Slavkově vybudovat klášter pro piaristy, a na dalším z jeho statků v Uherském Brodě zase klášter pro kapucíny. Tato náboženská horlivost byla typická pro pobělohorskou mladou generaci a patřila zkrátka k barokní zbožnosti. A kdo by se vlastně měl stát jeho případným dědicem? Lev Vilém stanovil, že se jím má stát jeho poslední žijící bratr Fridrich, ale pouze za splnění podmínky, že přijme katolickou víru za svou a nechá v ní vychovat i své děti. V opačném případě by byl z dědictví vyloučen a byla by mu vyplacena pouze určitá částka. Univerzálním dědicem každopádně určil kardinála Františka z Ditrichštejna, který se o Kounicovy statky měl postarat i během jeho cestování.³¹⁰ Závěť nakonec použita nebyla, jelikož se z kavalírské cesty vrátil Lev Vilém naprosto v pořádku.

Nyní se už zaměříme na cestovní deník moravského šlechtice. Jak již bylo řečeno, deník byl psán v němčině, místy se najdou i části italské a španělské, případně české. Některé pasáže, které autor deníku považoval za příliš intimní, dokonce napsal v šifrách. V deníku si zaznamenává všechny důležité zážitky z konkrétního dne, společenské akce, jichž se účastnil,

³⁰⁹ Tamtéž, s. 59-60.

³¹⁰ Tamtéž, s. 61-63.

s kým se setkal apod. Často podrobně popisuje pamětihodnosti, zvláště ty církevní, ale naopak méně si všímá přírodních krás a cizích krajů jako takových.³¹¹

Kavalířská cesta Lva Viléma z Kounic byla skutečně dlouhá, aspoň tedy ve srovnání se dvěma výše sledovanými šlechtici. Trvala totiž téměř tři roky. Vilém se vydal na cestu dne 7.2. 1635 (to mu bylo čerstvě jednadvacet let) ze Slavkova a vrátil se až na podzim 1637. Na kavalířské cestě ho doprovázel především jeho hofmistr Bartoloměj Silvestr Girolla, původem Ital z Luccy, dále syn drobného statkáře Mikuláš Hynek (svobodný pán z Ostašova) a minimálně ještě jeden šlechtic, o němž víme, že byl z rodu Oppersdorfů. Není ovšem úplně jasné jak dlouho a kde všude se s Vilémem pohybovali.³¹²

V březnu 1635 konečně dorazili do Itálie, kde se zdrželi až do srpna příštího roku. Nezdržovali se při tom pouze na území Apeninského poloostrova, ale nějaký čas strávili i na blízkých ostrovech, např. na Maltě nebo Sicílii. Dalo by se říct, že projeli celou Itálií od severu k jihu. Mezi nejvýznamnějšími městy, které Lev Vilém navštívil, byly Benátky, Padova, Vicenza, Verona, Mantova, Ferrara, Bologna, Florencie, Siena, Řím, Neapol, Syrakusy, Palermo, Loreto, Milán, Pisa, Livorno, Janov a mnoho dalších.³¹³

Lev Vilém měl značnou výhodu v tom, že byl odchovancem a bývalým svěřencem kardinála Františka z Ditrichštejna, měl od něj doporučující listy, které mu umožnily, aby byl všude přátelsky přijat. Lev Vilém měl možnost stýkat se se skutečně vysokou aristokracií i s vysoce postavenými duchovními. Jeho síť kontaktů se tak mohla jen a jen rozrůstat. Pravdou také je, že ne vždy potkával jen neznámé tváře, na svých cestách se totiž potkával i se svými kavalířskými krajany z českých zemí.³¹⁴

Na svých toulkách po Itálii projevoval Lev Vilém obrovský zájem o architekturu a výtvarné umění. Mnoho času věnoval prohlídce výstavných paláců, významných staveb, soukromých i veřejných, kostelů, klášterů. Hlavně kostely a kláštery se u něj těšily zvláštního obdivu a ve svém deníku o nich často mluví v superlativech. Např. kostel sv. Salvátora v Benátkách označil za „*zvláště skvostný*“, kapli kongregace sv. růžence rovněž v Benátkách považoval za „*překrásnou*“ a v Caprarole obdivoval „*nejkrásnější palác, jaký možno podle stavby kde spatřiti*“. Takových obdivných adjektiv nacházíme v deníku celou řadu. Předmětem jeho zájmu byla i vnitřní výzdoba budov, nástěnné malby, portréty, sbírky uměleckých předmětů, sochy atd. Vedle výtvarného umění, které na mladého Lva Viléma

³¹¹ Tamtéž, s. 64-65.

³¹² Tamtéž, s. 67.

³¹³ Tamtéž, s. 67-165.

³¹⁴ Tamtéž, s. 67-165.

muselo působit velkolepě a honosně, ho v náboženském cítění utvrzovala také krásná kostelní hudba, velmi rád poslouchal koncerty, často s několika orchestry a sbory. Nezapomenutelným zážitkem pro Lva Viléma jistě musel být také výlet na sopku Etnu. Z Itálie si také nechával do Čech posílat celou řadu „suvenýrů“, které tam zakoupil. Byly to předměty všeho druhu: sklo, svícný, poháry, obrazy, parfémy, léčivé oleje a likéry, ostatky svatých (konkrétně zub svaté Barbory, který Kounic dostal od jedné abatyše), hedvábí, umělé květiny, vázy, nože, knihy a další. Lev Vilém se v Itálii plně účastnil tamějšího společenského a kulturního života. Měl příležitost být přítomen na různých společenských akcích, slavnostech, velmi si oblíbil návštěvu divadel, především chodil rád na italské komedie, ale navštěvoval i jezuitská divadla, s nimiž měl zkušenost už v Olomouci. Kromě umění si všimal také předmětů, které měly spíše náboženskou hodnotu. Na různých místech mu katoličtí hodnostáři ukazovali především ostatky svatých a další posvátné relikvie.³¹⁵

Vedle společenského a náboženského života, se Lev Vilém věnoval také studiu na univerzitách. V univerzitním městě Padově chodil denně do šermířské školy, kde měl hodiny u mistra šermu Francesca Alfieriho, a dále do školy jezdecké. V dalším univerzitním městě Sieně byl dokonce zvolen za „*consigliera*“, což je čestný úřad představitele německé univerzitní obce (do německého univerzitního národa se tehdy počítali i Češi). Jeho úkolem bylo kromě jiného opatrovat „*poklad národa*“ tzn. jeho privilegia, peníze stříbro apod., také předsedal význačnějším shromážděním. V Sieně se dále věnoval studiu jazyků, především se cvičil v italštině, na jejíž výuku měl soukromého učitele. Také chodil k univerzitním mistrům šermu a tance, dále do jezdecké školy a podle jeho zápisků se někdy věnoval i studiu práva (např. se účastnil slavnostní právnické disputace při zkoušení jednoho ze studentů).³¹⁶

Během celého života v Itálii se u mladého Lva Kounice projevovala jezuitská zbožnost a výchova, kterou si prošel. Každý jeho den začínal návštěvou chrámu a účastí na mši, účastnil se i dalších pobožností toho kterého kostela, obzvlášť pak během důležitých křesťanských svátků jako byly Vánoce a Velikonoce. Návštěvy kostelů a klášterů byly každodenní rutinou. Náboženská horlivost ovlivňovala i směr, kterým se chtěl na cestách vydat. Ve Florencii se rozhodl, že podnikne velkou pouť na památná místa, jež jsou spojena s životem sv. Františka z Assisi, jelikož si tohoto světce obzvlášť oblíbil. Pravděpodobně s tím má co dělat, že se jedná o kardinálova patrona. Dalším důkazem o jeho upřímné zbožnosti byly také situace, kdy se cítil provinile, že např. místo bohoslužby sledoval

³¹⁵ Tamtéž, s. 67-165.

³¹⁶ Tamtéž, s. 67-165.

v chrámu krásné dámy. Aby svou slabost napravil, zúčastnil se raději ještě jedné mše navíc, aby jí věnoval patřičnou pozornost. Svou oddanost katolické církvi dokazoval také v Římě během předvelikonoční a velikonoční doby. Když se tam připravoval ke generální zpovědi, byl odveden k jezuitům a tam mu byl přidělen duchovní rádce. Následně se na zpověď připravoval celé tři dny v mlčení. Touto dobou se pravděpodobně rozhodoval, zda vstoupí do řádu či nikoliv. Nakonec musel otce jezuitu zklamat svým rozhodnutím, že se nestane jedním z jejich členů.³¹⁷

Ačkoliv během cest Lev Vilém pravidelně chodil na mše, ke zpovědi, účastnil se náboženského života, jak jen mohl, tak se neubráníl myšlenkám, které byly v jeho věku sice naprosto přirozené, ale spíše odporovaly tehdejší křesťanské morálce. Konkrétně byl v Itálii velice uchvácen ženským pohlavím. Neustále si ve svém deníku zaznamenával, že „*poslouchal mši vedle dvou krásných dam*“, na jiném místě zase seděl proti „*krásné dámě, která byla černě oděna*“. Jeho obdiv se vztahoval i na krásné ženy žijící v kláštorech, často rozmlouval s hezkými a duchaplnými jeptiškami, jež mnohdy pocházely z vysokých šlechtických rodů. V Palermu pak prožil moravský šlechtic svůj první román s jednou z tamějších divadelnic. Gracie ho okouzila svým komediantstvím, tancem a krásou do té míry, že jí kupoval různé dárky jako šátek či cukrovinky. Avšak jednou se stalo, že s dárkem nesklidil žádný úspěch a do svého deníků si tehdy poznamenal: „*Nedej se nikdy více ošálit žádným ženským předstíráním.*“³¹⁸ Další milostné dobrodružství ho čekalo ve Španělsku, kde se díky svým španělským šlechtickým vrstevníkům dostal do společnosti lehkých dam. Ve svém deníku si poznamenal: „*Zde jsme našli dobrou zábavu a společnost, kterou jsme doprovázeli až domů v jejich vozech. A tu jsem ztratil své panictví.*“³¹⁹ Lev Vilém nebyl pochopitelně jediný kavalír z českých zemí, který během cest do jižních koutů Evropy zažil nějaké sexuální či erotické dobrodružství. Marie Koldinská v této souvislosti podotýká, že vedle poznávání cizích zemí a studia na zahraničních univerzitách mohla být pro mladé české aristokraty vyrůstající v poněkud upjatějším a zdrženlivějším střeoevropském prostředí, v němž byly erotika a sexualita všeobecně tabuizovány, velkým lákadlem právě jakási mravní uvolněnost šlechtického světa v jižní a západní Evropě, především pak v Itálii. Ačkoliv se někteří mladíci na kavalírskou cestu pravděpodobně vydávali již s nějakými sexuálními zkušenostmi, které mohli nabýt např. v četných nevěstincích, tak pro ně zejména italské prostředí muselo představovat zkušenost zcela odlišnou. Italské kurtizány se od řadových

³¹⁷ Tamtéž, s. 67-165.

³¹⁸ Tamtéž, s. 67.165.

³¹⁹ Tamtéž, s. 165-177.

prostitutek, se kterými mohli čeští urozenci přijít do kontaktu ve své vlasti, velmi lišily. Tyto kultivované a vzdělané ženy představovaly jakousi společensky respektovanou formu prostituce a často se pohybovaly ve vysoké společnosti. Podle Marie Koldinské „*lze předpokládat, že kromě zapřísáhlých puritánů se novým sexuálním zkušenostem mladí šlechtici rozhodně nebránili.*“ O tom svědčí i strohá šifrovaná poznámka o ztrátě panictví v deníku Lva Viléma během pobytu ve Španělsku.³²⁰

Lev Vilém měl cestu po Itálii naplánovanou tak, aby dorazil do Říma akorát na velikonoční svátky, které se zde, v sídle papeže, slavily opravdu velkolepě. Lev Vilém se účastnil všech náboženských povinností, které Velikonoce obnášely, také navázal úzké vztahy s tamější jezuitskou kolejí a s vysokými duchovními hodnostáři vůbec (mnozí z nich byli přátelé kardinála Ditrichštejna). Vrcholem římského pobytu byla audience u papeže (dokonce dvakrát), jejíž průběh si podrobně popsal v deníku. Papež k mladému Kounicovi projevoval velkou přízeň, daroval jemu i jeho blízkým mnoho odpustků a také měl Kounic právo používat na cestách malý přenosný oltář, s nímž bylo možné sloužit mši prakticky kdekoliv.³²¹

Na Sicílii pobývali především v jejím hlavním městě Palermu, sídle španělského místokrále. Bylo to na přelomu let 1635 a 1636, takže zde strávili vánoční svátky. Kromě klasických návštěv kostelů a klášterů a společenského života, se Lev Vilém dostal i ke dvoru místokrále. Pravděpodobně se mu nedostalo nějakého zvláštního přijetí či audience, jelikož si o tom do svého deníku nic nepoznačil, ale účastnil se dvorského života a jako ostatní dvořané doprovázel místokrále na oficiálních cestách.³²²

O tom, že cestování s sebou přinášelo řadu nebezpečí se Lev Vilém mohl přesvědčit hned několikrát. Z jeho deníku víme, že před tím, než je vpustili do Benátek museli strávit skoro dva týdny v karanténě jako preventivní opatření proti morové nákaze. Vedle nemocí představovaly nebezpečí také plavby po moři. Např. v Benátkách se ocitl v ohrožení života, když se účastnil velké slavnosti gondol, když v tom přišla velká bouře na moři a několik gondol bylo dokonce potopeno. Bouře jej zastihla na moři ještě několikrát. Počasí však nebylo vždy jedinou příčinou ohrožení života lodní posádky. Důkazem je Kounicova

³²⁰ KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. 2. vyd. Praha: Paseka, 2004. Historická paměť; sv. 15. ISBN 80-7185-639-8. S. 118-122.

³²¹ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 67-165.

³²² Tamtéž, s. 112-116.

poznámka v deníku o plavbě z Janova do Španělska, kdy začala loď hořet kvůli neopatrnosti kouřícího námořníka.³²³

Další částí Vilémovy kavalírské cesty bylo Španělsko, kam dorazil v srpnu 1636. Španělsko bylo katolickou zemí, ale možná, že se dostalo na seznam cílů v rámci kavalírské cesty mladého Kounice také proto, že se zde narodil kardinál Ditrichštejn a měl tam stále své příbuzné. Ve Španělsku měl možnost důkladně prozkoumat Madrid. Společenský život zde nebyl tak rušný jako v Itálii. Vedle náboženských aktivit jako byly návštěvy kostelů, jezuitů apod. se věnoval studiu španělského jazyka (docházel k němu soukromý učitel), a rovněž jej navštěvoval učitel šermu. Pravidelně také navštěvoval královský dvůr, ale vždy jen v doprovodu císařského vyslance a audience u krále se mu nikdy nedostalo. Každopádně z deníku je možné vyčíst, že Španělsko neudělalo na mladého kavalíra tak velký dojem jako Itálie. Ve Španělsku bylo vše prostší, upjatější a více strohé. Pobyt zde mu však mohly zpestřit jednak dámská společnost poněkud lehčích mravů (jak bylo již zmíněno v odstavci o jeho milostných zážitcích), a jednak dva větší výlety, jeden do Toleda a druhý do proslulého paláce španělských králů El Escorialu.³²⁴

Ve Španělsku v listopadu roku 1636 končí jeho deníkové záznamy, jeho kavalírská cesta však ještě nekončila. Z tohoto období se již nedochoval žádný deník, ale z Kounicových příležitostných poznámek vyplývá, že se na cestě učil i francouzsky. Opatřil si totiž učebnici francouzské gramatiky. Ve Francii se však, jak se zdá, nezastavil.³²⁵ Jeho cílem se stala Anglie, kde pobýval od dubna do půlky června 1637 a navštívil zde královský dvůr v Londýně, dále Oxford a Windsor.³²⁶ Poté strávil téměř polovinu srpna v Bruselu, tedy ve španělském jižním Nizozemí,³²⁷ ale nevyhýbal se ani jejich protestantskému nepříteli – severnímu Nizozemí. Lev Vilém tam pobýval během září a října 1637.³²⁸

Domů na Moravu se pravděpodobně vrátil později na podzim roku 1637, to mu bylo již třiatdvacet let. Po návratu se plně věnoval správě svých panství, a to nejen po stránce hospodářské, ale i náboženské (předně usiloval o převedení svých poddaných na katolickou víru). Přestože byl Lev Vilém přesvědčeným katolíkem, což dokazoval během studií u jezuitů i během kavalírské cesty, měl na něj pobyt v protestantské Anglii a severním Nizozemí (zde

³²³ Tamtéž, s. 67-165.

³²⁴ Tamtéž, s. 166-177.

³²⁵ Tamtéž, s. 177-183.

³²⁶ KUBEŠ, Jiří. *Náročná dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. ISBN 978-80-7415-071-5. S. 102.

³²⁷ Tamtéž, s. 70.

³²⁸ Tamtéž, s. 83.

se také setkal se svými nekatolickými příbuznými v emigraci, a dokonce je i finančně obdaroval) jistý vliv, který přispěl k jakémusi náboženskému vyrovnání Lva Viléma. Pobyt v nekatolických zemích byl možným faktorem také při volbě manželky, kterou se v roce 1639 stala dcera nekatolických emigrantů Eusebie ze Sezimova Ústí.³²⁹

Po návratu z kavalírské cesty se stal Lev Vilém nejen úspěšným správcem svých panství, ale také se rozhodl budovat kariéru úřednickou. Stal se z něj císařský komorník a od roku 1652 vystupoval jako nejvyšší sudí na Moravě. V tomto úřadu ale moc dlouho nepobyl, jelikož roku 1655 ve svých jednačtyřiceti letech bohužel zemřel. Měl však velmi dobře rozjetou kariéru v zemských úřadech, mimo jiné mu pomohl také druhý sňatek s Eleonorou z Ditrichštejna, a kdyby v ní mohl pokračovat, pravděpodobně by se dočkal i úřadu moravského zemského hejtmána, nejvyššího úřadu v zemi.³³⁰

³²⁹ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. 186-195.

³³⁰ BINKOVÁ, Simona, ed. - POLIŠENSKÝ, Josef, ed. *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1989. S. 166.

6 Srovnání dobových normativ s realitou

V poslední kapitole této práce se pokusíme o komparaci dobových normativ týkajících se výchovy a vzdělávání a jejich reálného naplňování v praxi/realitě. Než začneme porovnávat, je nutné vymezit, jakého významu bude v této práci nabývat slovní spojení dobová normativa. Nemáme zde na mysli klasické prameny normativní povahy jako jsou např. zákony, předpisy, patenty apod., ale dobovými normativy myslíme především prameny zde analyzované (např. šlechtická naučení, výchovně a moralistně zaměřená literární díla, pedagogické spisy atd.), které navzájem spojuje jedna vlastnost, a sice, že popisují ideální stav věci. Jinými slovy máme na mysli prameny, které předepisují určitou normu, jak by výchova a vzdělávání měly vypadat, aspoň tedy v očích autora daného textu. Na druhé straně komparace stojí realita, kterou jsme v této práci poznali vedle odborné literatury také na základě pramenů životopisných a pramenů osobní povahy, ať už se jedná o biografii Petra Voka z Rožmberka od Václava Březana, o korespondenci manželů Lobkovicových či cestovní deník Lva Viléma z Kounic. U těchto pramenů je třeba mít na paměti, že jsou velmi subjektivní a reflektují realitu tak, jak ji viděl jejich autor. Tyto prameny mají vysokou vypovídací hodnotu právě vzhledem k autorovi textu.

Autoři analyzovaných dobových normativ se ve svých dílech vyjadřují více či méně pravidelně vždy k určitým oblastem výchovy a vzdělávání. Tyto oblasti si postupně představíme a pokud to bude možné, pokusíme se ukázat, jak se konkrétně projevíly v edukaci u vybraných šlechticů, jež byli ve středu našeho zájmu.

První oblastí výchovy, která je zmíněna snad ve všech analyzovaných normativech, je náboženská výchova. Aby byla upřímná láska k Bohu a zbožnost v dětech pěstována od nejranějšího věku radí Ludvík z Pernštýna v *Naučení rodičům*³³¹, Šimon Lomnický z Budče v *Dětinském řádku*³³², Bartoloměj Paprocký z Hlohol v *Třinácte tabulí věku lidského*³³³, Tobiáš Mouřenín z Litomyšle ve *Věku člověka*³³⁴ i Jan Amos Komenský ve svých pedagogických spisech³³⁵. Víra byla pro raně novověkého člověka nesporně důležitá, ovšem naši vybraní urození žili v době náboženské plurality, kdy lidé nebyli pouze příslušníky

³³¹ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzínových tisků; sv. 74.

³³² LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon a HLADKÝ, Vojtěch, ed. *Kupidova střela; Dětinský řádek*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 2000. Thesaurus absconditus; 3. ISBN 80-7108-216-3.

³³³ KOŠTÁLOVÁ, Klára. *Bartoloměj Paprocký z Hlohol – Třinácte tabulí věku lidského (edice a komentář)*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.

³³⁴ MOURENÍN Z LITOMYŠLE, Tobiáš a KOPECKÝ, Milan, ed. *Veršovaná tvorba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1995. Památky staré lit. české; Sv. 37. ISBN 80-200-0196-4.

³³⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. Sv. 1.

křesťanské náboženské obce, ale patřili vždy k určité konfesi, a ty se od sebe více či méně lišily svou věroukou. Všichni vybraní šlechtici se narodili v době před Bílou horou a rekatolizací českých zemí po porážce stavů, ale pouze Petr Vok z Rožmberka (1539-1611) měl možnost skutečně prožít náboženskou toleranci v českých zemích, která byla charakteristická pro předbělohorské období. Přestože se rod Rožmberků tradičně hlásil ke katolickému vyznání, již v mládí se od něj Petr Vok odklonil a začal sympatizovat s protestantstvím, nejdříve s luteránstvím, a to díky hraběti z Henneberku, který „učinil pana Petra Voka luteránem“ a který ho seznámil s evangelickou literaturou (Vokovi bylo tehdy osmnáct let)³³⁶. Nepochybně velký vliv na něj měla kavalírská cesta do převážně kalvinistického Nizozemí, a nakonec se přiklonil k Jednotě bratrské³³⁷, která byla ostatně kalvinismu velmi blízká. Je jasným důkazem toho, že osobní preference a sympatie k určité konfesi dokážou převážit nad rodovou tradicí.

Václav Eusebius Popel z Lobkovic (1609-1677) už většinu svého života prožil v době, kdy katolictví bylo v českých zemích jediným legálním vyznáním. Ale i kdyby tomu tak nebylo, pravděpodobně by zůstal věrný katolictví. V případě Václava Eusebia hraje rodinné prostředí velmi důležitou roli. Jeho rodiče se při výchově nepochybně drželi zásady Šimona Lomnického z Budče jít svým dětem vždy dobrým příkladem, a to i v náboženském životě³³⁸. Polyxena i Zdeněk Vojtěch byli radikálními katolíky a podporovateli katolické církve – v tomto ohledu tedy představovali pro syna skutečný vzor a jeho výchova probíhala od začátku v přísně katolickém duchu, který v něm byl později ještě utvrzován návštěvami pražské jezuitské akademie³³⁹. Lomnický v *Děťinském rápku* rovněž doporučoval, aby rodiče s dětmi pravidelně chodili do kostela,³⁴⁰ což je další zásada, které se manželé Lobkovicové při výchově syna drželi – potvrzuje to jejich španělská korespondence, v níž se vzájemně informují o návštěvách kostelů a kaplí, které absolvovali společně s Václavem Eusebiem³⁴¹. Pavel Marek ještě uvádí, že pro Zdeňka Vojtěcha představovaly mše, pobyty v kostele či

³³⁶ BŘEZAN, Václav a PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knižnice. S. 380.

³³⁷ BŮŽEK, Václav a HRDLIČKA, Josef a kol. *Dvory velmožů s erbem růže: všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0651-4. S. 14.

³³⁸ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon a HLADKÝ, Vojtěch, ed. *Kupidova střela; Děťinský rápek*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 2000. Thesaurus absconditus; 3. ISBN 80-7108-216-3. S. 301-308.

³³⁹ MAREK, Pavel. Děťství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 71.

³⁴⁰ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon a HLADKÝ, Vojtěch, ed. *Kupidova střela; Děťinský rápek*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 2000. Thesaurus absconditus; 3. ISBN 80-7108-216-3. S. 302-308.

³⁴¹ MAREK, Pavel. Děťství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 71-77.

některém klášteře jakousi duševní relaxaci, na rozdíl od různých her či lovů, na nichž nejvyššího kancléře příliš neužilo³⁴². Ještě dodejme, že i Komenský doporučoval, aby se už malé děti účastnily náboženských úkonů, přestože jejich významu možná nebudou zprvu rozumět, ale už jen svou účastí se budou učit, že se to konat má a později začnou rozumět tomu, „*co se koná, proč se to koná a jak se to má konat správně*“³⁴³.

Lev Vilém z Kounic (1614-1655) představuje zajímavý případ kdy, ačkoliv byla v jeho rodině pěstována tradice Jednoty bratrské, stal se z něj katolík. Kdyby nedošlo ke stavovskému povstání a k následné rekatolizaci, pravděpodobně by jeho výchova probíhala úplně jinak. Všichni jeho bratři totiž navštěvovali zahraniční protestantské školy, stejně jako v mládí Vilémův otec Oldřich z Kounic³⁴⁴. Porážka stavovského povstání však navždy změnila životy členů kounické rodiny, především pak Lva Viléma. Ten byl po smrti matky úplně vytrhnut z českobratrského prostředí a dostal se do prostředí, které bylo ztělesněním katolictví – do jezuitské školy a konviktu v Olomouci a ke kardinálovi Františkovi z Ditrichštejna³⁴⁵. Bedlivým působením jezuitů i kardinála se z původního „kacíře“ stal, soudě minimálně podle jeho deníku z cest, upřímný vyznavač „pravé“ katolické víry. Dlužno však poznamenat, že se z něj pravděpodobně nestal zarputilý odpůrce všeho nekatolického, soudě jednak podle výběru manželky pocházející z nekatolické rodiny a jednak podle setkání Lva Viléma se svými emigrantskými nekatolickými příbuznými v Nizozemí³⁴⁶.

Další oblastí, která nechybí v žádném normativu, je požadavek na výchovu k dobrým mravům a ctnostem, a to nejlépe dokud jsou děti malé, a tudíž snadno ovlivnitelné. Tento požadavek je zcela pochopitelný. Vždyť kdo by nechtěl, aby bylo každé dítě vychováno k dobrotě, uctivosti, skromnosti, poslušnosti, mravnosti apod. Jak se tento výchovný požadavek projevil v praxi není vůbec snadno zjistitelné, ale přece jen se někdy najdou zmínky týkající se této oblasti. Tak např. u Lva Viléma jsme poukázali, jak o něm smýšlel jeden jezuita z olomoucké koleje Tovaryšstva: „*Přeslavně mladík studuje, je dobrých mravů...*“³⁴⁷

Dalo by se říct, že s mravní výchovou souvisí také různé aktivity, které jsou v některých normativech považovány za velice nežádoucí, především v období dospívání.

³⁴² Tamtéž, s. 71.

³⁴³ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. Sv. 1. S. 206-207.

³⁴⁴ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 1-14.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 34-47.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 195.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 48.

Podle Ludvíka z Pernštýna by se měl dospívající mladík vyvarovat především hazardním hrám, špatné společnosti, marnivému utrácení a rozpustilosti³⁴⁸. Tobiáš Mouřenín z Litomyšle zase ve své hře *Věk člověka* představil dvacetiletého Mládence, jednu z postav, jako mladíka, který vede rozmařilý život plný hazardních her, nadměrné konzumace alkoholu a smilstva³⁴⁹. Autoři (Komenský³⁵⁰, Ludvík z Pernštýna³⁵¹, Bartoloměj Paprocký z Hlohol³⁵²) kladou důraz dále na střídmost v různých oblastech – např. v jídle i pití (poukazují na škodlivé působení nadměrné konzumace alkoholu i jídla), v utrácení, v zábavě a také v sexuálním životě (v manželství i mimo něj). V případě Petra Voka jsme již poukázali na jeho zálibu v alkoholu, pijáckých zábavách a krásných ženách v období dospívání během pobytu na dvorech habsburských panovníků a během kavalírské cesty, i v pozdějším životě, kdy na svém sídle v Bechyni pořádal velkolepé společenské akce a užíval si nevázaného života mladého renesančního kavalíra³⁵³. Autoři našich normativ však správně poukazovali na škodlivé působení alkoholu a přemíry sexuální aktivity na lidské zdraví. Petru Vokovi, jak víme, bylo posléze doporučeno lékařem, aby začal se správnou životosprávou a omezil alkohol i sexuální život³⁵⁴. A v roce 1568, když mu bylo devětadvacet let, mu doporučoval omezit alkohol i jeho přítel, jímž byl rytíř Václav Skuhrovský ze Skuhrova: „*Račte s tím pitím na uzdě držeti. Mně se už zbyteční truŇci spomínají.*“³⁵⁵

Střídmost v alkoholu se pravděpodobně netýkala ani Václava Eusebia, který v období dospívání často pobýval na venkovských lobkovických sídlech, aby se vzdálil z poněkud maloměstského a nudného pražského prostředí, kde byl navíc pod dozorem své matky. Na venkově trávil čas ve společnosti dalších šlechticů a také alkoholu. Rovněž sexuální potřeby tohoto mladíka na sebe nenechaly dlouho čekat. V šestnácti letech měl takovou potřebu zahájit sexuálně aktivní život, že byl ochoten již v tak brzkém věku uzavřít manželství

³⁴⁸ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzínových tisků; sv. 74. S. 7-12. S. 13.

³⁴⁹ MOUŘENÍN Z LITOMYŠLE, Tobiáš a KOPECKÝ, Milan, ed. *Veršovaná tvorba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1995. Památky staré lit. české; Sv. 37. ISBN 80-200-0196-4. S. 45-48.

³⁵⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958.

³⁵¹ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzínových tisků; sv. 74.

³⁵² KOŠTÁLOVÁ, Klára. *Bartoloměj Paprocký z Hlohol – Třinácte tabulí věku lidského (edice a komentář)*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.

³⁵³ BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol. *Dvory velmožů s erbem růže: všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0651-4.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 178-179.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 119.

s nějakou stejně urozenou šlechticnou.³⁵⁶ S Václavovým požadavkem na ženitbu by pravděpodobně souhlasil Ludvík z Pernštýna, který považuje vstup do manželství za žádoucí právě v období, kdy mladý muž dosáhne pohlavní zralosti a objeví se u něj sexuální potřeba³⁵⁷.

Ve výchově Lva Viléma můžeme pozorovat ze strany kardinála z Ditrichštejna snahu vést mladého šlechtice ke střídmosti a šetrnosti zejména pokud se jednalo o útraty. Kardinál v pozici Vilémova opatrovníka byl také dočasně správcem jeho majetku a z jejich dopisů vyplývá, že si Lev Vilém musel peníze na své mimořádné útraty u kardinála přímo vyprosít, jak uvádí František Hrubý. Kardinál pravděpodobně chtěl, aby se dospívající Lev Vilém naučil chápat cenu peněz.³⁵⁸ Na základě poměrně obsáhlého seznamu všech položek, které si Lev Vilém zakoupil na kavalírské cestě a nechal poslat domů na Moravu bychom pravděpodobně neousoudili, že se jedná o skromného a šetrného hospodáře, pokud jde o finanční výdaje. Na druhou stranu musíme ale vzít v úvahu, že Lev Vilém byl šlechticem majetným a rozhodně netrpěl nedostatkem peněz a mnohé ze zakoupených předmětů souvisely např. s jeho nadšením pro umění. Lev Vilém na cestách také utrácel za oděvy, např. ještě před vstupem do Madridu se ubytoval nejdříve na předměstí této španělské metropole a nechal ušít sobě i svým sluhům španělský oděv, teprve poté vstoupil do samotného Madridu³⁵⁹ – tyto výdaje byly ovšem nutné, jelikož šlechtic potřeboval adekvátní oděv odpovídající módě té které oblasti, aby se dokázal snadno integrovat mezi tamější šlechtickou společnost a aby se patřičně reprezentoval³⁶⁰. S ohledem na tyto skutečnosti se k útratám Lva Viléma rozhodně nemůžeme stavět kriticky. Co se týká zdrženlivosti v sexuálním životě, tak Lev Vilém se od ostatních šlechticů příliš nelišil. O jeho slabosti pro ženskou krásu a dámskou společnost jsme podrobně pojednali v příslušné podkapitole. Z jeho deníkových záznamů vyplývá, že na kavalírské cestě získal první sexuální zkušenosti³⁶¹, z čehož můžeme usuzovat, že předmanželský pohlavní styk pro něj nebyl nepřekonatelnou překážkou. V jeho

³⁵⁶ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 80-83.

³⁵⁷ VOREL, Petr. Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („Naučení rodičům“ a jeho dobová interpretace). In: *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: 4. až 5. dubna 2002 Pardubice*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 13-48. ISBN 80-7194-515-3. S. 23-24.

³⁵⁸ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 56.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 167.

³⁶⁰ KUBEŠ, Jiří. *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. ISBN 978-80-7415-071-5. S. 241.

³⁶¹ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 172.

deníku z kavalírské cesty po Itálii bychom našli ještě jednu zajímavost týkající se morálky a mravních zásad, a sice poznámku v šifrách o drobné krádeži v klášteře u kapucínů: „*pěknej obrázek ukradl jsem tam.*”³⁶² Jestliže vezmeme Lva Viléma za slovo, neodpustíme si podotknout, že jeho čin byl v přímém rozporu s požadavkem Šimona Lomnického z Budče, jenž ve svém *Dětinském řádku* stanovil jako jednu z povinností rodičů vůči dětem naučit své děti, kromě toho aby neubližovaly a neškodily bližním také to, aby se nikdy nedopustily krádeže³⁶³. Každopádně tato malá poznámka v deníku určitě není důvodem k nějakému generalizujícímu závěru, že Lev Vilém nebyl člověkem dodržujícím morální zásady.

Na základě výše uvedených skutečností, obzvláště těch, které se týkaly nadměrné konzumace alkoholu, sexuálního života nebo zábav, bychom mohli konstatovat, že se vybraní šlechtici v období dospívání příliš nechovali v souladu s mravněvýchovnými zásadami, které jim kladli na srdce autoři soudobých normativ, moralit a naučení. Avšak je nutné si uvědomit, že např. pokud jde o sexuální a erotické potřeby, jedná se o záležitost, která je pro období dospívání charakteristická a je neodmyslitelně spojená s biologickým zráním člověka. A různé společenské akce, zábavy, hostiny, které byly (ne však nutně) doprovázeny i jistou dávkou alkoholu, mohly být spojeny s touhou po svobodě, po volnosti, po osamostatnění, po definitivním přechodu z dětství do dospělosti apod.

Jistou výjimku v názorech na období dospívání a jeho projevy představoval Bartoloměj Paprocký z Hlohov, který měl pro dospívající chlapce jisté pochopení. Ve svém díle *Třinácte tabulí věku lidského* vyslovil názor, že by se dospívající mládeži měla trochu popustit uzda a dát jí volnost, aby si užila radost a zábavu, která k mládí patří, ale nejlépe ve vší uctivosti a v doprovodu dospělého. Tento v jistém smyslu tolerantní postoj ale přestává být tolerantní, když přijde na věkové ohraničení – po dovršení dvaceti let věku by se od všech zábav, her, žertů, hostin a potěšení mělo upustit, jelikož to mladého člověka může příliš odvádět od studií.³⁶⁴

A na studia navážeme v následujících řádcích. Na vzdělání obecně autoři dobových normativ kladou velký důraz. V *Naučení rodičům* doporučuje Ludvík z Pernštýna, aby mu otec v sedmi letech opatřil preceptora, který mu poskytne základní vzdělání a také jazykovou

³⁶² Tamtéž, s. 104.

³⁶³ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon a HLADKÝ, Vojtěch, ed. *Kupidova střela; Dětinský řádek*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 2000. Thesaurus absconditus; 3. ISBN 80-7108-216-3. S. 304.

³⁶⁴ KOŠTÁLOVÁ, Klára. *Bartoloměj Paprocký z Hlohov – Třinácte tabulí věku lidského (edice a komentář)*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. S. 15-17.

výuku³⁶⁵. Dbát na řádné vzdělání dětí považuje Šimon Lomnický za rodičovskou povinnost a je toho názoru, že výběru vhodného preceptora, jenž by měl disponovat konkrétními vlastnostmi, by se měla věnovat náležitá pozornost, jelikož nejen, že děti vyučují svobodným uměním, ale také jim vštěpují dobré mravy³⁶⁶. Bartoloměj Paprocký je podobného názoru a rovněž přikládá vedle rodičovské výchovy velký význam také výchově preceptorské³⁶⁷. Cesta za vzděláním byla u vybraných šlechticů zahájena právě soukromou výukou, kterou v jejich rodinném prostředí zprostředkoval vychovatel/preceptor. Ovšem věk, kdy se jim takové výchovy a výuky začalo dostávat se lišil, např. Petru Vokovi byl první soukromý učitel opatřen ve věku osmi let,³⁶⁸ Václav Eusebius byl vytržen z prostředí fraucimoru již ve věku pěti let³⁶⁹.

Jan Amos Komenský ve svých spisech kladl důraz na to, aby se děti vzdělávaly hromadně ve škole, tedy ve větším kolektivu dětí, jelikož si tak navzájem mohou být nápomocné, mohou se motivovat, soutěžit o lepší výsledky apod.³⁷⁰ Všichni tři vybraní urozenci si kromě soukromé výchovy prošli také školní výukou, ovšem u každého z nich mělo vzdělávání ve škole jiný charakter. U Petra Voka byla školní výuka realizována v rámci zámecké školy v Českém Krumlově, kde byla výuka vedena Vokovým preceptorem. Do školy v pravém slova smyslu (např. ve smyslu tehdejších městských partikulárních škol) měla tato českokrumlovská zámecká škola hodně daleko, především pokud šlo o počet žáků – kromě Petra Voka se zde vzdělávali pouze čtyři další šlechtici.³⁷¹ Václav Eusebius i Lev Vilém si prošli školní výukou při jezuitských kolejích, první v Praze a druhý v Olomouci. Jejich situace se však značně lišila. Václav Eusebius se na rozdíl od Lva Viléma nestal v nízkém věku sirotkem a období svého dětství a dospívání (kromě pobytu ve Vídni mezi lety 1618-1622) trávil jednak v Praze v lobkovickém paláci, kde žil se svou matkou, a jednak podnikal

³⁶⁵ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzínových tisků; sv. 74. S. 12.

³⁶⁶ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon a HLADKÝ, Vojtěch, ed. *Kupidova střela; Dětský rápek*. Vyd. tohoto soub. 1. Brno: Atlantis, 2000. Thesaurus absconditus III. ISBN 80-7108-216-3. S. 306-308.

³⁶⁷ KOŠTÁLOVÁ, Klára. *Bartoloměj Paprocký z Hlohol – Třinácte tabulí věku lidského (edice a komentář)*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. S. 13.

³⁶⁸ BŘEZAN, Václav a PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihovna. S. 376.

³⁶⁹ MAREK, Pavel. *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů*. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 70.

³⁷⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 90.

³⁷¹ BŘEZAN, Václav a PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihovna. S. 376-377.

kratší výjezdy na venkov³⁷². Každopádně o ubytování v Praze neměl nouzi, tudíž nemusel žít v jezuitském konviktu jako Lev Vilém v Olomouci. Pevné spojení Václava Eusebia s pražskou jezuitskou kolejí bylo navázáno již jeho účinkováním v jezuitské divadelní hře *Věneček narození* v roce 1617, kdy mu bylo pouhých osm let; dále byl Václav Eusebius k jezuitům poslán na hodiny latiny a filozofie a podle otcova přání se měl také účastnit sobotních disputací, aby průběžně procvičoval a nezapomínal, co se naučil³⁷³. Lev Vilém byl v roce 1628 poslán na výchovu k jezuitům do Olomouce, kde bylo gymnázium a akademie. Jak bylo již řečeno, nejen, že se Lev Vilém účastnil výuky, byl rovněž ubytován v tamějším jezuitském konviktu. Od ranního probuzení až do večerního usínání byl neustále obklopen jezuiti. Jejich katolická výchova a výuka se z něj snažila udělat upřímného služebníka katolické církve a víry a odstranit všechny možné pozůstatky z období, které prožíval v českobratrském prostředí své rodiny.³⁷⁴

Součástí soukromého i školního vzdělávání byla výuka jazyků. Ludvík z Pernštýna na začátku 15. století klade svým rodičům na srdce, aby byl vyučován kromě mateřského jazyka, ještě v latině a němčině³⁷⁵. Komenský klade důraz rovněž na mateřský jazyk, dále na živé jazyky, ovšem ty by měly být vyučovány vždy podle potřeby daného člověka (mezi nimi je němčina, italština, francouzština), poté je důležitá samozřejmě latina a na závěr přichází řečtina a hebrejšťina³⁷⁶. Na jezuitských školách byl kladen důraz především na dokonalé osvojení latiny podle vzoru Cicerona, ale vyučovala se zde také řečtina³⁷⁷. Námi zvolení šlechtici měli, co se týká osvojování jazyků, různé možnosti. Petr Vok se narodil a své dětství prožil v česko-německém prostředí díky své matce Anně z Rogendorfu, se kterou komunikoval pouze v němčině. S osvojováním němčiny tedy neměl žádný problém, o tom svědčí mimo jiné také jeho německy psaný spis *Die Niederlendische Raiss* z kavalírské cesty do Nizozemí. Základy latiny získal již na zámecké škole a v deseti letech už koncipoval latinskou korespondenci. V latině se dále zdokonaloval pod vedením svého druhého

³⁷² MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5.

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 34-48.

³⁷⁵ VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzínových tisků; sv. 74. S. 7-12.

³⁷⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 31.

³⁷⁷ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2. S. 83.

preceptora Jana Makovského.³⁷⁸ Čeština, němčina a latina – přesně tyto jazykové znalosti odpovídají požadavkům Ludvíka z Pernštýna v *Naučení rodičům*.

Nicméně jazyková výbava u dvou ostatních urozenců tento rámeček ještě přesahovala. Podobně jako Petr Vok vyrůstal v česko-německém prostředí, tak Václav Eusebius vyrůstal zase v česko-španělském prostředí. Oba jeho rodiče se klonili ke španělské kulturní orientaci, vedli mezi sebou dokonce i španělskou korespondenci. Václavova matka Polyxena navíc vyrostla v pernštějnském domě své matky, španělské šlechtičny Marie Manrique de Lara. Václav Eusebius byl se španělštinou v kontaktu již od dětství a byla to především Polyxena, která ho tento jazyk naučila. Díky matce si osvojil také italštinu. Dalšími jazyky, které ovládal byla němčina (měl německého preceptora, psal školní rozpravy v němčině, s otcem vedl německou korespondenci) a latina (opět korespondence s otcem, navštěvoval hodiny latiny u jezuitů).³⁷⁹ Co se týká češtiny, tak komunikovat v tomto jazyce mluveným projevem rozhodně uměl, vždyť se od narození pohyboval v českém prostředí³⁸⁰, ale korespondence jeho rodičů naznačuje, že s písemným projevem češtiny mohl mít jisté problémy: „*Můj živote, nařídila jsem Vašemu synovi, ať Vám napíše česky. Chci, aby se to naučil.*“ píše Polyxena svému choti³⁸¹.

Jazyková výbava Lva Viléma je podobná jako u Václava Eusebia. U jezuitů si zcela nepochybně osvojil latinu, o jeho dokonalém ovládnutí němčiny svědčí rozsáhlý deník z kavalírské cesty po Itálii a Španělsku, v němž se sem tam objevují i úryvky psané v italštině a španělštině, případně v češtině. S italštinou měl možnost se setkat již během své první cesty do Itálie, kdy doprovázel kardinála z Ditrichštejna na cestě do Janova a během svého pobytu v Sieně v rámci kavalírské cesty po Itálii se mu dokonce dostávalo výuky italštiny od soukromého učitele. Rovněž ve Španělsku k němu docházel soukromý učitel španělštiny. Ještě nesmíme zapomenout na francouzštinu, kterou se chtěl pravděpodobně Lev Vilém naučit, jelikož si zakoupil učebnici francouzské gramatiky, ale o tom, zda se tento jazyk skutečně naučil, nevíme. Co se týká češtiny, tak František Hrubý upozorňuje na skutečnost, že

³⁷⁸ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 40-42.

³⁷⁹ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 75.

³⁸¹ MAREK, Pavel, ed., a POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch a Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštýna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9. S. 456.

z českých dopisů Lva Viléma vyplývá, že se česky vyjadřoval poněkud méně dokonale než např. v latině či němčině.³⁸²

Další oblastí, která je v dobových normativích často zmiňována, je oblast fyzického a duševního zdraví. Již jsme se této záležitosti částečně dotkli v části textu o alkoholu a sexuálním životě, ale nyní máme na mysli především požadavky na pohyb a odpočinek. Jan Amos Komenský si uvědomoval, že rozvoj intelektu je stejně důležitý jako péče o fyzické zdraví, jelikož zdravý duch je pouze ve zdravém těle, a proto je důležité dbát na správnou životosprávu – pěstovat zdravé stravovací návyky, pravidelný pohyb a cvičení, odpočinek nutný pro regeneraci těla i ducha.³⁸³ Jezuité s heslem zdravý duch ve zdravém těle naprosto souhlasili a na zdravotní stav svých studentů velmi dbali, např. předepisovali časté procházky, hry s míčem, střelbu do terče, kuželky, jezdeckou školu na dřevěných koních a v prostorách škol působili také učitelé šermu a tance. I s nutností střídat hodiny studia s odpočinkem jezuité souhlasili s Komenským a poskytovali svým studentům poměrně velké množství volna.³⁸⁴

Pohybové aktivity jako byl především šerm, střelba z kuše, jízda na koni apod. patřily k tzv. šlechtickým cvičením a současně ke standartní výbavě renesančního kavalíra³⁸⁵. O tom, že se jim věnovali i námi zvolení šlechtici máme hned několik zmínek. Tak např. o zálibě Petra Voka v jezdectví nás informuje Václav Březan³⁸⁶ a rovněž víme, že se neustále zdokonaloval v šermu³⁸⁷. Václav Eusebius se také věnoval pod dozorem svých preceptorů a hofmistra jízdě na koni, šermu, střelbě z kuše, míčovým hrám atd. Rovněž jsme o jeho pohybových aktivitách zpraveni díky korespondenci jeho rodičů: „*Ten dobráček již zkouší jezdit sám na koni, cvičí se v tanci...*“ píše Polyxena Lobkovicová z Pernštejna svému muži.³⁸⁸ O šlechtických cvičeních Lva Viléma zase svědčí jeho deníkové zápisky z kavalírské cesty. Během pobytu v Padově chodil pravidelně do jezdecké a šermířské školy, v Sieně také

³⁸² HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987.

³⁸³ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 121-124.

³⁸⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuitské školství a Jan Amos Komenský. In: *Pocta Univerzity Karlovy J.A. Komenskému*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991, s. 74-86. S. 79.

³⁸⁵ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Institutu historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8. S. 100.

³⁸⁶ BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knižnice. S. 378.

³⁸⁷ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 45.

³⁸⁸ MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5. S. 70.

navštěvoval jezdeckou školu, a ještě chodil k tamějším univerzitním mistrům šermu a tance.³⁸⁹ Z výše uvedeného vyplývá, že o pohybové aktivity neměli mladí šlechtici nouzi. Zmíněná šlechtická cvičení nepochybně představovala také jistou formu duševního odpočinku a regenerace, vedle toho existovaly i další fyzické aktivity, kterými se mladí šlechtici mohli bavit – např. lov zvěře, což je mimochodem aktivita, kterou i Bartoloměj Paprocký z Hlohol považuje za vhodnou k tomu, aby se jí mohl obveselovat mládenec i po dovršení dvaceti let věku, ovšem se vší opatrností a mírností³⁹⁰. Komenský také doporučoval, že kromě spánku by se mělo odpočívat také během dne, mezi denními pracemi, např. prostřednictvím hry, hudby apod.³⁹¹ Takovou formou odpočinku a relaxace pravděpodobně představovaly pro Lva Viléma jeho četné návštěvy divadel a poslechy kostelní hudby během cest po Itálii a Španělsku.³⁹²

Již párkrát jsme narazili na jakési styčné plochy mezi výchovným a vzdělávacím systémem Jana Amose Komenského a Tovaryšstva Ježíšova. Jedním z dalších společných bodů byl názor, že znalosti žáků nabyté při výuce mohou být procvičeny a upevněny prostřednictvím vzájemného soutěžení mezi žáky. Komenský ve *Velké Didaktice* hovoří konkrétně o závodění v tom, kdo si probranou látku rychleji zapamatoval, kdo ji dokáže opakovat nebo kdo ji „jistěji a pěkněji napíše, zazpívá, spočte atd.“³⁹³ Otcové jezuité rovněž podporovali přirozenou soutěživost mladých lidí, a tak byl požadavek na soutěžení ve výuce, latinsky concertatio, zakomponován také v jezuitském studijním řádu *Ratio studiuorum*³⁹⁴. O podobách, jakých mohlo soutěžení u jezuitů nabývat, bylo již pojednáno v podkapitole o jezuitském školství. O této praxi se dozvídáme také v souvislosti s Lvem Vilémem a jeho pobytem u olomouckých jezuitů – František Hrubý objevil v korespondenci kardinála Ditrichštejna psaní od jezuity Jakuba Hacka, ve kterém kardinála zpravuje o pokrocích Lva Viléma ve studiu a je zde také poznámka, že „bez pomoci jiných ve škole „tak zpaměti

³⁸⁹ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 78-105.

³⁹⁰ KOŠTÁLOVÁ, Klára. *Bartoloměj Paprocký z Hlohol – Třinácte tabulí věku lidského (edice a komentář)*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. S. 18.

³⁹¹ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I. 1. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 121-124.

³⁹² HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 67-177.

³⁹³ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I. 1. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 247.

³⁹⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Jezuitské školství a Jan Amos Komenský*. In: *Pocta Univerzity Karlovy J.A. Komenskému*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991, s. 74-86. S. 78.

skládali“, že Kounic neudělal ani jediné chyby, Lobkovic pak dvě.³⁹⁵ Je možné se domnívat, že měl pan Jakub Hack na mysli právě ono zmíněné concertatio.

Během výchovy a vzdělávání šlechtice bylo nezbytné, aby se urozený mladík naučil náležitému společenskému chování charakteristickému pro jeho urozený stav, k čemuž většinou docházelo od útlého dětství. Václav Bůžek poukazuje na to, že i při dětské hře, kdy šlechtické děti mnohdy trávily čas s dětmi z nižších společenských vrstev, musela být zajištěna stavovská nadřazenost urozených. I Ludvík z Pernštýna vyžaduje, aby jeho hry s ostatními dětmi dozoroval vždy nějaký dospělý: „*Děti mladí ať přede mnú hrají, než prosím tebe, ať nade mnú moci nemají: ať já s nimi nechodím sám na procházku pro potomní tvú žalostnú nesnážku.*“ Zářným příkladem tohoto požadavku byl případ Václava Eusebia. Jeho matka velmi lpěla na tom, aby se stýkal s pouze sobě rovnými vrstevníky a velmi ho odrazovala od toho, aby trávil čas ve společnosti vrstevníků, kteří spadali do příliš nízké společenské úrovně. Polyxena se obávala toho, že pokud se s nimi bude její syn stýkat, nebudou ho v budoucnu respektovat. Důsledkem této Polyxeniny snahy byla Václavova častá samota.³⁹⁶ Petr Vok se v určité fázi své edukace také obával o možné ohrožení svého společenského postavení. Bylo to v roce 1551, když mu bylo dvanáct let. Tehdy byl přijat do pozice Vokova preceptora bakalář pražské univerzity Jan Makovský z Makové, který byl současně rožmberským poddaným. Václav Březan v *Historii rožmberské* vylíčil, jak se v souvislosti s tímto vztahem pán – poddaný cítil Petr Vok, který prý začal plakat, když se mu kvůli tomu, že ho bude vyučovat jeho poddaný, začala „*dvorská cháska některá*“ posmívat.³⁹⁷ Společenské vystupování, reprezentace svého rodu i stavu a styky s lidmi stejného společenského postavení patrně hrály důležitou roli již od raného věku šlechtice.

Všichni tři námi zvolení šlechtici absolvovali kavalírskou cestu do zahraničí, která vlastně uzavírala jejich cestu za vzděláním a současně uzavírala jakési pomyslné dveře za dětstvím a dospíváním a otevírala jiné, vedoucí do světa dospělých. Již v podkapitole o šlechtických naučeních jsme upozornili, že se Ludvík z Pernštýna v *Naučení rodičům* vůbec nezmiňuje o požadavku na vykonání kavalírské cesty jakožto závěrečné fáze šlechtické edukace. Vysvětlili jsme také pravděpodobnou příčinu absence tohoto požadavku. Nicméně např. Jan Amos Komenský ve svých spisech doporučoval před dovršením čtyřiaadvaceti či

³⁹⁵ HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 47-48.

³⁹⁶ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 291.

³⁹⁷ BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihnice. S. 377.

pětadvaceti let strávit dva až tři roky cestováním³⁹⁸. A v průběhu této práce jsme se minimálně dvakrát mohli přesvědčit, že přání, aby syn vykonal kavalírskou cestu do zahraničí, se mohlo objevovat také v otcově poslední vůli. Byli jsme toho svědky u Václava Eusebia, jehož otec Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic ve své závěti sepsané roku 1619 vyslovil přání, aby se jeho syn, až nastane čas, vydal na cestu do Itálie a do Španělska³⁹⁹. Václav Eusebius absolvoval nakonec hned dvě kavalírské cesty, ovšem ta první, vykonaná v roce 1627, byla opravdu velmi krátká, takže se roku 1630 rozhodl, že podnikne další a také delší kavalírskou cestu⁴⁰⁰. Dalším dokumentem, v němž je vyjádřeno otcovo přání, aby byli jeho mladší synové posláni na „dalekou peregrinaci“, je *Memoriál potřebný k správě synům mým* (1613) od Oldřicha z Kounic⁴⁰¹. Již jednou jsme vyjádřili domněnku, že kdyby nebylo stavovského povstání nebo aspoň jeho porážky, pravděpodobně by cesta Lva Viléma za vzděláním vedla úplně jiným směrem. Nedožíváme se sice, kam přesně by měly vést kroky synů Oldřicha z Kounic během kavalírské cesty, ale lze se domnívat, že by volil pro své syny spíše protestantské regiony a pravděpodobně by nechtěl, aby se vydávali do katolické Itálie. Dokud totiž Oldřich z Kounic žil, žádného ze svých synů do Itálie na studia neposílal⁴⁰². Lev Vilém z Kounic se však již ve svých jedenácti letech dostal do opatrovnictví kardinála Františka z Ditrichštejna a roku 1628 byl zapsán na jezuitskou školu v Olomouci⁴⁰³. Bylo tedy nad míru jasné, že jeho kavalírská cesta povede právě do katolické Itálie, a především do Říma, sídla hlavy katolické církve.

Petr Vok vyrazil na svou kavalírskou cestu na začátku šedesátých let 16. století, tedy o osmašedesát let dříve před Václavem Eusebiem, a o třiasedmdesát let dříve před Lvem Vilémem. V té době panovaly v Evropě zcela odlišné náboženské i politické poměry. Je zcela logické, že se vzhledem ke své protestantské náboženské orientaci vydal do tehdy ještě nerozděleného Nizozemí (pod vládou španělských Habsburků) se silným zastoupením kalvinistů. Přestože na počátku této cesty stály politické zájmy Vokova nizozemského hostitele, prince Viléma Oranžského, který chtěl mladého Rožmberka použít jako

³⁹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. S. 32-33.

³⁹⁹ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN:978-80-7106-928-7. S. 135.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 135-138.

⁴⁰¹ KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. 2. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. Historická paměť; sv. 15. ISBN 80-7185-639-8. S. 51.

⁴⁰² HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987. S. 8.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 35-38.

prostředníka mezi nizozemskou šlechtou a budoucím císařem Maxmiliánem II.,⁴⁰⁴ tak Petr Vok se v té době o tyto politické vztahy příliš nezajímal a považoval cestu do Nizozemí jako kavalírskou cestu a cestu za poznáním⁴⁰⁵.

Je zajímavé, že ačkoliv byli Václav Eusebius i Lev Vilém katolického vyznání a jejich cesty vedly především do tradičně katolických zemí jako byla Itálie, Španělsko a jižní Nizozemí, tak se během cest neváhali zastavit ani ve spíše protestantských oblastech jako bylo severní Nizozemí či Anglie. Kavalírské cesty těchto tří šlechticů se lišily v mnohém, ale asi nejvíc nápadný rozdíl spočívá v délce trvání. Bezkonkurenčně nejdější kavalírskou cestu absolvoval Lev Vilém z Kounic, a sice mezi únorem 1635 až podzimem 1637⁴⁰⁶. Jeho cesta tedy trvala téměř tři roky a Vilém se z ní vrátil jako třiaadvacetiletý, zcestovalý a zkušený mladý muž. Čas strávený na kavalírské cestě u dvou dalších šlechticů byl o poznání kratší. Druhá cesta Václava Eusebia trvala přibližně jeden rok, konkrétně mezi lety 1630 a 1631⁴⁰⁷. A cesta Petra Voka byla ještě kratší – v rozmezí prosince 1562 a dubna 1563 (přibližně pět měsíců)⁴⁰⁸. Petr Vok byl také v době začátku své kavalírské cesty nejstarší ze všech tří šlechticů, bylo mu tehdy již třiaadvacet let, ostatním dvěma bylo na začátku jejich cesty jednadvacet let (v případě Václava Eusebia máme na mysli jeho druhou kavalírskou cestu).

⁴⁰⁴ PÁNEK, Jaroslav. Die niderlendische raiss Peter Wok's von Rosenberg – eine unbekannte böhmische Reisebeschreibung Rheinlands, der Niederlande und Englands. In: *Septuaginta Paulo Spunar oblata (70+2)*. Praha: Koniasch Latin Press, 2000, s. 553-560. ISBN:80-85917-74-2. S. 556.

⁴⁰⁵ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 56.

⁴⁰⁶ KUBEŠ, Jiří. *Náročná dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. ISBN 978-80-7415-071-5. S. 371.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 380.

⁴⁰⁸ PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4. S. 56-68.

Závěr

Cílem této bakalářské práce byla rekonstrukce výchovy a vzdělávání vybraných šlechticů na základě dobových normativ a dalších pramenů. K dosažení tohoto cíle bylo zapotřebí nejdříve několik dílčích kroků, které jsme si charakterizovali v úvodu a které také tvoří strukturu práce. Abychom mohli nahlížet na výchovu a vzdělávání urozených chlapců z českých zemí v období raného novověku v širším kontextu, bylo nutné nejprve představit námi zkoumané období a území z hlediska společensko-politicko-náboženského. Následně jsme se zaměřili na charakteristiku dobových představ a názorů týkajících se edukace dětí a dospívajících, a to prostřednictvím analýzy konkrétních pramenů. V první řadě se jednalo o veršované šlechtické naučení *Ludvíka z Pernštýna naučení rodičům*, v němž bylo možné spatřit ideální představu o tom, v jakém duchu by měl být mladý šlechtic vychováván, jak by se měl či neměl chovat apod. Dále jsme si představili dílo Šimona Lomnického z Budče s názvem *Ďetinský řápek*, v němž se tento autor mimo jiné zaměřil na práva a povinnosti rodičů i dětí vůči sobě navzájem a opět nám to poskytlo cenné informace týkající se raně novověkých ideálů o výchově a vzdělávání potomků. Předmětem našeho zájmu byl také významný český pedagog Jan Amos Komenský a jeho výchovný a vzdělávací systém, který přestože zobrazoval především vizi ideální školské výuky, obsahuje mnoho názorů na výchovu a vzdělávání dětí obecně, takže bylo možné vztáhnout je i na urozené chlapce, a především nám to otevřelo pomyslné okno do pedagogického myšlení raně novověkého člověka. V další části jsme analyzovali dvě literární díla, která nám pomohla odkrýt dobové názory, respektive názory dvou raně novověkých autorů, na období dospívání jako fáze lidského života. Následně jsme si především díky odborné literatuře charakterizovali jednotlivé možnosti edukace české aristokracie během dětství a dospívání a předposlední kapitola této práce již patřila rekonstrukci výchovy a vzdělávání námi zvolených šlechticů: posledního příslušníka významného jihočeského panského rodu – Petra Voka z Rožmberka (1539-1611), syna nejvyššího kancléře a přední dámy katolické strany v Čechách – Václava Eusebia Popela z Lobkovic (1609-1677) a moravského velmože „vyrvaného“ z českobratrského ovzduší a vsazeného do katolického prostředí olomouckých jezuitů a kardinála Františka z Ditrichštejna – Lva Viléma z Kounic (1614-1655).

Rekonstrukci edukace těchto šlechticů nám umožnily vedle odborné literatury také dochované a vydané historické prameny, které nám přinesly některé významné informace ke každému z našich urozených „protagonistů“, ať už se jednalo o životopis Petra Voka z pera Václava Březana, manželskou korespondenci rodičů Václava Eusebia či cestovní deník

z kavalírské cesty Lva Viléma. Během sledování výchovné a vzdělávací cesty těchto aristokratů jsme mohli pozorovat, jak se v nich objevují konkrétní edukační prvky a praktiky, se kterými jsme se setkali při analýze odborné literatury a námi vybraných pramenů, respektive dobových normativ jako bylo naučení, výchovná literatura a pedagogické spisy. Naši šlechtici pocházeli z různých koutů zemí Koruny české a také z různého rodinného prostředí, ale v některých ohledech se jejich osudy i cesty za vzděláním podobaly.

Viděli jsme také, jak důležitou roli hrála ve výchově a vzdělávání náboženská konfese, která mohla být jednak překážkou a jednak vstupenkou ke skvělé šlechtické kariéře. Svou evangelickou orientaci mohl vnímat jako překážku Petr Vok např. během pobytu u dvora Ferdinanda I. Habsburského, jenž mu neudělil úřad komorníka možná právě pro jeho příklon k protestantství⁴⁰⁹. Naopak Václav Eusebius i Lev Vilém byli díky své katolické orientaci takřkajíc za vodou. Nutno dodat, že Petr Vok se od Lobkovic a Kounice nelišil jen svou konfesijní příslušností, ale také svým přístupem k budování kariéry po ukončení své vzdělávací dráhy. Po návratu z kavalírské cesty se spíše než o kariéru, zajímal Petr Vok o různé druhy zábavy, kratochvíle, ale také o umění a literaturu a jak píše kolektiv autorů v knize *Dvory velmožů s erbem růže: „Po letech mladického bouřliváctví a poněkud lehkovážného hospodaření dožrál však poslední Rožmberk v pozoruhodnou osobnost s hlubokými duchovními a kulturními zájmy.*⁴¹⁰ Václav Eusebius v budování své kariéry naopak nelenil a velmi rychle postupoval na žebříčku hodností, nejdříve v armádě a poté i u císařského dvora⁴¹¹. Lev Vilém se zase rozhodl pro kariéru v zemských úřadech⁴¹². Oběma těmito aristokratům se však do dalšího kariérního postupu postavila jistá překážka – u lobkovického knížete Václava Eusebia to byla jeho přehnaná ctižádost a ambice vedoucí až k mocenskému konfliktu s panovníkem⁴¹³; u Lva Viléma to byla bohužel předčasná smrt⁴¹⁴. Každopádně pro každého šlechtice, ať už chtěl budovat závratnou politickou kariéru či nikoliv, bylo vzdělání získané různými formami v dětství a dospívání naprosto nepostradatelnou součástí kompletního balíčku renesančního i barokního kavalíra. Jako důkaz

⁴⁰⁹ BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihovna. S. 382-383.

⁴¹⁰ BŮŽEK, Václav a HRDLÍČKA, Josef a kol. *Dvory velmožů s erbem růže: všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0651-4. S. 37.

⁴¹¹ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7. S. 142-143.

⁴¹² BINKOVÁ, Simona, ed. a POLIŠENSKÝ, Josef, ed. *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1989. S. 166.

⁴¹³ MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7. S. 146.

⁴¹⁴ BINKOVÁ, Simona, ed. a POLIŠENSKÝ, Josef, ed. *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1989. S. 166.

uvedme např. proslulé dílo italského humanisty Baltassara Castiglione s názvem *Dvořan* z počátku 16. století, v němž je podrobně vyličeeno vzorové chování šlechtice raného novověku, a právě jednou ze ctností, která by neměla u žádného šlechtice chybět, je „*sapientia*“ neboli moudrost, která jak uvádí Václav Bůžek: „*předpokládala vzdělaného šlechtice, jenž umí číst, psát a počítat, ovládá cizí jazyky, moderní i klasické, vyzná se v historii a právu, bere do rukou malířský štětec i hudební nástroj, navíc by měl být skvělým stylistou a dokonalým řečníkem.*“⁴¹⁵

Na závěr ještě zmiňme poslední kapitolu této práce, jejímž cílem byla komparace dobových normativ vztahující se k výchově a vzdělávání dětí a dospívajících s realitou, tedy aspoň u těch oblastí výchovy a vzdělávání, kde byla komparace možná, protože ne o všem nás prameny informují. Obecně můžeme říci, že v takových oblastech, kde autoři dobových normativ nabádali dospívající mladíky ke střídmosti, od konzumace alkoholu až po sexuální aktivity, tak se jejich radami někteří námi zkoumaní šlechtici příliš neřídili. Nesmíme však zapomínat, že šlo o mladé muže, kteří toužili po svobodě, volnosti, samostatnosti a kteří dozrávali po stránce duševní i fyzické. Dále jsme mohli vidět, že co se týká požadavků normativ na znalost cizích jazyků, tak všichni tři urození měli naprosto odpovídající nebo i nadprůměrnou jazykovou výbavu. Rovněž nezanedbávali další složku výchovy a vzdělávání urozených, kterou představovala šlechtická cvičení jako byl šerm, jízda na koni či střelba z kuše.

Ještě připomeňme, že rekonstrukce výchovy a vzdělávání Petra Voka z Rožmberka, Václava Eusebia Popela z Lobkovic a Lva Viléma z Kounic jen potvrdily několikrát zmíněnou diverzitu, která v edukaci urozených v raném novověku panovala. Skutečně neexistoval unifikovaný edukační systém a šlechtičtí potomci měli k dispozici opravdu velké množství možností, kde a jak získat potřebné vzdělání.

⁴¹⁵ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4. S. 68-69.

Seznam použitých pramenů a literatury

- BINKOVÁ, Simona, ed. a POLIŠENSKÝ, Josef, ed. *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. 1.vyd. Praha: Odeon, 1989.
- BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1082-5.
- BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. Jezuitské školské divadlo. In: *Telč a jezuité: řád a jeho mecenáši: katalog výstavy*. 1. vyd. Praha: Historický ústav AV ČR, 2020, s. 179-185. ISBN 978-80-907357-3-6.
- BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. I, Život Viléma z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihnice.
- BŘEZAN, Václav, PÁNEK, Jaroslav, ed. a HEJNIC, Josef. *Životy posledních Rožmberků. II, Život Petra Voka z Rožmberka*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. Členská knihnice.
- BŮŽEK, Václav a HRDLIČKA, Josef a kol. *Dvory velmožů s erbem růže: všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0651-4.
- BŮŽEK, Václav a kol. *Světy posledních Rožmberků*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. ISBN 978-80-7422-092-0.
- BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. 1. vyd. Litomyšl a Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4.
- ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1526-1583: první Habsburkové na českém trůně I*. 1. vyd. Praha: Libri, 2008. Dějiny českých zemí. ISBN 978-80-7277-385-5.
- ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1584-1620: první Habsburkové na českém trůně II*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. Dějiny českých zemí. ISBN 978-80-7277-388-6.
- ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuitské školství a Jan Amos Komenský. In: *Pocta Univerzity Karlovy J.A. Komenskému*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991, s. 74-86.
- ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. 2. vyd. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4.
- ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. 1618-1683*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. Sv.8. ISBN: 978-80-7185-947-5.

ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Školství a vzdělanost*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. 2. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5.

HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. ISBN 978-80-7286-166-8.

HRUBEŠ, Jiří a ŠTRAUS, Jiří. Knihtisk pomocníkem pedagogického pokroku. In: *Knihtisk a Universita Karlova: k 500. výročí knihtisku v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1972, s. 149-171.

HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír: Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno: Státní oblastní archiv, 1987.

JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. 3. vyd., 1. v Bráně. Praha: Brána, 1996. ISBN 80-85946-25-4.

JUST, Jiří a kol. *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Lutherova společnost, 2009. ISBN 978-80-903632-8-1.

JŮVA, Vladimír a JŮVA, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 6. rozš. vyd. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-151-5.

KOLÁŘOVÁ, Jana. Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu. *Bohemica litteraria*. 2012, roč. 15, č. 1, s. 7-18. ISSN: 2336-4394.

KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. 2. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. Historická paměť; sv. 15. ISBN 80-7185-639-8.

KOLDINSKÁ, Marie. Šlechtické školy v předbělohorských Čechách. In: *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století: sborník příspěvků z konference na Pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem 30.-31. října 1991*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 1992, s. 217-222. Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica. Opera historica. ISBN 80-7044-336-7.

KOMENSKÝ, Jan Amos a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958.

KOŠŤÁLOVÁ, Klára. *Bartoloměj Paprocký z Hlohol – Třinácte tabulí věku lidského (edice a komentář)*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.

KUBEŠ, Jiří. *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2013. ISBN 978-80-7415-071-5.

LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon a HLADKÝ Vojtěch, ed. *Kupidova střela; Dětský rápek*. Vyd. tohoto soub. 1. Brno: Atlantis, 2000. Thesaurus absconditus III. ISBN 80-7108-216-3.

MAREK, Pavel. Matka a syn. (Polyxena Lobkovická z Pernštejna a Václav Eusebius z Lobkovic). *Česko-slovenská historická ročenka*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 195-201. ISBN 80-210-2743-6.

MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In: *Historie '99: celostátní studentská vědecká konference: Olomouc 1.-2. prosinec 1999*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5.

MAREK, Pavel. Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat. In: *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 134-156. ISBN 978-80-7106-928-7.

MAREK, Pavel, ed., a POPEL Z LOBKOWICZ, Zdeněk Vojtěch a Z PERNŠTEJNA, Polyxena. *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B = Documenta res gestas Bohemias saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series B; sv. 1. ISBN 80-7040-804-9.

MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie: (1500-1700)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Česká historie; sv. 12. ISBN 80-7106-312-6.

MOUŘENÍN Z LITOMYŠLE, Tobiáš a KOPECKÝ, Milan, ed. *Veršovaná tvorba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1995. Památky staré lit. české; Sv. 37. ISBN 80-200-0196-4.

PÁNEK, Jaroslav. *Petr Vok z Rožmberka: život renesančního kavalíra*. 2. vyd., Praha: Vyšehrad, 2010. Velké postavy českých dějin; sv. 13. ISBN 978-80-7429-008-4.

PÁNEK, Jaroslav. Die niederländische raiss Peter Wok's von Rosenberg – eine unbekannte böhmische Reisebeschreibung Rheinlands, der Niederlande und Englands. In: *Septuaginta Paulo Spunar oblata (70+2)*. Praha: Koniasch Latin Press, 2000, s. 553-560. ISBN 80-85917-74-2.

PEŠEK, Jiří a SVATOŠ, Michal. České předbělohorské školství a Komenského Didaktika. In: *Pocta Univerzity Karlovy J.A. Komenskému*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991, s. 66-72.

POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a český národ*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1960. Živá minulost, sv. 43.

ŠMAHELOVÁ, Bohumíra. *Nástin vývoje pedagogického myšlení*. Brno: MSD, 2008. ISBN 978-80-7392-040-1.

VAŠICA, Josef, ed. *Naučení rodičům: anonymní staročeská báseň*. 2. vyd. Vyškov: František Obzina, 1946. Edice Obzinových tisků; sv. 74.

VESELÁ, Lenka. Preceptor a jeho žák (knižní dary Jana Makovského Petru Vokovi z Rožmberka). In: *Habent sua fata bibliothecarii*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2019, s. 44-48. ISBN 978-80-7247-159-1.

VOREL, Petr. Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („Naučení rodičům“ a jeho dobová interpretace). In: *Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: 4. až 5. dubna 2002 Pardubice*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003, s. 13-48. ISBN 80-7194-515-3.

VOREL, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. Sv.7. ISBN: 80-7185-648-7.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lucie Knapíková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Eva Dvořáková Kaněčková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Výchova a vzdělávání dospívajících chlapců z českých šlechtických rodin v období raného novověku
Název v angličtině:	Education of teenage boys from Czech aristocratic families in the early modern age
Anotace práce:	<p>Bakalářská práce se zaměřuje na edukaci potomků české šlechty v dětství a dospívání přibližně v období mezi počátkem 16. století a první polovinou 17. století. Cílem práce je rekonstrukce výchovy a vzdělávání u vybraných šlechticů (Petr Vok z Rožmberka, Václav Eusebius Popel z Lobkovic, Lev Vilém z Kounic) na základě dobových normativ. Práce obsahuje společensko-politicko-náboženskou charakteristiku sledovaného období a území, dále jsou v ní analyzovány historické prameny, které přináší svědectví o tom, jakou měla mít edukace nejen urozených dětí a dospívajících ideální podobu. Následně jsou zde rozebrány jednotlivé možnosti šlechtické edukace v raném novověku a v poslední kapitole se práce zaměřuje na komparaci dobových normativ vztahující se k výchově a vzdělávání s realitou, kterou reprezentují námi vybraní aristokraté.</p>
Klíčová slova:	výchova, vzdělávání, česká aristokracie, dospívání, raný novověk, Jan Amos Komenský, jezuité, kavalírská cesta, Petr Vok z Rožmberka, Václav Eusebius Popel z Lobkovic, Lev Vilém z Kounic

Anotace v angličtině:	The bachelor thesis focuses on education of children and adolescents from Czech aristocratic families in term between the beginning of the 16. century and the first half of the 17. century. Its aim is reconstruction of education of three selected Czech aristocrats (Petr Vok of Rožmberk, Václav Eusebius Popel of Lobkovic, Lev Vilém of Kounic) on the ground of the early modern age educational normatives. This thesis also contains social, political and religious characteristics of observed period and area, next there is also analysis of some historical sources which inform us about how education of children from noble and other families should look like in ideal case. There are also introduced different options of aristocratic education in the early modern age and the last chapter is focused on comparison of educational normatives with the reality represented by our selected aristocrats.
Klíčová slova v angličtině:	upbringing, education, Czech aristocracy, early modern age, Jan Amos Komenský, Jesuits, grand tour, Petr vok of Rožmberk, Václav Eusebius Popel of Lobkovic, Lev Vilém of Kounic
Přílohy vázané v práci:	Práce nemá přílohy
Rozsah práce:	125 s.
Jazyk práce:	Český jazyk